

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
PRÁVNICKÁ FAKULTA

RIGORÓZNÍ PRÁCE

Vývoj českého dědického práva s ohledem na omezení autonomie vůle zůstavitele

The Development of Czech Law of Inheritance in Respect of the Autonomy of Testator's Will

Konzultant: Prof. JUDr. Jan Dvořák, CSc.

Zpracovatel: Mgr. David Novák

Listopad 2013

Čestné prohlášení

Já, níže podepsaný, Mgr. David Novák, nar. 4. 4. 1987, t. č. student doktorského studijního programu Právnické fakulty Univerzity Karlovy, jako autor této rigorózní práce prohlašuji na svou čest, že jsem tuto práci vypracoval samostatně, všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 30. 10. 2013

.....
Mgr. David Novák

Poděkování

Za vynikající odborné vedení a bezmeznou ochotu vždy přispět potřebnou radou i jinak pomoci nejen při tvorbě této práce velice děkuji svému školiteli Prof. JUDr. Janu Dvořákovi, CSc.

V Praze dne 30. 10. 2013

Mgr. David Novák

Použité zkratky názvů právních předpisů

1. císařský patent č. 946/1811 Sb. z.s., Obecný zákoník občanský, ve znění předpisů jej měnících a doplňujících ke dni 15. 4. 1928 (jen „**ABGB**“)
2. občanský zákoník Spolkové republiky Německo (dále jen „**BGB**“)
3. zák. č. 141/1950 Sb., občanský zákoník (jen „**občanský zákoník 1950**“ nebo „**ObčZ1950**“)
4. zák. č. 94/1963 Sb., o rodině, v platném znění (dále jen „**zákon o rodině**“)
5. zák. č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, v platném znění (jen „**občanský soudní řád**“ nebo „**OSŘ**“)
6. zák. č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, v účinném znění (jen „**občanský zákoník**“ nebo „**ObčZ**“)
7. zák. č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy, v platném znění (dále jen „**kompetenční zákon**“)
8. zák. č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník, v platném znění (dále jen „**ObchZ**“ nebo „**obchodní zákoník**“)
9. zák. č. 527/1991 Sb., o vynálezech a zlepšovacích návrzích, v platném znění (dále jen „**zákon o vynálezech a zlepšovacích návrzích**“)
10. zák. č. 529/1991 Sb., o ochraně topografií polovodičových výrobků, v platném znění (dále jen „**zákon o ochraně topografií polovodičových výrobků**“)
11. zák. č. 358/1992 Sb., o notářích a jejich činnosti (notářský řád) v platném znění (jen „**notářský řád**“)
12. zák. č. 478/1992 Sb., o užitných vzorech, v platném znění (dále jen „**zákon o užitných vzorech**“)
13. zák. č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, v platném znění (jen „**zákon o důchodovém pojištění**“)
14. zák. č. 227/1997 Sb., o nadacích a nadačních fondech (jen „**zákon o nadacích**“)
15. zák. č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským (autorský zákon), v platném znění (dále jen „**autorský zákon**“)
16. zák. č. 128/2000 Sb., o obcích (obecní zřízení) v platném znění (dále jen „**zákon o obcích**“ nebo „**obecní zřízení**“)
17. zák. č. 131/2000 Sb., o hlavním městě Praze, v platném znění (dále jen „**zákon o hl. m. Praze**“)
18. zák. č. 207/2000 Sb., o ochraně průmyslových vzorů v platném znění (dále jen „**zákon o ochraně průmyslových vzorů**“)

19. zák. č. 441/2003 Sb., o ochranných známkách, v platném znění (dále jen „**zákon o ochranných známkách**“)
20. zák. č. 182/2006 Sb., o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon) v platném znění (dále jen „**insolvenční zákon**“)
21. zák. č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, v platném znění (jen „**trestní zákoník**“ nebo „**TrZ**“)
22. zák. č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (jen „**nový občanský zákoník**“ nebo „**NObčZ**“)

Použité zkratky názvů institucí a jiné

ČR	Česká republika
NS	Nejvyšší soud ČR
Sb.	Sbírka zákonů
ÚS	Ústavní soud ČR

Právní úpravou platnou, resp. účinnou je myšlena právní úprava platná a účinná k 1. 10. 2013.
Státem se myslí Česká republika.

Přehled obsahu

	str.
Prohlášení	III
Poděkování	IV
Seznam použitých zkratk	V
Přehled obsahu	VII
Úvod	1
Kapitola I. Pojem dědického práva a jeho základní zásady	2
Díl první. Pojem dědického práva	2
Díl druhý. Základní zásady a principy dědického práva	4
Díl třetí. Prameny českého dědického práva v historickém přehledu a účinná právní úprava	9
Kapitola II. Autonomie vůle a její možné projevy v právní úpravě	12
Kapitola III. Možnosti projevu autonomie vůle zůstavitele podle účinné právní úpravy	13
Díl první. Závěť, pojem závěti a související instituty	13
Díl druhý. Možnosti projevu autonomie vůle zůstavitele v závěti	15
<i>Oddíl I. Nepominutelní dědicové a vydědění</i>	26
<i>Oddíl II. Podmínky a příkazy</i>	33
<i>Oddíl III. Zřízení nadace závětí</i>	34
<i>Oddíl IV. Správce dědictví, vykonavatel závěti</i>	36
Kapitola IV. Možnosti projevu autonomie vůle zůstavitele podle ABGB	39
Díl první. Závěť podle ABGB	40
<i>Oddíl I. Obsahové náležitosti</i>	40
<i>Oddíl II. Formální náležitosti závěti, včetně náležitostí osoby</i>	42
<i>Oddíl III. Zrušení závěti</i>	49
<i>Oddíl IV. Podmínky a příkazy</i>	50
<i>Oddíl V. Dědická substituce</i>	52

	str.
<i>Oddíl VI. Dědická nezpůsobilost, vydědění</i>	
<i>a ochrana nepominutelných dědiců v ABGB</i>	55
Díl druhý. Odkaz podle ABGB	58
Díl třetí. Dědická smlouva podle ABGB	64
Díl čtvrtý. Darování pro případ smrti podle ABGB	65
Kapitola V. Možnosti projevu autonomie vůle zůstavitele	
podle občanského zákoníku 1950	66
Díl první. Závěť podle občanského zákoníku 1950	67
Kapitola VI. Možnosti projevu vůle zůstavitele	
v období od roku 1964 do 31. 12. 1992	70
Díl první. Možnosti projevu autonomie vůle zůstavitele	
v období od 1. 4. 1964 do 31. 3. 1983	70
Díl druhý. Možnosti projevu autonomie vůle zůstavitele	
v období od 1. 4. 1983 do 31. 12. 1991	72
Díl třetí. Možnosti projevu autonomie vůle zůstavitele	
v období od 1. 1. 1992 do 31. 12. 1993	73
Kapitola VII. Možnosti projevu autonomie vůle zůstavitele	
podle nového občanského zákoníku	74
Díl první. Závěť podle nového občanského zákoníku	75
<i>Oddíl I. Obsahové náležitosti závěti</i>	75
<i>Oddíl II. Dědická substituce</i>	
v novém občanském zákoníku	83
Pododdíl I. Obecná substituce – náhradnictví	83
Pododdíl II. Fideikomisární substituce –	
svěřenské nástupnictví	84
<i>Oddíl III. Vedlejší doložky závěti</i>	87
<i>Oddíl IV. Vykonavatel závěti a správce pozůstalosti</i>	92
<i>Oddíl V. Náležitosti osoby zůstavitele</i>	95
<i>Oddíl VI. Formální náležitosti závěti</i>	96

	str.
<i>Oddíl VII. Zrušení závěti</i>	99
<i>Oddíl VIII. Nepominutelní dědicové, vydědění a právo na zaopatření podle nového občanského zákoníku</i>	100
Díl druhý. Odkaz podle nového občanského zákoníku	108
<i>Oddíl I. Jednotlivé druhy odkazů</i>	111
Díl třetí. Dědická smlouva podle nového občanského zákoníku	113
Díl čtvrtý. Darování pro případ smrti podle nového občanského zákoníku	119
Závěr	123
Resumé	129
Summary	131
Seznam použitých pramenů	133
Klíčová slova	136

Úvod

Dědění je zejména společně s vlastnictvím a závazky jedním z klíčových právních institutů nezbytně nutných pro fungování společnosti a ekonomických vztahů, které v jejím rámci vznikají a které právo, jakožto státem garantovaný nástroj k nastolení jistoty a řádu ve společnosti, pomáhá rozvíjet a uskutečňovat.

Právě ústavní princip zaručení práva na dědění, jenž je jedním z projevů ústavně zaručeného práva vlastnit majetek, dává další podnět k ekonomické aktivitě fyzických osob, jejichž existence je vždy jistojistě definitivní. Dědické právo umožňuje přechod majetkových práv a povinností na dědice zůstavitele, čímž zajišťuje, či by zajišťovat mělo právním nástupcům zemřelého, právo na dědictví, a garantuje zůstaviteli, že s jeho majetkem nebude naloženo jinak než, jak je stanoveno zákonem, či určeno jím samotným. Prostřednictvím ustanovení právního řádu o dědění je tedy vnesena nezbytná jistota do právních vztahů týkajících se zůstavitelem zanechaného majetku, tedy pozůstalosti. Fyzické osobě je tedy již za jejího života jasně řečeno, a to až na výjimky, o kterých bude v této práci rovněž pojednáno, jaký bude osud jejího majetku po její smrti, tedy až se zemřelým zanechaný majetek stane pozůstalostí, přičemž právní řády demokratických právních států dávají, či by alespoň tomu tak mělo být, široký prostor zůstaviteli, aby sám pořídil pro případ své smrti o svém majetku. Zůstaviteli je tedy umožněno, aby sám v rámci zákonných pravidel a limitů rozhodl, jak mají být právní vztahy týkající se jeho majetku po jeho smrti uspořádány. Zvláště tato možnost pak potenciálního zůstavitele motivuje k dalšímu ekonomickému snažení tím, že mu dává naději, že nečiní a neshromažďuje majetek nadarmo a že jeho mnohdy těžce nabyté statky ponesou právě takový osud, jaký jim jako vlastníků, tj. pán svých věcí, předurčí. Je tedy na zůstaviteli, zda předmět svého vlastnictví zanechá svým pozůstalým, tedy zejména nejužší rodině, či jej odkáže církvi, nebo vlastní nadaci, příp. třetí osobě. Právě v této svobodě nakládání s majetkem pro případ smrti tkví ona autonomie vůle zůstavitele jako jeden z projevů práva vlastnit majetek a nakládat s ním.

V různých právních řádech, a rovněž v různých obdobích vývoje právních řádů jednotlivých států, byla a je autonomie vůle zůstavitele, tedy možnost odchýlit se v úvahách o tom, jak má být s jeho majetkem pro případ smrti naloženo od představ zákona, různě rozsáhlá a omezená. Záleželo pak na státu samém, tedy zejména na jeho

politickém zřízení a ekonomické úrovni rozvoje, jak moc byl stát ochoten a schopen dát úvahám zůstavitele o osudu jeho majetku volný průchod do praxe.

Zkoumání šíře autonomie vůle zůstavitele, tedy možností svobody pořizování pro případ smrti, by mělo být hlavní náplní následujících stran, a to mimo jiné vzhledem k tomu, že se jedná o problematiku pro společnost zásadního významu, která se minimálně jednou dotkne života každé fyzické osoby a která má zásadní dopad právě na shora uvedenou stimulační funkci dědického práva. Vždyť právě ten, kdo bude moci o osudu svého majetku pro případ smrti rozhodnout předně tak, jak pokládá za správné, či spravedlivé, bude mít největší zájem na vytrvalé ekonomické aktivitě, která přináší pozitiva, jak státu samému, tak ve svém souhrnu celé lidské společnosti.

Kapitola I.

Pojem dědického práva a jeho základní zásady

Díl první

Pojem dědického práva

S pojmem dědického práva se lze setkat ve dvou významech, přičemž je nutno rozlišovat pojem dědického práva v objektivním smyslu, kdy dědické právo označuje soubor právních norem upravujících přechod práv a povinností vážících se k zůstavitelem, kterým může být výhradně fyzická osoba, zanechanému majetku na jeho právní nástupce. V této souvislosti hovoříme o dědickém nástupnictví (sukcesi) a právní nástupce zůstavitele vždy označujeme jako dědice. Od dědického práva v objektivním smyslu je nutno odlišovat pojem dědického práva v subjektivním smyslu, pod kterým rozumíme subjektivní právo dědice, ať již osoby fyzické, či právnické, na nabytí dědictví. Subjektivní dědické právo má absolutní povahu, podobně jako právo vlastnické, a působí tedy vůči všem (erga omnes). V případě smrti oprávněného dědice přechází jeho dědické právo na jeho dědice. Dochází k takzvané transmisi dědictví. Pojmu pozůstalost typickému spíše pro starší terminologii odpovídá v dnešní zákonné úpravě pojem dědictví. Terminologie nového občanského zákoníku se navrácí k pojmu pozůstalost, resp. používá obou pojmů, kdy odlišuje vztah jednotlivých termínů k osobě zůstavitele a k osobě dědice.

Dědické nástupnictví po zrušené a později zaniklé právnické osobě nepřichází v úvahu. O dědickém právu hovoříme pouze v souvislosti se smrtí fyzické osoby, jak bylo uvedeno výše. Tím ovšem nejsou dotčena ostatní ustanovení právních předpisů zejména příslušná ustanovení o likvidaci obchodních společností¹ a dalších právnických osob. Nejedná se však v žádném případě o normy dědického práva.

Český právní řád upravuje však i zvláštní způsoby přechodu práv a povinností ze zemřelé fyzické osoby na její právní nástupce mimo úpravu dědického práva, tedy mimo dědickou sukcesi a její princip univerzální sukcese, který za stávající účinné právní úpravy platí bezvýjimečně. Právní nástupce fyzické osoby pak ovšem nelze označit za její dědice v právním smyslu, neboť postavení osoby dědice má širší význam a souvislosti. V běžném hovoru se lze ovšem samozřejmě setkat s použitím označení dědic v daleko širším smyslu, než je opravdový právní význam tohoto pojmu, o němž bude dále pojednáno níže, když se obecně o jakémkoli právním nástupci fyzické osoby hovoří jako o dědici. Jako dědicové fyzické osoby jsou někdy označováni i potomci, kteří se však jejími dědici nemusí, z rozličných důvodů, vůbec stát. V právním jazyce je nutno dědicem rozumět pouze osobu, která nabývá dědictví, které zahrnuje práva, ale vždy i závazky, pokud tyto ke dni smrti zůstavitele dědictví tížily².

Mezi práva, která přecházejí na právní nástupce mimo dědickou sukcesi, patří např. práva na ochranu osobnosti dle ustanovení § 15 občanského zákoníku, přechod nájmu byty založený ustanoveními § 706 a následujících občanského zákoníku, s výjimkou ustanovení týkajících se přechodu nájmu družstevního bytu. Dále se jedná o přechod práv upravený ve zvláštních zákonech mimo rámec právní úpravy v občanském zákoníku, ku příkladu o přechod některých pracovněprávních nároků podle příslušných ustanovení zákoníku práce (jedná se o některé mzdové nároky) a přechod peněžitých nároků ze sociálního zabezpečení (konkrétně z nemocenského pojištění), z důchodového pojištění ze systému státní sociální podpory a sociální péče. Do této skupiny lze zařadit i práva přecházející na právní nástupce fyzické osoby z pojistných smluv, příp. ze systému penzijního připojištění.

V souvislosti se shora uvedeným výkladem je rovněž nezbytné poznamenat, že existuje rovněž široká skupina práv a povinností, která po smrti fyzické osoby na její právní nástupce nepřechází, ale naopak smrtí fyzické osoby tato práva, případně

¹ Např. ust. § 70 a násl. obchodního zákoníku.

² Tím se zejména liší dědic od odkazníka, jak bude dále rozvedeno.

povinnosti, zanikají. Příkladem se jedná o dluhy, jejichž plnění bylo spojeno s osobou zemřelého dlužníka (např. typicky vytvoření uměleckého díla), dále věcná práva vázaná na zemřelou osobu jako např. užívací právo odpovídající věcnému břemenu, přičemž může jít o právo cesty, či o právo doživotního bydlení apod. Smrtí fyzické osoby zanikají rovněž práva na plnění vázaná výlučně na osobu zemřelého, tj. taková, která mají sloužit výhradně této osobě, jde např. o právo na výživné, náhradu za bolest a snížení společenského uplatnění, a to s výjimkou nároku zaměstnance, pokud tento existuje v podobě peněžitého nároku ke dni smrti zůstavitele³. Na rozdíl od posledně jmenovaných nároků však právo na výživné, které se stalo splatné přede dnem smrti fyzické osoby, na její dědice přechází. Smrtí dárce zaniká rovněž právo domáhat se vrácení daru na obdarovaném, ledaže bylo uplatněno ještě za života dárce.

Díl druhý

Základní zásady a principy dědického práva

Nezákladnější zásadou dědického práva je zásada, o které byla nepřímo řeč v úvodu této práce, a sice zásada zachování hodnot. Kdyby jí nebylo, nebylo by ani dědického práva samotného, jako tomu bylo v mnohých primitivních pravěkých, ale i novějších kulturách. V těchto společnostech se věci movité pohřbívali společně se zemřelým, jelikož byly považovány až na výjimky za nerozlučně svázané s osobou jejich původního vlastníka. Tím tyto předměty ztratily jakýkoli význam pro budoucí generace, resp. pozůstalé po zemřelém. Aby mohl nabýt princip zachování hodnot větších rozměrů, muselo dojít nejprve k rozvoji individuálního vlastnictví věci. To se stalo nejprve u věcí movitých. Půda a jiné nemovitosti byly po dlouhou dobu ve vlastnictví kolektivním a až změny ve výrobních vztazích v průběhu vývoje lidské společnosti přinesly i potřebu individuálního vlastnictví nemovitých věcí, čímž se předmětem dědického práva staly rovněž tyto předměty občanskoprávních vztahů.

³ Je tomu tak s ohledem na zvláštní právní úpravu tohoto institutu v zák. č. 262/2006 Sb., zákoníku práce, v platném znění. K tomu Klega, L.: Práva, která smrtí přecházejí jinak než děděním, In.: Bulletin advokacie 7-8/2009, s. 16 a násl., Pichrt, J.: Zanikají smrtí zaměstnance pohledávky na náhradu za bolest a ztížení společenského uplatnění? In.: Bulletin advokacie 7-8/2009, s. 56 a násl., Smutný, L.: Ještě k diskusi: zanikají smrtí zaměstnance pohledávky na náhradu za bolest a za ztížení společenského uplatnění? In.: Bulletin advokacie 1-2/2012, s. 36 a násl.

S principem zachování hodnot pak velmi úzce souvisí princip přechodu pozůstalosti na jednotlivce. V praxi se totiž vyskytovaly a vyskytují politické názory, které odmítají přechod práv a povinností po smrti fyzické osoby na soukromoprávní nástupce. Takové myšlenky vycházejí sice z principu zachování hodnot, ale mimo shora uvedeného stojí na premise, že zanechaná pozůstalost má po právu po smrti fyzické osoby přejít na subjekty kolektivního vlastnictví veřejnoprávního charakteru, tj. stát, či obec apod., přičemž tyto mají být eventuálně zákonem zavázány naložit s takto nabytým majetkem veřejně prospěšným způsobem. Takové myšlenky, pokud by byly dovedeny až do důsledku, by fakticky znamenaly likvidaci dědického práva ve shora popsaném smyslu. Prvky odporu proti principu přechodu dědictví na jednotlivce se v praxi vyskytovaly zejména v právních řádech socialistických států, které se snažili co nejvíce zúžit dědické třídy zákonné posloupnosti dědické, což mělo za následek rozšíření počtu případů, kdy dědictví připadlo jako odúmrt' státu. Právním řádům demokratických právních států, jejichž ekonomiky fungují na tržních principech, by měly být takové myšlenky cizí a dědictví by mělo připadnout státu jen v případech, kdy zde již opravdu nejsou osoby zůstaviteli ani vzdáleně blízké tak, aby byla v co nejširším rozsahu zásada přechodu na jednotlivce dodržena. Jen tak totiž bude ekonomicky aktivní generace náležitě motivována ke své činnosti.

Od výše popsaných principů je již jen malý krok k formulaci dalšího z principů dědického práva, který má zásadní význam pro naplnění již tolikrát zmiňované stimulační funkce dědického práva. Jde právě o princip autonomie zůstavitelovy vůle ve volbě dědice, jak jej ve svém díle Dědické právo rakouské se stanoviska srovnávací vědy právní formuluje prof. Emanuel Tilsch⁴. Tato zásada vychází z principu subjektivního a souvisí se vznikem institutu závěti, jakožto nejvýznamnějšího právního nástroje k jejímu naplnění. Uplatňuje se již velmi záhy v římském právu, které je pak recipováno do většiny právních řádů evropských zemí. Právě široké uplatnění této zásady umožňuje zůstaviteli vyloučit, ať již zcela, nebo jen z části, nástup zákonné dědické posloupnosti a svobodně rozhodnout o osudu svého jmění pro případ smrti. I přesto je však institut různých pořízení pro případ smrti, zejména závěti, ve státech, které převzaly instituty práva římského, včetně českých zemí, daleko méně využíván, než tomu bylo v kolébce moderního soukromého práva, tedy v antickém Římě, kde bylo

⁴ Tilsch, E.: Dědické právo rakouské se stanoviska srovnávací vědy právní. Bursík a Kohout. Praha, 1905, s. 17 n.

považováno za povinnost pořídit o svém majetku a dědění ze zákona bylo spíše výjimkou. Jedná se o jeden z nejvýznamnějších principů dědického práva, který byl v době nedávné dosti citelně v českém právu potlačen minulým režimem. Právě z tohoto důvodu je uplatnění principu autonomie vůle zůstavitele v našem právu věnována tato práce, když tento v době vlády socialistického zákonodárství na našem území soupeřil zejména s principem familiarizace, který preferoval zákonné dědice, zvláště potomky zůstavitele mnohdy právě proti vůli zůstavitele, a to navíc mimo jiné i s cílem co nejvíce zúžit okruh potenciálních dědiců a tím omezit i zásadu zachování hodnot. Vzhledem k tomu, že se samozřejmě mohou vyskytnout i případy zlovůle zůstavitelovy, která by nepřiměřeně mohla manipulovat s potenciálními dědici, nebývá princip volnosti pořizovací proveden bez výjimek. Má se totiž obecně za to, že některé osoby, které zákon, ale i společenské mínění obecně, považuje zásadně za zůstaviteli natolik blízké, že jim právní řád zaručuje právo alespoň na část dědictví, a to zpravidla s výjimkou případů osob takového zacházení nehodných. S ohledem na to se v právních řádech evropských států vyvinul jednak systém tzv. „rezervy“ (fr. „réserve“), typický pro románské právní systémy, zejména právní řád Francie vycházející z napoleonského Code Civil, který spočívá v tom, že lze platně pořídit pouze o části pozůstalosti a zbylá část (ona rezerva) je ponechána zákonným dědicům. Vedle tohoto systému vzniká později systém povinného dílu typický pro německé a rakouské, tedy i české právo. Systém povinného dílu, jak o něm bude podrobně pojednáno dále, vychází z myšlenky, že určitým osobám se má dostat alespoň části toho, co by obdržely, kdyby zůstavitel nezanechal testament, a to v různém rozsahu. Pro anglické právo není systém omezení principu autonomie vůle zůstavitele typický. Na tomto místě je rovněž vhodné zmínit, že se má obecně za to, že není zcela žádoucí nechat úplnou volnost úvahám zůstavitele o osudu majetku na neomezenou dobu v budoucnu, tedy myšleno, ve vztahu nejen ke generacím bezprostředně po něm nastupujícím. Na to právní řády reagují omezením institutů nástupnictví jen na určitou dobu po smrti zůstavitele, nebo na určitý počet následujících generací zůstavitelových potomků, aby nedošlo k neodůvodněné svázanosti vůlí zůstavitele např. na celá tisíciletí⁵. Absence takového omezení by značně omezila budoucí dědice v dispozicích s majetkem a v související ekonomické činnosti.

⁵ Výjimku tvořil zvláštní institut rodinného fideikomisu, i když ne zcela, viz. dále.

Jak již bylo uvedeno výše, přecházejí na základě norem dědického práva práva a povinnosti zůstavitele na dědice na principu univerzální sukcese, tedy jako nedělitelný celek. I když má tedy na základě závěti připadnout určité osobě z dědictví určitá věc, což je podle stávající české právní úpravy možné⁶, ač to není v systémech založených na univerzální dědické sukcesi obvyklé, hledí se na tuto osobu jako na dědice, který v rozsahu svého podílu (stanoveného dle hodnoty věci v poměru k hodnotě pozůstalosti) odpovídá i za dluhy dědictví tížící. Platná právní úprava neupravuje institut tzv. odkazu, na jehož základě tradičně připadne jednotlivá věc z dědictví odkazníkovi na principu singulární sukcese, aniž by na odkazníka přešla i odpovědnost za dluhy tížící dědictví. Odkaz byl na našem území naposledy podrobně upraven v ustanoveních ABGB, který na našem území platil do 31. 12. 1950. Stručnou zmínku o odkazu však nalezneme i v právní úpravě občanského zákoníku 1950, jehož ustanovení § 537 stanovilo, že o odkazu a odkazníkovi platí přiměřeně ustanovení o dědici, avšak odkazník neodpovídal za dluhy tížící dědictví v případě, že mu byla zanechána věc nepatrné hodnoty a jestliže souhrn všech odkazů nečinil více než jednu čtvrtinu pozůstalosti po odečtení dluhů dědictví tížících. Právní úprava odkazu z českého právního řádu zmizela úplně s přijetím zákona č. 40/1964 Sb., občanského zákoníku, s účinností k 1. 4. 1964, kterým byl tzv. střední občanský zákoník až na dvě výjimky zrušen. K právní úpravě odkazu se opět podrobněji vrací nový občanský zákoník. V systémech založených na principu univerzální sukcese se dělení pozůstalosti mezi více dědiců děje dle ideálních částí s následnou možností vypořádání tohoto spoluvlastnictví. Pro klasické římské právo bylo typické ručení za dluhy tížící dědictví v neomezeném rozsahu, a to nejen majetkem pozůstalostním, ale i dědicovým. Až Justiniánské právo pak přináší dědici možnosti využití tzv. dobrodiní inventáře, tedy soupisu, v jehož důsledku následně vzniklo omezení ručení dědice pouze na dluhy kryté aktivy pozůstalostními. Tento institut převzalo následně rakouské právo a po něm i právo české. V době účinnosti ABGB na našem území však nebyla ještě dořešena otázka, zda dědicové ručí za dluhy dědictví tížící jen majetkem pozůstalostním, nebo i svým vlastním, tedy otázka, zda je jejich ručitelství omezeno, dalo by se říci, jen co do rozsahu, nebo i co do obsahu. Prof. Tilsch v roce 1905 k této otázce stanovisko nezaujímá a pouze konstatuje, že je o její řešení

⁶ Ust. § 477 odst. 1 občanského zákoníku.

veden spor⁷. Francouzský Code Civil však již jednoznačně vycházel z toho, že pokud dědic využije dobrodiní inventáře, pak je jeho ručení omezeno jak co do rozsahu, tak co do obsahu. Prof. Krčmář pak ve své práci dochází k závěru, že je nutné se, jak to nakonec činí i právní praxe, přiklonit k závěru, že ručení dědicovo je dle výkladu příslušných ustanovení ABGB omezeno pouze co do rozsahu, nikoli co do obsahu. Dědic tedy, i když využije dobrodiní inventáře, odpovídá za dluhy dědictví tížící celým svým majetkem.⁸ Vzhledem k tomu, že právní úprava ABGB znala i pojem tzv. ležící pozůstalosti (*hereditas iacens*), proti které bylo možno jako proti majetkovému souboru s právní subjektivitou podávat žaloby, platí shora uvedené až od okamžiku odevzdání pozůstalosti dědicovi (dědicům). Pokud dědic nezřídil inventář, odpovídal za pozůstalostní dluhy neomezeně v obou směrech. V současné době je tato otázka výslovně řešena ustanoveními § 470 a následujících občanského zákoníku. Podle ustanovení § 470 občanského zákoníku ve spojení s ustanovením § 460 občanského zákoníku odpovídá dědic za dluhy dědictví tížící do výše ceny nabytého dědictví, avšak nejen věcmi z pozůstalosti, ale i svým vlastním majetkem. Ochranu dědiců představuje ustanovení § 471 občanského zákoníku, které umožňuje dědici uzavřít dohodu s pozůstalostními věřiteli o tom, že jim bude pozůstalost přenechána k úhradě dluhů. Pokud k takové dohodě nedojde, je dědic oprávněn, navrhnout soudu, aby nařídil likvidaci předluženého dědictví, čímž rovněž dědic ochrání svůj vlastní majetek před pozůstalostními věřiteli. Jinak je tomu v případě, že dědictví, které nenabude žádný dědic, případně státu⁹. Stát zásadně odpovídá za dluhy dědictví tížící pouze věcmi pozůstalostními, nikoli veškerým majetkem státu.

Německé právo zastávalo postoj, dle kterého dědic odpovídal za dluhy dědictví tížící jen do výše hodnoty pozůstalostních aktiv a navíc jen věcmi pozůstalostními. Institutů dědické ochrany proti věřitelům zde tedy není třeba.

V právních řádech, které vychází ze shora rozebraných zásad univerzální sukcese a volnosti zůstavitelovy vůle, se často uplatňuje princip adiční. Dědic tedy musí projevit výslovně vůli stát se dědicem. V dědickém právu rakouském, ale i českém, za účinnosti ABGB, se tak dělo prostřednictvím dědické přihlášky. K nabytí dědictví pak

⁷ K tomu Tilsch, E.: Dědické právo rakouské ze stanoviska srovnávací vědy právní. Bursík a Kohout. Praha, 1905, s. 32.

⁸ Krčmář, J.: Právo občanské. V, Právo dědické. Všehrd. Praha, 1937, s. 83 a násl.

⁹ Ust. § 462 občanského zákoníku.

docházelo až na základě rozhodnutí soudu o odevzdání dědictví. Stávající česká právní úprava vychází ovšem z odlišného pojetí, které je založeno na principu nabytí dědictví přímo ze zákona¹⁰. Soud v rámci své ingerence do věcí pozůstalostních pak pouze dědictví oprávněných dědiců potvrzuje, příp. schvaluje jejich vypořádání apod. V případě takovéto právní úpravy, která se objevuje ve francouzském Code Civil, německém BGB, či ve Švýcarském občanském zákoníku, s odůvodněním, že vychází z případů častějších, tj. z předpokladu, že častěji je dědictví přijímáno, než odmítáno, je však nutno poskytnout dědici možnost odmítnout předlužené, či nevyužitelné, nebo bezcenné, dědictví. Tato možnost se de facto rovná možnosti nepodat dědickou přihlášku a tak zabránit nevýhodnému dědickému nápadu. Na dědice, který dědictví odmítl, hledí se, jako by se zůstavitelovy smrti nedožil.

Odhlédnout nelze pro přehlednost a úplnost ani od principů, které se uplatňují v rámci zákonné dědické posloupnosti a jsou zvláště významné v právních řádech, které nepřipouštějí pořízení pro případ smrti, nebo jej připouštějí jen omezeně. Jedná se zejména o princip aristokratický, který vychází z přesvědčení, že dědictví je nutno zachovávat pohromadě. Tento systém je postaven na existenci privilegovaných dědiců, které povyšuje nad ostatní, zejména se tak děje v závislosti na věku dědice, zejména v případě prvorozenosti, nebo s ohledem na jeho pohlaví. Pro tento přístup je tedy typická existence nerovnosti mezi dědici. Moderní právní řády tento systém odmítly a zastávají princip rovnosti, princip demokratický.

Díl třetí

Prameny českého dědického práva v historickém přehledu a účinná právní úprava

Jak již bylo výše naznačeno, prodělala právní úprava českého dědického práva, myšleno dědického práva platného na území historických českých zemí v posledních 200 letech dynamický právní vývoj, kdy se v některých ohledech v souvislosti s přijetím nového občanského zákoníku vrací, byť v modifikované podobě, ke svým kořenům, resp. k právním principům, na kterých bylo založeno před nástupem komunistického režimu k moci, tj. před rokem 1948 (odmyslíme-li období Protektorátu).

Právní úprava dědického práva zemí Rakouské monarchie, tedy i v českých zemích, byla od roku 1811 svěřena s účinností od 1. 1. 1812, velké kodifikaci,

¹⁰ Viz. ust. § 460 občanského zákoníku i ust. § 1479 nového občanského zákoníku.

vytvořené skupinou expertů v oblasti civilního práva v čele s prof. Franzem Zeilerem reprezentované Obecným občanským zákoníkem z roku 1811, jehož ustanovení jsou s určitými odchylkami pramenem rakouského občanského práva doposud. Dědickému právu byla v ABGB věnována ustanovení § 531 a následujících.

Po vzniku Československé republiky 28. 10. 1918 byla zákonem č. 11/1918 Sb., o zřízení samostatného státu československého, recipována ustanovení ABGB do našeho právního řádu a platila na našem území až do 31. 12. 1950, kdy byla většina ustanovení ABGB, ustanovení o dědickém právu nevyjímaje, nahrazena ustanoveními zákon č. 141/1950 Sb., občanského zákoníku, který je obvykle označován jako střední občanský zákoník. Ani přes rekodifikační snahy v období první československé republiky se nepodařilo za celou dobu její existence provést zamýšlenou revizi ABGB. Samozřejmě tomu tak bylo i díky vyhocení mezinárodní politické situace, která vyústila v mnichovský diktát a později naprostou ztrátu jakékoli samostatnosti českého státu a zřízení Protektorátu Čechy a Morava. Snahy o novelizaci ABGB tak utichly v roce 1937. Zde se rovněž, a to patrně poprvé, naplno projevilo, jak je obtížné v prostředí opravdu demokratického právního státu, sestavit a rovněž nad to ještě uvést v platnost a účinnost tak rozsáhlou právní normu, jakou občanský zákoník nepochybně je. Občanský zákoník 1950, který byl jedním z výstupů tzv. právníkové dvouletky, již reflektoval politické změny, ke kterým došlo v únoru 1948, a značně omezil práve autonomii vůle zůstavitele, i když definitivní okleštění přinesla až následující rekodifikace občanského práva provedená zákonem č. 40/1964 Sb., občanského zákoníku, který je v podstatně novelizované podobě od 1. 4. 1964 účinným pramenem českého občanského práva i v současnosti.

Občanský zákoník ve znění účinném do 31. 3. 1983 naprosto upřednostňoval práva tzv. nepominutelných dědiců na úkor testovací volnosti zůstavitele, když nepřipouštěl jejich vydědění ani ze zákonem stanovených důvodů. Změnu v tomto ohledu přinesla klíčová novela občanského zákoníku provedená zák. č. 131/1982 Sb., která v omezeném rozsahu vydědění připustila. Okruh důvodů, pro které bylo možno potomka vydědit, se následně rozšířil zákon č. 509/1991 Sb. s účinností od 1. 1. 1992, a to rozsáhlou novelou celého občanského zákoníku, která je někdy přirovnávána de facto k rekodifikaci českého občanského práva a která odrážela politické změny po listopadu 1989.

Stávající právní úprava dědického práva je obsažena převážně v občanském zákoníku, ve znění jeho dalších několika novelizací, kterými byl zaveden např. institut správy dědictví, nebo zohledněno včlenění institutu registrovaného partnerství¹¹ do českého právního řádu, když dědickému právu je věnována zvláště část sedmá občanského zákoníku, tj. jeho ustanovení § 460 a následující, a dále pak např. v ustanovení § 706 odst. 3 a § 707 odst. 2, kde nalezneme v současnosti platnou právní úpravu dědění členského podílu v bytovém družstvu. Pramenem dědického práva jsou však i jiné právní předpisy, přičemž se jedná zejména o autorský zákon, zákon o ochranných známkách, zákon o ochraně průmyslových vzorů, zákon o užitných vzorech, zákon o vynálezech a zlepšovacích návrzích a zákon o ochraně topografií polovodičových výrobků. Mimo jiné v souvislosti s právem obchodních společností a družstev nelze pominout ani ustanovení obchodního zákoníku, která upravují dědění, a to např. dědění obchodního podílu společníka společnosti s ručením omezeným¹² a tím pádem obdobně i komanditisty komanditní společnosti, či výkon práv společníků veřejné obchodní společnosti po jejich smrti¹³, stejně jako postavení dědice zemřelého člena družstva¹⁴, příp. výkon práv akcionáře po jeho smrti.¹⁵

Právní úprava dědického práva v novém občanském zákoníku, který byl vyhlášen ve Sbírce zákonů České republiky pod č. 89/2012 a účinnosti by měl nabýt dne 1. 1. 2014 je obsažena v hlavě III. třetí části nového občanského zákoníku, konkrétně v ustanoveních §§ 1475 až 1720. Jedná se o 245 paragrafů, čímž převyšuje nový občanský zákoník svým rozsahem v současnosti platný kodex občanského práva téměř desetinásobně.

¹¹ Stalo se tak zák. č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství.

¹² Ust. § 116 odst. 2 a násl. obchodního zákoníku.

¹³ Ust. § 91 obchodního zákoníku.

¹⁴ Ust. § 232 obchodního zákoníku.

¹⁵ Ust. § 156 odst. 10 obchodního zákoníku

Kapitola II.

Autonomie vůle a její možné projevy v právní úpravě

Mezi předpoklady, které musí být splněny, aby mohlo dojít k přechodu práv a povinností na právní nástupce zůstavitele cestou dědické sukcese patří: smrt fyzické osoby, existence pozůstalosti, existence osoby způsobilé dědictví nabýt, tedy způsobilého dědice, existence dědického titulu, ať již je jím zákon, závěť nebo dědická smlouva, a výslovné či konkludentní neodmítnutí dědictví povoláním dědicem. Z hlediska našeho tématu jsou pak zásadními otázkami otázky dědických titulů, tj. jaké dědické tituly zákon připouští, příp. v jakém rozsahu se v jejich mezích lze odchýlit od kogentních ustanovení zákona, resp. ustanovení o dědění ze zákona, jakožto jednoho z dědických titulů. Právně rozsahem této volnosti může být naplněn princip autonomie vůle zůstavitele.

Mezi nejčastější a dle stávající právní úpravy účinné v České republice také jediné dědické tituly patří zákon a závěť (testament). Právě možnost odchýlit se prostřednictvím závěti od ustanovení o dědické posloupnosti zákonné je jedním z nejvýznamnějších a u nás nyní jediným uvolnění celkem dosti omezených možností zůstavitele o svém majetku samostatně rozhodnout pro případ smrti. Testovacím možností není dán navíc dle stávající právní úpravy takový prostor, jaký by si dle mého názoru zasloužily.

Třetím a posledním dědickým titulem na našem území byla tradičně dědická smlouva, která umožňovala, aby si manželé, resp. osoby, které měly v úmyslu manželství uzavřít, mezi sebou vzájemně upravili svá vzájemná práva na dědictví.

Vzhledem k tomu, že věci či jiná majetková práva, např. rozličné pohledávky, je, pokud to příslušný právní řád připouští, možno tradičně nabývat i na základě tzv. odkazu, a to na principu singulární sukcese, lze vnímat možnost zřídit odkaz věci, či jiného majetkového práva, rovněž jako jednu z možností volného nakládání s majetkem pro případ smrti. Osoba, která takto nabývá majetek z odkazu je odkazníkem, tedy nikoli dědicem, a nevstupuje v rozsahu svého podílu na pozůstalosti do právního postavení zůstavitele. Odkazníka na rozdíl od dědice netíží odpovědnost za pozůstalostní dluhy, naopak odkazník je sám věřitelem pozůstalosti, resp. dědiců, jelikož mu z odkazu plynou jednotlivá práva, když zejména se může jednat o právo na

to, aby na odkazníka bylo převedeno vlastnické právo k zůstavitelem určené věci, nebo aby byla odkazníkovi postoupena pohledávka, včetně pohledávky za odkazníkem samotným¹⁶. Část posledního pořízení, která obsahuje odkazy je nazývána dovětkem, tzv. kodicilem. Odkaz nelze v současné době dle platné právní úpravy zřídit, přestože tomu tak u nás bylo až do roku 1964, jak uvedeno shora.

Další možností, jak naložit s majetkem pro případ smrti, je možnost majetek pro případ smrti darovat.

Mezi jeden z možných projevů autonomie vůle zůstavitele lze dle mého názoru rovněž zahrnout možnost zřeknutí se dědického práva před dědickým nápadem, a to formou smlouvy mezi potenciálním dědicem a zůstavitelem.

Nelze odhlédnout ani od skutečnosti, že záleží na vůli zůstavitele, zda je ochoten odpustit nezpůsobilému dědici čin, v němž lze spatřovat důvod dědické nezpůsobilosti, tedy zejména spáchání úmyslného trestného činu vůči zůstaviteli a vybraným osobám jemu blízkým, nebo zavrženíhodného činu vůči projevu poslední vůle zůstavitele¹⁷.

O tom, jak podle českého¹⁸ práva mohl, může a bude moci projevít zůstavitel svou vůli naložit se svým majetkem pro případ smrti, bude pojednáno níže.

Kapitola III.

Možnosti projevu autonomie vůle zůstavitele podle účinné právní úpravy

Díl první

Závěť, pojem závěti a související instituty

Závěť, jakožto jeden ze dvou právních titulů dědění podle v současnosti účinné právní úpravy, je nejvýznamnějším z myslitelných projevů autonomie vůle zůstavitele, přičemž právní úprava platná na našem území do roku 1950 umožňovala uplatnění i jiných dědických titulů, zejména dědické smlouvy, příp. pořízení pro případ smrti i formou odkazu obsaženého v tzv. kodicilu, neboť závěť v právním smyslu musela vždy

¹⁶ Takový odkaz by měl za následek soluci závazku v důsledku splnutí osoby dlužníka a věřitele.

¹⁷ K tomu srov. ust. § 469 občanského zákoníku. Obdobně též ust. § 540 ABGB, pokud jde o spáchání zločinu. Zavrženíhodné jednání proti projevu poslední vůle, či donucení zůstavitele k poslednímu pořízení, nebylo možno dle ust. § ABGB dědici prominout, viz ust. § 542 ABGB.

¹⁸ Myšleno zejména geograficky.

a tak tomu bude i nadále obsahovat ustanovení dědice, jakožto univerzálního právního nástupce zůstavitele.

Závěť je jednostranný, neadresný právní úkon činěný zůstavitelem pro případ smrti, v němž zůstavitel označí jednu či více osob za své dědice. Právě ustanovení dědice (dědická instituce) je pojmovým znakem závěti jako formy pořízení pro případ smrti. Dědic se stává právním nástupcem zůstavitele na principu univerzální sukcese a odpovídá tak až do výše hodnoty nabytého dědictví i za dluhy dědictví tížící. Osoba, která je v závěti obmyšlena jednotlivou věcí, jejich souborem, či jednotlivým právem apod., aniž by na ní zároveň dopadala odpovědnost za dluhy dědictví tížící je z teoretického hlediska odkazníkem, tj. osobou od dědice odlišnou. Odkaz není možné dle stávající právní úpravy obsažené v občanském zákoníku zřídit, i když je možné zanechat závěti určité osobě i konkrétní věc z pozůstalosti, ať již druhově, či individuálně určenou, což není pro případ univerzální sukcese typické, když i takto obmyšlená osoba je považována za dědice a nese odpovědnost za dluhy dědictví tížící, a to v poměru hodnoty věci k hodnotě celé pozůstalosti, tedy fakticky rovněž v rozsahu svého podílu na pozůstalosti, jak bylo uvedeno shora.

Vedle existence a zahrnutí institutu závěti do právního řádu je pro naplnění ústavně zaručeného práva vlastnit majetek, které zahrnuje i právo rozhodovat o jeho osudu pro případ smrti v plné šíři, rozhodující zvláště rozsah, v němž je možno o majetku fyzické osoby pořídit závěti. Bez náležité testovací volnosti by již několikrát v této práci zmiňovaný princip autonomie vůle zůstavitele doznal těžké degradace. Nicméně, jak bylo již výše zmíněno, i některé skupiny dědiců, zejména jeho potomky, ale třeba i předky v linii přímé podle některých právních úprav, je nutno chránit před zlovolnou manipulací pomocí pohružky vydědění v širším smyslu¹⁹.

Tak tomu bylo v době ještě poměrně nedávné ve velkém rozsahu, když socialistické právo upřednostňovalo zájmy státu oproti zájmům jednotlivých fyzických osob a příliš nedbalo na jejich motivaci k ekonomické aktivitě. Dědické právo jako celek bylo považováno za okrajovou problematiku, odsouzenou stejně k postupnému zániku. Tomu odpovídal jednak rozsah právní úpravy dědického práva v občanském

¹⁹ Na tomto místě nechápe autor vydědění jako právní institut, který upravuje možnosti platného vydědění potomka (či předka), ale rozumí jím veškeré teoretické možnosti zůstavitele, jak své zákonné dědice vyloučit z dědického nástupnictví, a to např. i pouhým jejich opomenutím v závěti spolu s ustanovením jiného dědice celé pozůstalosti v případech, kdy některé právní řády neznají institut povinného dílu, ani rezervy.

zákoníku 1950 a rovněž v občanském zákoníku v původním znění vyhlášeném pod č. 40/1964 Sb., když tímto zákonem byla testovací volnost, resp. autonomie vůle zůstavitele, omezena zřejmě nejvíce v novodobé československé právní historii.

Autonomie vůle zůstavitele v období socialistického zákonodárství musela ustoupit rozsáhlejšímu uplatnění principu familiarizace, který byl pro socialistickou ideologii typický, a jehož cílem je udržení majetku v rámci rodiny a jehož reflexí je právní úprava práv neopominutelných dědiců, omezení možnosti případného vydědění, příp. i zúžení okruhu důvodů dědické nezpůsobilosti. Socialistická ideologie ovšem nenalezla svůj odraz jen v objektivním dědickém právu, ale i v právním institutu kategorizace vlastnického práva, jakož i v právních institutech obdobných. Cílem bylo samozřejmě i omezit přechod majetku po smrti zůstavitele na soukromoprávní subjekty.

Co se obecně právní úpravy testovací volnosti týká, může být tato omezena v několika směrech, jednak omezením okruhu subjektů oprávněných o svém majetku pořídit závětí, jednak omezením předmětu závěti, tj. omezením okruhu majetku, o kterém je možno závětí pořídit, jednak omezením okruhu subjektů, které je možné do závěti zahrnout, tedy označit za dědice, a konečně omezením možnosti vázat nabytí dědictví na podmínky, obsáhnout do závěti příkazy, či upravit závětí osud majetku v budoucnu, např. prostřednictvím fideikomisární substituce. Možné limity pořízení pro případ smrti závětí by mohly představovat ku příkladu i případné neopodstatněné formální požadavky kladené právní úpravou na náležitosti projevu vůle zůstavitele závětí. Takové se ovšem v našem právním řádu dle mého názoru nevyskytují a nevyskytovaly. Vzhledem k povaze závěti jako formy pořízení pro případ smrti je na její náležitosti, a to nejen formální, ale i obsahové, nutno klást větší nároky, než na jiné právní úkony, a to s ohledem mimo jiné na respektování zásady zachování právní jistoty.

Díl druhý

Možnosti projevu autonomie vůle zůstavitele v závěti

V současnosti účinná právní úprava institutu závěti a institutů souvisejících je obsažena zejména v hlavně třetí části sedmé občanského zákoníku²⁰, s nimiž úzce

²⁰ Ust. § 476 a násl. občanského zákoníku.

souvisí i ustanovení občanského zákoníku o vydědění²¹, jak napovídá zejména odkaz v ustanovení § 479 občanského zákoníku. Zmínku o závěti nalezneme rovněž v ustanovení § 484 občanského zákoníku o započtení na dědický podíl. S ustanoveními občanského zákoníku velmi úzce souvisí i právní úprava týkající se závětí obsažená v příslušných ustanoveních notářského řádu, zejména právní úprava týkající se centrální evidence závětí a souvisejících otázek, jakož i sepsování závětí ve formě notářského zápisu. Zásadní ustanovení o náležitostech testamentu nalezneme i v zákoně o nadacích, který stanoví povinné náležitosti závětí, jíž je zřizována nadace, jako jedna z dosud právně neexistujících osob obmyšlených závětí²². Pro odvětví dědického práva je velmi typické rovněž prolnutí právní úpravy hmotně a procesně právní, kdy je nutno reflektovat i příslušná ustanovení občanského soudního řádu, např. v otázce lhůt k uplatnění práv neopominutelných dědiců příslušnou žalobou na neplatnost vydědění, či závěti.

Náležitosti závěti můžeme stejně jako náležitosti jakéhokoli jiného právního úkonu rozdělit na náležitosti osoby, náležitosti vůle a jejího projevu, a náležitosti formální. Aby byl právní úkon platný, musí být dále objektivně možný a jeho učinění musí být právním řádem dovoleno. Nakonec musí právní úkon vyhovět nárokům, které jsou na něj právní úpravou kladeny i z hlediska jeho obsahových náležitostí.

Bohužel v současnosti účinná právní úprava nevěnuje příliš pozornosti obsahovým náležitostem závěti, resp. možnostem, které jsou tradičně projevem testovací volnosti, nýbrž se věnuje převážně právní úpravě formálních náležitostí testamentu a ochraně práv nepominutelných dědiců. Nedává tedy autonomii vůle zůstavitele takový prostor, jaký by mohla. To plyne z původního ideologického základu občanského zákoníku, kdy se v českém právu již od 50. let 20. století vyskytuje preference zákona jako dědického titulu před závětí. Tento nedostatek se doposud podařilo napravit pouze částečně, a to novelami občanského zákoníku, které vnáší do dědického práva postupně přece jen více volnosti.

Prvním a základním předpokladem platnosti závěti, stejně jako jiných právních úkonů, je tedy dostatek rozumové a mravní vyspělosti, se kterou je spojena způsobilost

²¹ Ust. § 469a občanského zákoníku.

²² Podle NObčZ bude možno ustanovit za určitých podmínek dědicem jakoukoli ke dni smrti zůstavitele neexistující právnickou osobu.

zůstavitele tento právní úkon učinit²³. Vzhledem k povaze a závažnosti závěti jako právního úkonu nelze zásadně uvažovat, že by mohl být učiněn osobou nezletilou, tj. osobou mladší 18 let, resp. ve zvláštních případech osobou mladší 16 let²⁴, jelikož závěť není zásadně považována za právní úkon, který by byl svou povahou přiměřený rozumové a mravní vyspělosti odpovídající věku nezletilého²⁵. Výjimkou, která potvrzuje pravidlo, je ustanovení § 476d občanského zákoníku, které umožňuje pořídit testamentem i osobě nezletilé starší 15 let, avšak pouze ve formě notářského zápisu. I přesto, že je právní úkon činěn osobou nezletilou, není k němu třeba souhlasu soudu, mimo jiné s ohledem na fakt, že tento právní úkon je činěn nezletilcem osobně nikoli v zastoupení zákonným zástupcem. Nelze navíc ani uvažovat o tom, zda je tento právní úkon nezletilci ku prospěchu či nikoli, jelikož je činěn pro případ smrti.

O svém majetku není přirozeně oprávněn pořídit závěti ten, jehož způsobilost k právním úkonům byla soudem omezena, tím spíše ne ten, kdo byl způsobilosti k právním úkonům pro duševní poruchu soudem zbaven.

Neplatnost závěti může být rovněž způsobena chvilkovou duševní poruchou, která je přechodného rázu, ovšem právě ve chvíli, kdy je příslušný projev vůle učiněn, tato duševní porucha zapříčiní nezpůsobilost osoby právní úkon, k němuž projev její vůle směřoval, učinit. Právě tento jev se může u závěti objevovat poměrně často, resp. tato skutečnost bude často namítána v řízeních o neplatnost závěti žalující stranou, a to v podobě momentální nezpůsobilosti zůstavitele k právním úkonům vlivem léků, působením Alzheimerovy choroby v raném stádiu, či pouze vysokým věkem a z něj eventuelně plynoucí stařeckou demencí, případně jinou chorobou, nebo také vlivem alkoholu, či jiné návykové látky apod. Je tedy na zůstaviteli, aby včas zvážil, zda a jak si přeje o svém majetku pořídit závěti, aby mohl postavit nade vší pochybnost svou způsobilost tento právní úkon učinit.

O způsobilosti zůstavitele právní úkon učinit by dle mého názoru nemělo být sporu v případě, kdy je závěť sepsána ve formě notářského zápisu, jelikož přítomnost notáře by měla být alespoň v drtivé většině případů dostatečnou zárukou testovací způsobilosti zůstavitele.

²³ Ust. § 38 odst. 1 občanského zákoníku.

²⁴ Ust. § 8 odst. 2 občanského zákoníku.

²⁵ Ust. § 9 občanského zákoníku.

Závěť, aby nebyla stižena neplatností, musí být samozřejmě sepsána svobodně, vážně a její obsah musí být srozumitelný. Projev vůle musí být rovněž prostý omylu. Neplatnost závěti z důvodu omylu, např. v osobě ustanoveného dědice, ovšem, vzhledem k povaze závěti jako neadresného právního úkonu pro případ smrti, nelze posuzovat podle ustanovení § 49a občanského zákoníku. Otázka, jak postupovat v případě podezření na omyl zůstavitele při pořízení závěti, není v současné době účinným občanským zákoníkem výslovně řešena. Nelze však v daném případě rezignovat a eventuální neplatnost závěti je nutno dovodit z teoretických požadavků kladených na projev vůle zůstavitele obecně. Právní úkon učiněný v omylu nemůže mít právně relevantní následky, neboť nemůže být považován za právní úkon učiněný vážně. Případnou neplatnost závěti je pak nutno dovodit za pomoci komplexního výkladu jejího obsahu, např. za pomoci odůvodnění povolání určité osoby dědicem apod.

Klíčové omezení autonomie vůle zůstavitele v občanském zákoníku však nespočívá v uvalení neopodstatněné administrativní zátěže či záповědi pořídit závěti pro určité skupiny osob, např. nezletilé mladší 15 let pro jejich nezpůsobilost k takto zásadnímu právnímu úkonu. Zásadní omezení lze spatřovat v absenci některých institutů a zákazu zřízení jiných, jak bude dále rozebráno. Co se týká náležitostí právní formy, musí být závěť zřízena jedinečně v písemné formě, a to buď jako soukromá, nebo veřejná, tj. dle stávající právní úpravy zřízená ve formě notářského zápisu. Závěť více zůstavitelů pojatá do jednoho právního úkonu je absolutně neplatná²⁶. Stejně tak tomu bude u závěti, která nebude obsahovat určení času, kdy byla pořízena, a to uvedením dne, měsíce a roku²⁷. Zůstavitel pak může závěť buď vlastní rukou napsat a podepsat, pak se jedná o závěť holografní, k jejímuž zřízení není nutná ingerence dalších osob. Závěť sepsaná v této formě je však nejzranitelnější ve vztahu k budoucím pochybnostem o její pravosti a platnosti. Pokud nepořídí holografní závěť, musí zůstavitel závěť, kterou nese-psal vlastní rukou, např. ji sepsal strojem, nebo nadiktoval jiné osobě, vlastní rukou podepsat a před minimálně dvěma svědky současně přítomnými prohlásit, že příslušná listina obsahuje jeho poslední vůli, pak se jedná o závěť allografní. Svědci musí závěť podepsat. Svědky závěti nesmí být osoby, které nejsou plně způsobilé k právním úkonům a dále osoby, které nemohou hodnověrně

²⁶ Ust. § 476 odst. 3 občanského zákoníku.

²⁷ Ust. § 476 odst. 1 občanského zákoníku.

podat svědectví o tom, co se před nimi odehrálo, např. osoby němé, slepé, hluché atd.²⁸ Svědky závěti nemohou být rovněž osoby povolané závětí za dědice, zákonní dědicové zůstavitele, případně ani osoby těmto osobám blízké²⁹. Je tedy zejména na zůstaviteli, aby dobře zvážil, které osoby jsou vhodnými svědky jeho posledního pořízení, ať již se bude jednat o rodinné přátele, důvěryhodné sousedy, nebo kolegy ze zaměstnání; to vše za účelem omezení možností osob vyloučených z dědického nástupnictví napadnout platnost závěti z banálně vyhlížejícího důvodu nezpůsobilosti svědka a tím zmařit zůstavitelovu poslední vůli. V případě osoby právnické ustanovené závětním dědicem je nezbytné počítat s tím, že i osoby jednající jménem právnické osoby (statutární orgány), dále její společníci (v nejširším slova smyslu, tedy zejména členové, akcionáři), jakož i členové dozorčích orgánů, zaměstnanci, či osoby právnické osobě jinak blízké, jsou nezpůsobilými svědky, pisateli, předčitateli, tlumočníky, nebo úředními osobami (zejména notáři) při právním úkonu pořízení závěti ve prospěch této právnické osoby³⁰.

Pokud svědek, nebo jiná osoba uvedená v ustanovení § 476f občanského zákoníku, spolupůsobící při sepisování závěti, je osobou ve smyslu shora uvedeného ustanovení nezpůsobilou spolupůsobit při posledním pořízení pro svůj vztah jen k některému z dědiců, je příslušná závěť neplatná jen v rozsahu týkajícím se dědice, mezi nímž a svědkem, nebo jinou spolupůsobící osobou, je vztah vylučující účast při pořizování závěti³¹.

Osoby, které jsou oslabeny ve svých testovacích schopnostech, zejména osoby hluchoslepé, nevidomé, nebo osoby, které nemohou číst a psát, mohou pořídit závěti před třemi svědky současně přítomnými (v určitých případech musí tyto osoby ovládat zvolený komunikační systém, např. znakovou řeč apod.). V těchto případech se jedná o přísnější formu allografní závěti. Svědky závěti přitom mohou být i její pisatel a předčítatel. Osoby shora uvedené mohou pořídit rovněž ve formě notářského zápisu. V případě, že pořizovatel nemůže číst a psát je třeba k sepsání platné závěti ve formě notářského zápisu současné přítomnosti dvou svědků³² (důvod příbrání svědků musí být uveden v závěti – stejně jako v případě závěti se třemi svědky, pořízené soukromě

²⁸ K tomu blíže ust. § 476e občanského zákoníku.

²⁹ Totéž platí pro pisatele závěti, tlumočníka, úřední osoby působící při pořizování, nebo předčitatele závěti. Viz. ust. § 476f občanského zákoníku.

³⁰ K tomu např. rozhodnutí NS sp. zn. 21 Cdo 530/2001.

³¹ K tomu např. rozhodnutí NS sp. zn. 30 Cdo 1765/2004.

³² Ust. § 65 notářského řádu.

zůstavitelem, který neumí číst a psát). Svědci musí být přítomni, když se zůstavitel vyslovuje, co je obsahem jeho vůle, dále během celého předčítání závěti, jakož i v okamžiku schválení notářského zápisu pořizovatelem.

Závětí ve formě notářského zápisu, tj. ve formě veřejného posledního pořízení, může samozřejmě pořídit i osoba, která nemá snížené testovací schopnosti. Jedná se o univerzální formu posledního pořízení, která je také nejméně zpochybnitelnou, co se týče absolutní i relativní neplatnosti z důvodu pravosti, či testovací způsobilosti zůstavitele apod. Závěť pořízená ve formě notářského zápisu splňující zákonné náležitosti uložené notářským řádem je totiž veřejnou listinou, pro kterou platí presumpce správnosti. Případnou neplatnost je povinen v soudní řízení prokázat ten, kdo se jí dovolává³³.

Osoby nezletilé starší 15. let mohou testovat pouze ve formě notářského zápisu. Formou notářského zápisu musí pořídit povinně i ten, kdo má v úmyslu zřídit posledním pořízením nadaci. Tuto povinnost ukládá pořizovateli ustanovení § 3 odst. 1 zákona o nadacích.

Ze závěti pořízené ve formě notářského zápisu je notář oprávněn vydat pouze prostý opis bez doložky shody s originálem³⁴.

Závěť, i když není sepsána ve formě notářského zápisu, je následně vhodné uschovat v notářské úschově, přestože to není podmínkou její platnosti. Notář zanese závěť rovněž do Centrální evidence závětí vedené u České notářské komory v Praze³⁵. Z této evidence pak v dědickém řízení notáři jako soudní komisaři automaticky čerpají informace o existencích posledního pořízení zemřelého. Závěť je ovšem možno uschovat i u jiné důvěryhodné osoby, a to včetně závětního dědice, když právě hlavně v jeho zájmu následně bude, aby závěť předložil soudnímu komisaři v řízení o dědictví.

V souvislosti s technickým pokrokem, který lidstvo zažívá od počátku minulého století a který dal v posledních dvou desetkách let i v našem právním řádu vzniknout elektronickým úkonům, vyvstává zejména nyní, kdy je z mnoha stran vyvíjen stále větší a větší tlak na elektronizaci nejen běžné obchodní komunikace, ale i na elektronizaci soudního, správního a dalších řízení, včetně plné elektronizace spisu, otázka, zda je již za stávající právní úpravy možné platně pořídit závětí v elektronické podobě. Vzhledem

³³ Ust. § 134 občanského soudního řádu.

³⁴ Ust. § 90 věta druhá notářského řádu.

³⁵ Ust. § 83 odst. 4 ve spojení s ust. § 70 notářského řádu.

k tomu, že závěť je možno platně zřídit výhradně písemnou formou, mohlo by se zdát, že poslední pořízení v elektronické podobě je absolutním protimluvem. Nicméně tato problematika si zaslouží hlubší analýzu než by bylo toto stručné uzavření. Občanský zákoník v ustanovení § 40 odst. 3 stanoví, že písemný právní úkon je platný, je-li podepsán. Tímto podpisem se myslí podpis vlastnoruční, tedy vykroužený v našem případě zůstavitelovou rukou pomocí psacích pomůcek nejčastěji na listinu. Dokument, který tedy jednájící osoba sepsala do podoby počítačového souboru a pod něj připsala své jméno, nemůžeme jistě považovat za napsaný na listině a už vůbec ne za podepsaný jednájící osobou. Již v ustanovení odst. 4 téhož paragrafu občanského zákoníku však nalezneme zvláštní ustavení, které má ve vybraných případech přednost před shora uvedeným a stanoví, že písemná forma je zachována, je-li právní úkon učiněn elektronickými prostředky, jež umožňují zachycení obsahu právního úkonu a určení osoby, která právní úkon učinila. Tato právní úprava je navíc doplněna zákonem č. 227/2000 Sb., o elektronickém podpisu, v platném znění, který zavedl do našeho právního řádu, zejména pojem zaručeného elektronického podpisu, který je co by souhrn údajů v elektronické podobě jednoznačně spojen s podepisující osobou, umožňuje její identifikaci ve vztahu k datové zprávě, kterou je mimo jiné i právní úkon učiněný elektronickými prostředky, byl vytvořen k datové zprávě pomocí prostředků, se kterými může nakládat pouze podepisující osoba, a je k datové zprávě připojen takovým způsobem, že je možné zjistit jakoukoli následnou změnu dat provedenou po podpisu v datové zprávě. Dále rovněž pojem uznávaného elektronického podpisu, který je zaručeným elektronickým podpisem vytvořeným otiskem bezpečnostního certifikátu vydaného autorizovanou třetí osobou, tzv. certifikační autoritou. Uznávaný elektronický podpis je s ohledem na shora uvedené možno postavit na roveň vlastnoručnímu podpisu fyzické osoby³⁶.

Když se v naší úvaze tedy přeneseme přes fakt, že zde máme elektronický dokument, který je sepsán zůstavitelem, jenž je, v případě, že je držitelem příslušného kvalifikovaného certifikátu, dokonce schopen příslušnou elektronickou listinu, resp.

³⁶ Vzhledem k poměrně velké důvěryhodnosti uznávaných elektronických podpisů, které jsou otiskem bezpečnostního certifikátu vydaného autorizovanou třetí osobou, již nyní některé právní předpisy staví uznávaný elektronický podpis na úroveň úředně ověřeného podpisu, resp. považují jej za stejně věrohodný. K tomu např. ust. § 97 odst. 2 insolvenčního zákona.

elektronický dokument elektronicky podepsat, můžeme se věnovat dalším formálním požadavkům.

Vzhledem k tomu, že závěť holografní musí být sepsána vlastní rukou zůstavitele a nařukání textu na klávesnici počítače do elektronického souboru není považováno za vlastnoruční sepsání dokumentu, i když se mu v mnohém podobá, pak s touto formou závěti nevystačíme.

V případě, že je však závěť pořizována za účasti svědků, nemusí ji zůstavitel sepsat vlastní rukou. V takovém případě postačí, pokud ji zůstavitel, nebo i osoba od něj odlišná na počítači, nebo dokonce tabletu, nebo chytrém telefonu sepsala do dokumentu v elektronické podobě, který byl následně převeden do formátu umožňujícího elektronický podpis, tedy zejména do formátu .pdf. Závěť pak musí být zůstavitelem a svědky elektronicky podepsána uznávanými elektronickými podpisy. I svědci by tedy v tomto případě museli být majiteli příslušných kvalifikovaných certifikátů. V těchto případech budeme pravděpodobně uvažovat zejména o závětech osob jinak plně způsobilých pořizovat³⁷, vystačíme tudíž se dvěma svědky. Dle mého názoru je tedy možné, aby zůstavitel pořídil platnou závěť za pomoci elektronických podpisů a účasti dvou současně přítomných svědků i v elektronické podobě.

Pořízení závěti v elektronické podobě však s ohledem na její povahu, jakožto právního úkonu činěného pro případ smrti, alespoň prozatím, není příliš praktické. S takovou možností prozatím naše právo příliš nepočítá a tak není např. možné závěť v elektronické podobě uložit do úschovy u notáře, který přijímá do úschovy pouze listiny, nikoli elektronické dokumenty³⁸. Pro další osud závěti, zejména v dědickém řízení je pak nezbytně nutné, aby mohla být dodatečně ověřena platnost veškerých elektronických podpisů, kterými je závěť opatřena. To je bez potíží však možné pouze po dobu jednoho roku, ode dne vydání kvalifikovaného certifikátu certifikační autoritou. Certifikáty jsou totiž z bezpečnostních důvodů vydávány pouze na dobu jednoho roku a následně jsou zneplatňovány. Platnost může být prodloužena na žádost majitele. Nicméně již podepsané dokumenty nesou stále otisk původní elektronické informace, která je automaticky zneplatněna. Aby bylo možno zpětně posoudit, zda byl certifikát v době podpisu elektronického dokumentu platným, musí být opatřen kvalifikovaným časovým razítkem (dále jen též časové razítko), které je opět datová

³⁷ Myšleno, že nepůjde o osoby negramotné apod.

³⁸ K tomu srovnání ust. § 81 a násl. notářského řádu.

zpráva, kterou vydal kvalifikovaný poskytovatel certifikačních služeb, a která důvěryhodným způsobem spojuje data v elektronické podobě tentokrát s časovým okamžikem. Časové razítko tedy prokazatelně zaručuje prostřednictvím ingerence autorizované třetí osoby, že elektronická data existovala před daným časovým okamžikem v určité podobě. Platnost časového razítka je však rovněž omezena, a to na dobu 3 let. Po tomto datu je zneplatněno i časové razítko. Pokud elektronický dokument nebude opětovně opatřen časovým razítkem založeným na platném certifikátu, dojde k znehodnocení celého dokumentu. Protože je jistě velmi časté, že zůstavitel nutně potřebuje, aby závěť existovala jako prokazatelně platný dokument po dlouhou dobu, a to třeba i několik desítek let, je celkem nešikovné stále obnovovat elektronické značky a tedy závěť sepisovat elektronicky. Možná se v budoucnu dočkáme uzákonění nových služeb notářů v podobě úschovy elektronických posledních pořízení, které budou zahrnovat i povinnost pravidelně „přerazítkovávat“ závěti, a tak je udržovat v platnosti. Prozatím bych se ovšem raději přidržel tradičního hmotného podkladu pro zachycení závěti, tedy papíru.

Závěť je pořizovatel oprávněn zrušit sepsáním nové závěti s takovým obsahem, že vedle ní nemůže původní závěť obstát. Pokud tedy zůstavitel povolal závětí dědice pouze k polovině svého majetku a pozdější závětí povolal jinou, nebo i tutéž, osobu dědicem jedné čtvrtiny dědictví, neznamená automaticky pořízení pozdější závěti s odlišným obsahem zrušení závěti dosavadní. Uvedené listiny mohou existovat vedle sebe a pouze se jimi zužuje rozsah, v jakém mohou nastoupit do právního postavení zůstavitele i dědici ze zákona, pokud nebyla samozřejmě patrná jiná vůle zůstavitelova. To by však neplatilo, pokud by v pozdější závěti, která však předcházející nekonkuruje, tuto předcházející závěť odvolal. Odvolání závěti je totiž druhým způsobem, jak je možno zrušit poslední pořízení z vůle zůstavitele. Závěť bude závětí pozdější s odlišným obsahem zrušena typicky v případě, že zůstavitel ustanovil ve své závěti dědicem veškerého svého majetku osobu A a pozdější závěti ustanovil dědicem rovněž celého svého majetku osobu B. Je rovněž možné, aby byla závěť modifikována pouze částečně, a to kupříkladu za situace, kdy prvním závětí ustanoví pořizovatel dědicem celého svého majetku osobu A a následující závětí dědicem jedné poloviny pozůstalosti osobu B. Takový právní úkon by způsobil pouze částečnou neplatnost závěti ve prospěch dědice A. Oba tyto úkony, ať již pořízení závěti jiného obsahu, nebo odvolání

závěti musí mít přitom formu, jaká je nezbytná k poslednímu pořízení v podobě závěti. Je přitom nerozhodné jakou formu měla závěť, která je změnou dotčena. Lze tedy např. zrušit závěť allografní závěti holografní (v případě, že je zůstavitel oprávněn k takovému úkonu) apod. Je však v rámci zachování nezbytné jistoty, zejména zůstavitele, aby byl právní úkon zrušení závěti znám, a to buď potenciálním dědicům, nebo jiným důvěryhodným osobám. Není opět rozhodně od věci uložit právní úkon obsahující změnu závěti, ať už její odvolání bez dalšího, nebo změnu závěti závětí konkurující, do notářské úschovy.

Byla-li následně pořizovatelem zrušena závěť pozdější, neobnoví se závěť původní. Pokud si zůstavitel přeje pořídit o svém majetku původním způsobem, musí závěť odpovídajícího obsahu sepsat znovu³⁹. V praxi není zcela vyřešena otázka, jaký vliv má odvolání závěti na obsah dotčeného posledního pořízení. Dle mého názoru je v takovém případě nezbytné postupovat analogicky předcházejícímu případu odvolání pozdější závěti a přijmout i s ohledem na nutnost zachování principu právní jistoty, závěr, že zůstavitel je v takovém případě povinen pořídit o svém majetku opakovaně. Totéž platí pro případ zničení pozdější závěti, nebo zničení listiny o odvolání.

Zničení listiny, jejímž obsahem je samotná závěť, která má být zrušena, je dalším ze způsobů, jímž je možno zrušit závěť. Takový úkon musí být proveden úmyslně pořizovatelem závěti, a to např. ve formě roztrhání listiny, jejího spálení, či přeškrtnutí jejího obsahu, data, nebo podpisu, který je obligatorní náležitostí závěti. Tento způsob zrušení závěti je však myslitelný pouze v případech soukromého posledního pořízení, a to navíc pouze v případech, kdy má pořizovatel listinu u sebe.

Když pomíneme fakt, že v současné době není možné v závěti mimo dědice ustanovit odkazníka, nebo zahrnout do závěti příkaz, či podmínku apod., lze největší omezení testovací volnosti zůstavitele spatřovat v institutu ochrany nepominutelných dědiců. Tento omezuje možnosti zůstavitele pořídit závětí o celé pozůstalosti bez toho, aniž by alespoň její část připadla v zákoně vymezenému okruhu osob, nejčastěji zůstavitelovým potomkům, nedojde-li zároveň k platnému vydědění. Oba instituty, tj. institut práv nepominutelných dědiců a institut vydědění, spolu tedy dle mého názoru nerozlučně souvisí. Takový přístup, který je v současné době patrný i v našem právním

³⁹ K tomu např. rozhodnutí NS R 30/1982.

řádu, je projevem principu familiarizace v dědickém právu toho kterého státu, resp. jeho právního myšlení v určitém časovém období. Stejně tak je institut nepominutelných dědiců projevem snahy zákonodárce, či obecněji normotvůrce, chránit dědice samé proti neodůvodněné manipulaci ze strany zůstavitele.

Krom případu shora uvedeného, je pořizovatel zásadně oprávněn ustanovit svým dědicem jakoukoli fyzickou, nebo právnickou osobu, a to právě s ohledem na práva nepominutelných dědiců. Může takových osob ustanovit i více. Zůstavitel je dále oprávněn určit závětním dědicům jejich podíly na pozůstalosti, příp. určit konkrétní věci a práva, která mají dědicům připadnout. Tímto pro systém univerzální sukcese atypickým ustanovením je zřejmě zákonodárcem částečně suplována nemožnost pořízení odkazu. Pokud zůstavitel nestavoví v závěti podíly dědiců na dědictví je ustanovena nevyvratitelná právní domněnka rovnosti podílů. Zůstavitel není nijak vázán v rozsahu v jakém je povinen o svém majetku závětí pořídit. Nemusí tak učinit vůbec, a pokud se rozhodne pořídit závěť, žádný právní předpis nestanoví, že je tak povinen učinit o celém svém majetku. Naopak ustanovení § 461 odst. 1 občanského zákoníku jasně definuje, že dědické tituly, tedy zákon a závěť, mohou existovat vedle sebe v rozsahu, v jakém si nekonkurují. Pokud tedy zůstavitel pořídil závětí pouze o části svého majetku, např. o určité nemovitosti, dojde ohledně zbývajících částí jeho majetku, např. peněžních prostředků na běžném účtu u banky, k nástupu dědické posloupnosti zákonné. Z tohoto důvodu nelze rovněž doporučit, v případech, kdy má zůstavitel v úmyslu pořídit závětí o veškerém svém majetku, aby tak bylo činěno pouze výčtem jednotlivých položek do dědictví náležejících. Snadno se může stát, že se následně do pořizovatelovy majetkové dispozice dostanou věci, či práva, která nebudou ve výčtu obsažena, nebo na ně bude v rámci soupisu zapomenuto, pak by ohledně právního osudu těchto předmětů občanskoprávních vztahů, bylo rozhodnuto dle zákonných pravidel dědického nástupnictví. Pokud zůstavitel určí závětním dědicům podíly na pozůstalosti v takovém rozsahu, že tyto nebudou dohromady dávat celek, přijde ohledně zbylé části dědictví rovněž na řadu dědická posloupnost zákonná, a to s výjimkou případů, kdy je ze systematického výkladu závěti patrný jiný úmysl zůstavitele, např. v případech, kdy zůstavitel určí, že dědici celého jeho majetku ustanovuje osoby A, B a C, přičemž jejich podíly stanoví tak, že tyto v součtu netvoří celek, bude třeba s přihlédnutím i k ostatním okolnostem případu dovodit, že zůstavitel se dopustil při

výpočtu dědických podílů početní chyby a dědické podíly závětních dědiců, bude nezbytné poměrně navýšit. Totéž ale platí i v případě nedokonalého výčtu věcí, které mají připadnout závětním dědicům bez dalšího určení podílu v případech, kdy je zároveň ustanoveno, že se odkazuje veškerý majetek.

Projevem vůle zůstavitele je samozřejmě i situace, kdy tento naloží ze svým majetkem tak, že podstatně změní jeho skladbu (např. rozprodá nemovitosti), sníží jeho hodnotu, jednotlivé věci dědicům před smrtí rozdává, nebo je zcela rozprodá třetím osobám, apod. Závěť, jakožto neadresný jednostranný právní úkon jejího pořizovatele nikterak nezavazuje.

Oddíl I. Nepominutelní dědicové a vydědění

Účinná právní úprava v ustanovení § 479 občanského zákoníku zakazuje zůstaviteli opomenout v závěti své potomky, a to zletilé i nezletilé, aniž by je zůstavitel zároveň kvalifikovaným projevem vůle vydědil. Pouhé ustanovení osoby odlišné od potomků jediným dědicem tedy následky vydědění nemá a v případě, že má zůstavitel v době své smrti potomky, které nevydělil a v závěti pominul, je závěť stížena částečnou relativní neplatností.

Nezletilým potomkům zůstavitele se přitom musí bez ohledu na vůli zůstavitele projevenou závětí dostat alespoň tolik, kolik by činil jejich dědický podíl ze zákona a zletilým potomkům alespoň jedna polovina toho, kolik by činil jejich dědický podíl ze zákona. Jedná se tedy o povinný podíl na dědictví nevyděděného potomka zůstavitele. Je tedy zjevné, že shora uvedené ustanovení chrání intenzivněji zájmy osob nezletilých, což nelze obcházet tím, že by ku příkladu závětí opomenutý zletilý potomek zůstavitele, který by měl nárok na jednu polovinu svého zákonného dědického podílu, odmítl dědictví, čímž by jeho dědické právo přešlo na jeho nezletilé děti, s tím, že by se domníval, že budou mít nárok na jeho zákonný dědický podíl v plné výši, tedy v případě jediného zákonného dědice na celé dědictví. Na děti zůstavitelových potomků ovšem přejde pouze právo na takový podíl na pozůstalosti, který by náležel jejich rodiči. Na nezletilé děti opomenutého dědice, tedy vnuky zůstavitele, tak přejde pouze nárok na zmíněnou jednu polovinu zákonného dědického podílu, kterou si vnuci zůstavitele rozdělí ve stejném poměru. V případě, že by měl neprovdaný zůstavitel například

jednoho zletilého potomka a jediným závětním dědicem by bez dalšího ustanovil svoji družku, která se o něj starala ve stáří, a tento potomek by dědictví odmítl, bude náležet jeho dvěma nezletilým potomkům právo na jednu polovinu zákonného dědického podílu jejich předka, tedy na jednu čtvrtinu dědictví pro každého z nich (tj. jedna polovina z jedné poloviny dědictví). Zbývá část, tedy jedna polovina dědictví případně družce zůstavitele. Pokud to ovšem navíc zůstavitel v listině o vydědění výslovně stanoví, vztahují se důsledky vydědění i na potomky vyděděného potomka, tedy vnuky, či pravnuky zůstavitele, a to bez ohledu na to, zda by proti nim svědčil některý z důvodů vydědění⁴⁰. Zůstavitelově družce pak v případě platného vydědění v našem modelovém případě připadne celé dědictví.

Stávající právní úprava, ač je někdy označována jako systém povinného podílu, se svou konstrukcí blíží spíše románskému systému „rezervy“, který se naplno projevuje v napoleonském Code Civil a spočívá v tom, že zůstavitel může platně pořídit jen o určité vymezené části pozůstalosti, např. o jejích dvou třetinách. Pro německé a rakouské právo je spíše typický právě systém povinné dílu, který dává neopominutelnému dědici právo na vyplacení peněžité částky pro případ, že nebyl platně vyděděn.

Zůstavitel však přece jen v případech, kdy to zákon považuje za vhodné a spravedlivé, může prosadit svoji vůli na úkor práv neopominutelných dědiců a pomocí institutu vydědění odepřít svým potomkům zákonný dědický podíl, a to dle rozhodnutí zůstavitele za splnění zákonných podmínek zcela, nebo z části⁴¹.

Projev vůle potomka vydědit může být přitom vtělen do závěti, nebo může být samostatným právním úkonem. Je tedy v zásadě možné, aby zůstavitel pouze svého potomka vydědil listinou o vydědění, ale zároveň neustanovil svého dědice závětí, čímž by ponechal další osud pozůstalosti zákonu. To však bude pravděpodobně spíše výjimečné. Náležitosti listiny o vydědění se ve svém základu, a to zejména po formální stránce, shodují s náležitostmi závěti, avšak podstatnou obsahovou náležitostí listiny o vydědění je navíc uvedení alespoň jednoho ze zákonných důvodů vydědění⁴².

Důvodem vydědění může být podle občanského zákoníku předně to, že potomek v rozporu s dobrými mravy neposkytl zůstaviteli potřebnou pomoc v nemoci, ve stáří

⁴⁰ Ust. § 469a odst. 2 občanského zákoníku. K tomu rovněž rozhodnutí NS sp. zn. 30 Cdo 2214/2002.

⁴¹ K tomu např. rozhodnutí NS sp. zn. 2 Cdo 176/96.

⁴² Dle ust. § 469a občanského zákoníku.

nebo v jiných závažných případech⁴³, dále fakt, že potomek o zůstavitele trvale neprojevuje opravdový zájem, který by jako potomek projevovat měl⁴⁴, třetím případem, jehož interpretace nečiní v praxi potíže, je situace, kdy je potomek vyděděn proto, že byl odsouzen pro úmyslný trestný čin k trestu odnětí svobody v trvání nejméně jednoho roku. Zůstavitel může konečně potomka vydědit i v případě, že tento vede trvale nezřízený život⁴⁵.

Ze shora uvedeného je zřejmé, že o vydědění jiných osob než potomků zůstavitele nelze hovořit a není to ani nutné z toho důvodu, že právo na dědictví osoby odlišné od potomka zůstavitele, zejména by se mohlo jednat o manžela zůstavitele, lze vyloučit jednoduše platnou závětí bez zvláštních zákonných důvodů takový právní úkon učinit.

Pokud o platnosti vydědění není mezi účastníky dědického řízení sporu, hledí se na vyděděného potomka, příp. i na jeho potomky, jakoby se nedožili smrti zůstavitele. Tyto osoby tedy po zůstaviteli nedědí. V případě, že v rámci nesporného dědického řízení vznikne mezi účastníky spor o platnost listiny o vydědění, a tento se nepodaří odstranit ani za přičinění dědického soudu prohlášením sporných skutečností účastníky za nesporné, nezbude soudu, než odkázat toho z dědiců, jehož dědické právo se jeví jako méně pravděpodobné, zpravidla vyděděného potomka, aby své právo uplatnil ve stanovené lhůtě ve sporném řízení žalobou proti ostatním dědicům. Jedná se tedy, stejně jako v případě závěti samotné, o neplatnost relativní ve smyslu ustanovení § 40a občanského zákoníku. Závěť i listina o vydědění se tudíž považují za platné, pokud se jimi dotčená osoba, tedy nepominutelný dědic, jejich neplatnosti nedovolá. V rámci soudního řízení o neplatnost vydědění, resp. závěti, pak již probíhá za účelem zjištění skutkového stavu dokazování tak jako v kterémkoli jiném sporném řízení. Je pak na žalobci, aby prokázal, že jeho dědické právo existuje. Ve většině případů se bude právě jednat o to, aby žalobce prokázal, že důvody jeho vydědění nejsou dány, příp. že listina o vydědění, či i samotná závěť jsou neplatné. Nesporné dědické řízení je až do rozhodnutí soudu o neplatnosti závěti, či listiny o vydědění přerušeno. Posouzení neplatnosti závěti samotné v případě neplatného vydědění má praktický význam toliko u zletilých potomků. V případě neplatně vyděděných nezletilých za současného

⁴³ Ust. § 469a odst. 1 písm. a) občanského zákoníku.

⁴⁴ Ust. § 469a odst. 1 písm. b) občanského zákoníku.

⁴⁵ Ust. § 469a odst. 1 písm. d) občanského zákoníku.

ustanovení odlišné osoby dědicem se pro nezletilého dědice nic nemění, vzhledem k tomu, že v případě neplatného vydědění má tento nárok na tolik, kolik by činil jeho dědický podíl ze zákona. Ustanovení osoby odlišné od neplatně vyděděného nezletilého potomka dědicem je tudíž zcela irelevantní, protože nezletilci se dostane jeho zákonného dědického podílu v plné výši. Pro neplatně vyděděného zletilého potomka je však otázka posouzení neplatnosti závěti (tedy nejen listiny o vydědění) naprosto klíčovou s ohledem na to, že jeho povinný podíl činí pouze jednu polovinu zákonného podílu. Od platnosti závěti tedy odvisí velikost jeho dědického podílu. V případě, že bude i závěť samotná prohlášena soudem, např. z důvodu nedodržení formálních náležitostí testamentu, za neplatnou, případně i zletilému potomkovi jeho zákonný dědický podíl v plném rozsahu. Pokud však bude určena soudem pouze neplatnost listiny o vydědění a závěť bude shledána platnou, případně neplatně vyděděnému zletilému potomkovi zůstavitele jedna polovina jeho zákonného dědického podílu. Toto je možné demonstrovat na příkladu, kdy zůstavitel ustanoví jedinou svou dědičkou jednu ze svých dcer s tím, že druhou zároveň vydědí z důvodu, že mu v rozporu s dobrými mravy neposkytla potřebnou pomoc ve stáří a zároveň z důvodu, že o svého rodiče trvale neprojevovala opravdový zájem, který by jako potomek projevovat měla. Obě dcery jsou zletilé a zůstavitel vztáhne důsledky vydědění i na potomky vyděděné dcery⁴⁶. Zůstavitel tedy v rámci závěti, kterou ustanoví k celé pozůstalosti jediného dědice, sepíše i listinu o vydědění z důvodů dle ust. § 469a odst. 1 písm. a) a b). Následně v rámci sporného řízení soud určí neplatnost listiny o vydědění s odůvodněním, že důvody vydědění nebyly dány, a zároveň určí, že závěť je platná. Neplatně vyděděné zletilé dceři zůstavitele tak vznikne právo na podíl na pozůstalosti v rozsahu jedné čtvrtiny. Kdyby i závěť samotná byla z nějakého důvodu prohlášena za neplatnou, vzniklo by opomenuté dceři právo na jednu polovinu dědictví.

Právě shora uvedené první dva důvody vydědění budou v praxi nejvíce rozporovány. Pro posouzení prvního důvodu dle ust. § 469a odst. 1 písm. a) občanského zákoníku zjednodušeně označeného jako důvod neposkytnutí pomoci je rozhodné zejména to, zda zůstavitel pomoc potřeboval, zda o jeho potřeby nebylo postaráno jinak, zda měl potomek reálnou možnost se o potřeby zůstavitele postarat s ohledem na svůj věk, zdravotní stav apod. a zda zůstavitel nabídnutou pomoc neodmítl. Potřeba pomoci

⁴⁶ Ust. § 469a odst. 2 občanského zákoníku.

ze strany potomka může vyvstat nejen z důvodu stáří, či nemoci, ale i z jiných důvodů, např. v důsledku přírodní katastrofy, kdy může jít o nutnost uspokojení bytové, či jiné potřeby. Výčet životních situací je vzhledem k jejich rozmanitosti zákonodárcem formulován jako demonstrativní a bude v případě sporu vždy jen na soudu, aby rozhodl, zda právě situace, v níž se zůstavitel ocitl bez potřebné pomoci vyděděného potomka, je subsumovatelná pod předmětné ustanovení občanského zákoníku. Neposkytnutí pomoci potomkem navíc musí dosáhnout takové míry, že se bude přičít dobrým mravům, jimiž se dle ustálené judikatury Nejvyššího soudu a Ústavního soudu ČR chápe souhrn společenských, kulturních a mravních norem, jež v historickém vývoji osvědčují jistou neměnnost, vystihují podstatné historické tendence, jsou sdíleny rozhodující částí společnosti a mají povahu norem základních. Dobré mravy jsou měřítkem hodnocení konkrétních situací, odpovídajícím obecně uznávaným pravidlům slušnosti.⁴⁷ Jedná se tedy o kategorii objektivní.

Naproti tomu v případě důvodu vydědění dle ustanovení § 469a odst. 1 písm. b) občanského zákoníku je již ze zákonodárcem zvolené formulace patrné, že je nutno precizně dbát na posouzení konkrétního případu ve všech souvislostech a dát průchod i hodnocení toho, jak mohl konkrétní chování potomka zůstavitel pociťovat⁴⁸. Je tedy zejména rozhodující, zda se zůstavitel vůbec sám chtěl s potomkem stýkat a měl o něj zájem, či zda chování potomka k zůstaviteli nemělo původ v předcházejícím chování zůstavitele k potomkovi, jeho rodičům, či druhému rodiči apod.⁴⁹ Důvodem vydědění dle tohoto ustanovení pak není jen vlastní nezájem potomka projevující se pasivitou ve vztahu k zůstaviteli, ale i zájem potomka o zůstavitele, který se trvale vymyká zásadám společenské slušnosti.⁵⁰ Např. v případech, kdy se potomek zajímá jen o to, jak vymámit ze svého předka peněžní prostředky, či jinou pomoc, nebo zůstavitele přímo uráží a znesnadňuje mu život, apod. Vydědění z tohoto důvodu je možné jen listinou o vydědění sepsanou po 1. 1. 1992, a to z důvodu chování potomka, které počalo již před 1. 1. 1992, avšak jen pokud trvalo i po tomto datu⁵¹. Tento důvod vydědění je dle mého názoru třeba posuzovat subjektivně s ohledem na konkrétní rodinné zvyklosti, případně

⁴⁷ K tomu např. rozhodnutí NS sp. zn. 2 Cdo 263/2001, sp. zn. 30 Cdo 664/2002, nebo rozhodnutí ÚS sp. zn. II ÚS 249/97.

⁴⁸ Tomu odpovídá i právní názor NS vyjádřený v rozhodnutí sp. zn. 2 Cdon 86/97.

⁴⁹ K tomu např. rozhodnutí NS R 23/1998.

⁵⁰ K tomu např. rozhodnutí NS sp. zn. 21 Cdo 688/2006.

⁵¹ K tomu rozhodnutí NS R 36/2002.

pocity zůstavitele, jak uvedeno shora. V potaz je nezbytné mimo chování potomka k zůstaviteli vzít rovněž chování zůstavitele k dědici, a to ve vztahu k tomu, zda lze od potomka spravedlivě požadovat, aby zájem o zůstavitele projevil⁵². Extrémním příkladem situace, v níž nelze od potomka vyžadovat zájem o zůstavitele jsou případy zneužívání dětí, či jejich týrání. Soudní praxe rovněž dovodila, že potomek se není povinen o svého předka zajímat, pokud ten o něj neprojevil zájem sám jako starší ergo rozumnější osoba. Tomuto názoru však dle mého mínění lze přisvědčit jen částečně, a to v případech, kdy se skutečně ani jedna ze zúčastněných osob nepokoušela navázat kontakt po celou dobu společné existence, nebo za situace, kdy zůstavitel jasně projevil nezájem o svého potomka, a to aniž by k tomu měl zvláštního důvodu. Případ, kdy by předek neprojevoval o potomka zájem oprávněně, by mohl nastat za situace, kdy by např. potomek vedl trvale zahálčivý život. Ani v těchto případech by však dle mého názoru, za současného nezájmu potomka o zůstavitele, nebyl dán důvod vydědění podle ustanovení § 469a odst. 1 písm. b) občanského zákoníku, ale bylo by nutno pracovat s důvodem vydědění zejména podle ustanovení § 469a odst. 1 písm. d) (jako v uvedeném modelovém příkladu) nebo dokonce písm. c) občanského zákoníku.

Pokud však rodič své dítě opakovaně prokazatelně kontaktoval v dětství, nemůže se následně potomek hájit tím, že v dospělosti otce nevyhledal, proto, že mu druhý z rodičů, žijící s ním ve společné domácnosti, bránil v kontaktu se zůstavitelem a dědicem přesvědčil, že o něj zůstavitel nemá zájem. Mám za to, že takové tvrzení o znemožnění kontaktu lze připustit jen u osob v rozhodné době nezletilých, případně jinak závislých na druhém z rodičů. Soudní rozhodnutí, která tomuto v některých případech bohužel odporují, považuji za hrubě odporující zásadám spravedlnosti. Zletilý potomek má, pokud neexistují ještě jiné okolnosti, které byly příkladmo naznačeny shora, minimálně stejné možnosti a většinou i rozumové schopnosti jako zůstavitel a jejich postavení ve vztahu ke snaze o kontakt je nutno tedy považovat za rovnocenné. Obě strany by tedy měly mít snahu o kontakt a výlučně zůstavitel nemá být tím, kdo opakovaně vyvíjí aktivitu a dává najevo zájem o potomka. Přímo z dikce příslušného zákonného ustanovení plyne, že potomek má projevovat zájem⁵³. Ostatní případy mají být výjimkou z pravidla.

⁵² K tomu např. rozhodnutí NS sp. zn. 2 Cdon 86/97, nebo rozhodnutí Krajského soudu v Českých Budějovicích sp. zn. 6 Co 10/96.

⁵³ Ust. § 469a odst. 1 písm. b) ObčZ.

Existence důvodu vydědění dle ust. § 469a odst. 1 písm. c), tedy odsouzení potomka pro úmyslný trestný čin k trestu odnětí svobody v trvání nejméně jednoho roku, je zcela jednoznačně definován a zůstavitel se na něj může v listině o vydědění odvolat v případě, že je zde pravomocný odsuzující rozsudek soudu o tom, že jeho potomek spáchal trestný čin a byl mu uložen trest odnětí svobody minimálně v uvedené výši. V daném případě musí jít o odsouzení nepodmíněné a odsouzení nesmí být v době sepsání listiny o vydědění dle mého názoru zahlazeno. Přesto se v odborné literatuře vyskytl v článku JUDr. Martiny Karhanové Dědická nezpůsobilost a vydědění vs. přečiny a zločiny v souvislosti s nabytím účinnosti trestního zákoníku názor, se kterým nemohu souhlasit, a sice že „nelze vydědit nikoho, kdo se dopustil přečinu jakožto nedbalostního trestného činu“⁵⁴. Pachatel přečinu, tedy nemůže podle autorky naplnit skutkovou podstatu tohoto důvodu vydědění⁵⁵. Podle ustanovení trestního zákoníku jsou přečiny sice všechny nedbalostní trestné činy, ale zároveň i „ty úmyslné trestné činy, na něž trestní zákon stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby do pěti let“⁵⁶. Typickým přečinem, k jehož spáchání je vyžadováno úmyslné zavinění, je pak přečin krádeže, na nějž trestní zákoník stanoví trest odnětí svobody až na dvě léta⁵⁷. Pokud je tedy pachatel přečinu krádeže za tento trestný čin pravomocně odsouzen k trestu odnětí svobody v délce trvání např. jednoho roku, je možné jej bezpochyby vydědit podle ustanovení § 469a odst. 1 písm. c) občanského zákoníku.

Posledním důvodem vydědění může být skutečnost, že potomek zůstavitele vede trvale nezřízený život. Tento důvod vydědění není prozatím rozhodovací praxí soudů příliš podrobně vymezen. Odpovídá mu ovšem chování osob těžce a trvale závislých na požívání alkoholu, či jiných návykových látek, gamblerů, osob odporujících zavedeným společenským normám apod. Nedostatek judikatury vyšších soudů k těmto otázkám může pravděpodobně pramenit i z toho, že takto vydědění dědicové se určení neplatnosti vydědění příliš často nedomáhají.

⁵⁴ Karhanová, M.: Dědická nezpůsobilost a vydědění vs. přečiny a zločiny. In.: Ad Notam 4/2011, s. 10.

⁵⁵ Tento závěr a následující polemika vychází z interpretace názoru autorky. Je však možné, že autorka měla na mysli případy přečinů nedbalostně zaviněných, tedy jen část spektra přečinů. V takovém případě by její názor byl zcela správný a v souladu s rozбором pojatým do této práce. Bohužel příslušná jazyková formulace („dopustil přečinu jakožto nedbalostního trestného činu“) tomu dle mého názoru neodpovídá. Za případné nepochopení z mé strany se JUDr. Karhanové předem omlouvám.

⁵⁶ Ust. § 14 odst. 2 TrZ.

⁵⁷ Ust. § 205 odst. 1 TrZ. Takových přečinů je však celá řada, např. Zanedbání povinné výživy, srov. ust. § 196 odst. 1 a 2. TrZ, Svádění k pohladnímu styku, srov. ust. § 202 TrZ, nebo Výtřznictví, srov. ust. § 358 TrZ, a mnoho dalších.

Listinu o vydědění může zůstavitel kdykoli odvolat, a to buď listinou se stejnými náležitostmi (přírozně s výjimkou uvedení důvodu), které právní řád vyžaduje pro platnou listinu o vydědění, nebo zničením hmotného podkladu listiny o vydědění, a konečně i sepsáním listiny, jejíž obsah listině o vydědění odporuje, tj. typicky sepsáním pozdější závěti, kterou je povolána vyděděná osoba za dědice. I tento projev vůle zůstavitele reflektuje jeho právo nakládat s předmětem svého vlastnictví a rovněž typickou vlastnost jednostranných právních úkonů činěných pro případ smrti, tj. že z těchto právních úkonů nevznikají až do smrti zůstavitele nikomu přímo práva a povinnosti, a to ani samotnému zůstaviteli.

Oddíl II. Podmínky a příkazy

Dle stávající právní úpravy v občanském zákoníku je zakázáno vázat nabytí dědictví na podmínky, stejně jako ukládat dědicům příkazy. I když ustanovení § 478 občanského zákoníku, ve kterém je tento zákaz zakotven, výslovně o příkazu nehovoří, je ze systematického výkladu, pokud odhlédneme od drobného legislativního lapsu⁵⁸, zřejmé, že úmyslem zákonodárce bylo odstranit (až na skromnou výjimku) jakákoli omezení dědice, resp. dědiců, uložená jim v závěti zůstavitelem. Vzhledem k odkazu na ustanovení o příkazu k započtení v uvedeném ustanovení⁵⁹, je zřejmé, že zákonodárce mlčky postavil na roveň dva naprosto obsahově odlišné právní pojmy, a to podmínku a příkaz. Ke stejnému závěru lze dospět i historickým výkladem, a to vzhledem k tomu, že ustanovení § 478 občanského zákoníku, ač výrazně stručnější, ideově vychází z ustanovení § 550 občanského zákoníku 1950, který předmětné omezení na našem území zavedl poprvé.

Případné podmínky, či příkazy připojené k závěti, na které by bylo navázáno nabytí dědictví, jsou tak bez právního významu. Nepřihlíží se k nim. Dědické právo závětního dědice, pokud jsou všechny ostatní náležitosti splněny, však není neplatností podmínek a příkazu dotčeno a dědění nic nebrání.

Shora uvedené se ovšem netýká příkazu k započtení na dědický podíl, kolace, dle ustanovení § 484 občanského zákoníku, stejně jako případů, kdy zůstavitel zřídí

⁵⁸ § 484 občanského zákoníku není již členěn na odstavce.

⁵⁹ Ust. § 478 věta za středníkem.

v závěti věcné břemeno⁶⁰. Z rozhodnutí Městského soudu v Praze sp. zn. 24 Co 51/2001 rovněž vyplynulo, že ustanovení závěti o povinnosti dědiců vyplatit určitým osobám peněžitou částku, není nepřipustnou podmínkou, ale naopak zvláštním způsobem ustanovení závětního dědice. Tímto rozhodnutím dal tedy Městský soud v Praze přednost vůli zůstavitele před rigidními ustanoveními občanského zákoníků.

Ustanovení náhradního dědice (vulgárního substituta) pro případ, že se přední dědic nedožil dědického nápadu, není rovněž považováno praxí za nepřipustnou podmínku. Stávající právní úprava však nepřipouští tzv. svěřenské nástupnictví (fideikomisární substituci)⁶¹, které občanský zákoník zcela zrušil, a to i pokud bylo zřízeno, před jeho účinností⁶². Nově zřizovat svěřenské nástupnictví bylo přitom zakázáno již občanským zákoníkem 1950, který ovšem nezrušil čekatelství náhradních dědiců po zůstaviteli, který zemřel před 1. 1. 1951⁶³.

Oddíl III. Zřízení nadace závětí

Ustanovení § 477 občanského zákoníku, které se jako jedno z mála dle stávající právní úpravy věnuje obsahovým náležitostem závěti, v odstavci druhém umožňuje zřídit závětí nadaci, nebo nadační fond. Podrobnější úpravu pak v občanském zákoníku nenalezneme. Ta je obsažena včetně formálních a obsahových náležitostí příslušných ustanovení závěti ve zvláštním zákoně, kterým je zákon o nadacích. Nadací nebo nadačním fondem se přitom rozumí podle tohoto zákona účelové sdružení majetku zřízené a vzniklé podle zákona o nadacích pro dosahování obecně prospěšných cílů, které tento zákon blíže definuje a příkladmo uvádí, že obecně prospěšným cílem je zejména rozvoj duchovních hodnot, humanitární účely, ochrana životního⁶⁴ prostředí a další. Jedná se tedy o právnickou osobu zřízenou na majetkovém základě, který bude v našem případě tvořen pozůstalostním jměním.

⁶⁰ K tomu např. rozhodnutí NS sp. zn. 4 Cz 56/91.

⁶¹ Tento institut dává zůstaviteli možnost určit svému dědici náhradního dědice pro případ, že po smrti zůstavitele a dědické sukcesi nastane určitá právně relevantní skutečnost, nebo bude splněna jiná podmínka. Typicky je tak činěno pro případ smrti povolaného závětního dědice po smrti zůstavitele. Podrobněji je pojednáno o tomto institutu dále.

⁶² Ust. § 503 odst. 2 občanského zákoníku v původním znění.

⁶³ Ust. § 565 odst. 2 občanského zákoníku 1950.

⁶⁴ V ust. § 1 odst. 1 zákona o nadacích je uvedeno spojení přírodní prostředí.

Mimo jiné s ohledem na obtížnost formulování nadační listiny ve formě závěti, stejně jako s ohledem na právní jistotu dotčených subjektů, je pro závěť, kterou se zřizuje nadace, případně nadační fond, a která je ve smyslu ustanovení § 3 odst. 1. zákona o nadacích právě nadační listinou, předepsána forma notářského zápisu. Nadace, nebo nadační fond, vzniká zápisem do nadačního rejstříku⁶⁵. I zde se uplatní registrační princip jako např. u obchodních společností. Rozdíl mezi nadací a nadačním fondem spočívá v tom, jaké zdroje tyto právnické osoby užívají pro dosahování svých cílů.

Závěť, která obsahuje nadační listinu, musí obsahovat zejména určení názvu nadace, dále vymezení účelu, pro který se zřizuje, stejně jako výši nebo hodnotu majetkového vkladu, kterou zůstavitel vkládá do nadace. Tímto vkladem bude v budoucnu tvořeno nadační jmění, jehož výnosů nadace používá k dosahování svého účelu. Minimální hodnota nadačního jmění je 500.000,- Kč⁶⁶ a musí být udržována po celou dobu existence nadace. Vkladem mohou tedy být jen věci, které mají hospodářskou hodnotu a jsou sami o sobě schopny generovat trvale výnosy, typicky se bude jednat o peněžní prostředky, nemovitosti, nebo cenné papíry. Hodnota nepeněžitých vkladů musí být stanovena znaleckým posudkem. Na věcech, které jsou vkládány do nadace, nesmí váznout zástavní práva či jiná zajištění⁶⁷. Závěť musí rovněž stanovit pravidla pro hospodaření nadace (omezení nákladů, pravidla poskytování nadačních příspěvků). Konečně musí být v závěti obsaženo i určení osoby, která jmenuje první členy orgánů nadace, tedy správní a dozorčí rady, příp. revizora, alternativně může být provedeno ustanovení jednotlivých orgánů, resp. jejich členů přímo závětí. Pro osobu, která je závětí pověřena jmenováním prvních orgánů nadace, jakož i provedením další úkonů, a to zejména těch směřujících ke vzniku nadace, tedy podání návrhu na zápis do nadačního rejstříku a dalších, zavádí zákon o nadacích označení vykonavatel závěti, přestože tento pojem není u nás v současné době dědickému právu znám⁶⁸. Vykonavateli závěti přísluší rovněž správa vkladů, pokud

⁶⁵ Ust. § 5 odst. 1. zákona o nadacích.

⁶⁶ Ust. § 3 odst. 4. zákona o nadacích.

⁶⁷ Ust. § 3 odst. 5. zákona o nadacích.

⁶⁸ Tento pojem ztratil svého významu v době, kdy bylo zůstaviteli zapovězeno připojovat k závěti podmínky a příkazy. Tím odpadla potřeba ustanovení osoby, která by dohlížela na plnění příkazů zůstavitele ze strany dědiců.

není závěti ustanovena správcem vkladů⁶⁹ jiná osoba. V případě, že by se vykonavatel závěti odmítl ujmout svých povinností, příp. by toho nebyl objektivně schopen, nemělo by to bránit uplatnění zůstavitelovy vůle a v dědickém řízení by jeho úlohu zastal soudem ustanovený správce dědictví.

Nadaci nepřísluší právo odmítnout dědictví. Stejně jako dědic však odpovídá za závazky zůstavitele až do výše hodnoty dědictví. Vzhledem k tomu, že jde o subjekt neexistující v době smrti zůstavitele, nemůže ani pojmově dojít ke smísení majetku nadace a majetkových hodnot z pozůstalosti. Výše hodnoty majetku se většinou bude zjišťovat soupisem za účasti znalce, a to nejen z důvodu odpovědnosti za dluhy, ale případně i z důvodů zjištění hodnoty nepeněžitěho vkladu, jak bylo uvedeno shora.

Ani zřízením nadace pak nejsou dotčena práva nepominutelných dědiců na povinný dědický podíl, pokud tito namítnou relativní neplatnost závěti.

V případě, že ke zřízení nadace nedojde, musí být vklady, vydány oprávněným dědicům zůstavitele. Pokud je nadace později zrušena, nemají dědicové právo na vyplacení podílů na likvidačním zůstatku. Ty jsou zásadně převedeny na jinou nadaci, buď určenou alespoň co do účelu v nadační listině, tedy i v závěti, nebo vyhledané likvidátorem podle jejího účelu. Pokud není takové nadace, nebo příslušná nadace odmítne likvidační zůstatek převzít, nabídne jej likvidátor obci, pokud jej nepřijme obec, připadne tento státu. Nabyvatel likvidačního zůstatku je povinen jej užít k obecně prospěšnému účelu⁷⁰.

Oddíl IV. Správce dědictví, vykonavatel závěti

Jak již bylo naznačeno výše, pojem správy dědictví, nebo vykonavatele posledního pořízení, ztratil v české, resp. československé právní úpravě oporu v době, kdy socialistické zákonodárství naprosto zlikvidovalo možnost zůstavitele připojit k závěti podmínky, či příkazy. Tak se stalo občanským zákoníkem 1950. Se změnou právně politických a hospodářských poměrů a vznikem soukromých podniků vyvstala naléhavá potřeba obnovení tohoto institutu.

⁶⁹ Sám zákon o nadacích však pojem správce vkladů nepoužívá, nýbrž hovoří o osobě, která spravuje majetkové vklady.

⁷⁰ K tomu ust. § 9 zákona o nadacích.

Institut správce dědictví byl do našeho právního řádu navrácen až zákonem 263/1992 Sb. s účinností od 1. 1. 1993, kdy se jednalo o novelu OSŘ, která umožňovala soudu v případech, kdy je to nutné, aby ustanovil správce dědictví. V oblasti hmotného práva byla naléhavá potřeba tohoto institut uspokojena až s účinností k 1. 1. 2005⁷¹, kdy bylo umožněno i zůstaviteli, a to konkrétně novým ustanovením § 480d občanského zákoníku, ustanovit v závěti správce dědictví. Tato novelizace doplnila i chybějící hmotněprávní podklad pro procesní opatření soudu učiněná dle ustanovení §175e a následujících OSŘ, která byla účinná již o 12 let dříve. Ustanovení § 480a a následujících občanského zákoníku pak stanoví práva a povinnosti správce dědictví.

Zákonem, kterým byla vložena do občanského zákoníku ustanovení o správě dědictví, došlo rovněž k doplnění obchodního zákoníku v oblasti úpravy bankovních smluv⁷², tedy zejména smlouvy o běžném a vkladovém účtu, která zajistila podklad pro úkony zůstavitele činěné v této sféře jeho zájmů pro případ smrti. Nově bylo postaveno na jisto, že smrtí majitele účtu smlouva o běžném účtu nezaniká. Banka je rovněž povinna i po smrti zůstavitele provádět veškeré platby z trvalých příkazů, o kterých zůstavitel nestanovil, že mají být prováděny pouze za jeho života. Plná moc udělená majitelem účtu k nakládání s peněžitými prostředky na účtu rovněž smrtí zmocnitele nezaniká, nestanovil-li tento jinak. Takováto právní úprava dává zůstaviteli možnost celkem precizně zajistit hospodaření s peněžitými prostředky pro případ smrti poměrně efektivně bez nutnosti ustavení správce dědictví pro tyto účely, což situaci mnoha zůstavitelů značně zjednodušuje⁷³. Obdobně je rovněž pro účely zajištění provozu podniku upravena platnost udělení prokury a pověření osoby určitou činností při provozu podniku⁷⁴. Je tedy na zůstaviteli, aby stanovil, zda tyto plné moci mají trvat i po jeho smrti.

Úkolem správce pozůstalosti je především vykonávat běžnou správu pozůstalosti, aby nedošlo k jejímu znehodnocení a jiným neodvratným škodám. V souladu s tím přísluší správci dědictví práva a k jeho tíži jdou povinnosti, jaké měl zůstavitel. Správci dědictví tedy může zejména připadnout vedení zůstavitelova podniku, správa cenných papírů v širším smyslu, správa bankovních účtů za účelem

⁷¹ Zák. č. 554/2004 Sb., kterým byla do občanského zákoníku vložena ustanovení § 480a a násl.

⁷² Ust. § 715a a násl. obchodního zákoníku.

⁷³ Není třeba, aby jen kvůli správě peněžních prostředků pořizovali ve formě notářského zápisu apod.

⁷⁴ Ust. § 14 odst. 7 a § 15 odst. 3 obchodního zákoníku.

zajištění běžných potřeb rodiny, či např. hrazení poplatků spojených s bydlením⁷⁵, jednání s nájemci zůstavitelových věcí, a řada dalších činností. Úkony, které přesahují rámec obvyklého hospodaření, je však oprávněn činit jen se souhlasem dědiců a po schválení soudem, jehož dohledu správce obecně podléhá. Správce je navíc povinen při své činnosti postupovat s péčí řádného hospodáře a zásadně dvakrát ročně předkládat soudu správu o své činnosti, pokud není rozhodnutím soudu stanoveno jinak. Po skončení správy, tedy po skončení dědického řízení, podává správce soudu konečnou zprávu o své činnosti.

Správce dědictví může být ustanovena právnická⁷⁶ nebo fyzická osoba. Fyzická osoba musí být plně způsobilá k právním úkonům. Ustanovení právnické osoby může být praktické s ohledem na trvalost její existence, i když ani to nemusí být pravidlem, když i právnická osoba samozřejmě může zaniknout v souladu se zákonem. Správce musí se svým ustanovením do funkce vyslovit souhlas. Pokud chce zůstavitel ustanovit správce dědictví v závěti, musí být tato zřízena ve formě notářského zápisu. Ustanovení správce dědictví je zvlášť zaznamenáno do evidence vedené Notářskou komorou České republiky. Správce dědictví musí v notářském zápisu vyslovit svůj souhlas s výkonem funkce, přičemž jde o funkci nezastupitelnou, podobně jako v případě členství ve statutárních orgánech obchodních společností, resp. obecně právnických osob. Souhlas s ustanovením může správce odvolat pouze do okamžiku smrti zůstavitele. O tom musí notář zůstavitele informovat, stejně tak musí notář informovat ustanoveného správce dědictví v případě, že zůstavitel svým projevem vůle jeho ustanovení zrušil. To se může stát buď odvoláním listiny, která obsahuje ustanovení, nebo zřízením nové listiny o ustanovení správce pozůstalosti, která nemůže vedle původní obstát. Správce se své funkce ujímá, jakmile se dozví o tom, že zůstavitel zemřel. Správa pozůstalosti končí skončením dědického řízení, jak uvedeno shora.

Správci přísluší právo na odměnu a náhradu hotových výdajů (dále jen též „odměna“) stanovenou podle vyhlášky Ministerstva spravedlnosti č. 196/2001 Sb., o odměnách a náhradách notářů a správců dědictví, v platném znění, přičemž příslušná část o odměnách správců dědictví byla do tohoto právního předpisu vložena novelou

⁷⁵ Pokud nebyly tyto záležitosti zajištěny zůstavitelem jinak, viz, shora.

⁷⁶ V případě, že dědictví má připadnout státu, tedy české republice, jako odúmrtě, může být ustanoven správcem dědictví i stát. To se však bude pojmově týkat pouze případů ustanovení správce soudem.

v podobě vyhlášky č. 403/2005 Sb. Odměnu hradí v převážné většině případů dědicové, a to podle velikosti jejich podílů na nepředlužené pozůstalosti. O úhradě odměny správce rozhoduje soud. Ten může rovněž na žádost správce uložit dědicům povinnost uhradit správci zálohu na odměnu a hotové výdaje.

Dědici mohou napadnout neplatnost listiny o ustanovení správce pozůstalosti pouze žalobou podanou proti správci dědictví. Ten v takovém případě vykonává svou funkci až do pravomocného rozhodnutí soudu o žalobě. Právě dědicům samotným totiž zásadně náleží společná správa pozůstalosti, není-li zůstavitelem, či následně soudem v naléhavých případech v řízení o dědictví ustanoven správce dědictví.

Pojem vykonavatel závěti se v nyní účinném občanském zákoníku nevyskytuje. Pracuje s ním ovšem, jak uvedeno shora, zákon o nadacích.

Kapitola IV.

Možnosti projevu autonomie vůle zůstavitele podle ABGB

Autonomie vůle zůstavitele však nebyla vždy omezena v takové rozsahu, jako je tomu v současné době. Obecný zákoník občanský totiž mimo jiné připouštěl vedle zákona a závěti jako dědický titul dědickou smlouvu, dále umožňoval pořizovateli v závěti vázat nabytí dědictví na podmínky či splnění příkazů, stejně jako umožňoval zanechat pro případ smrti jednotlivou věc, příp. určité věci genericky určeně, stejně jako konkrétní práva, odkazem. Právní úpravě obsažené v ABGB byl znám i institut darování pro případ smrti⁷⁷.

Poměr jednotlivých delačních důvodů byl pak následující. Dědická smlouva měla přednost před testamentem a testament pak přednost před zákonem. Dědit bylo možno navíc ze všech dědických titulů zároveň, jak bude ještě naznačeno konkrétně. K tomu je třeba uvést, že zůstavitel o celém majetku smlouvou poříditi nemohl⁷⁸. Ani podle ABGB nebylo povinností zůstavitelovou, stejně jako jindy v historii, poříditi o celém majetku.

⁷⁷ Zejména ust. § 956 ABGB.

⁷⁸ Ust. § 1253 ABGB.

Pro úplnost je třeba rovněž připomenout, že dědictví se na našem území až do roku 1950 nenabývalo ipso iure smrtí zůstavitele, tedy na principu adičním⁷⁹, ale až jeho odevzdáním dědicům soudem, v němž se naplno projevil princip úřední ingerence. Pozůstalost sama byla souborem věcí a práv s právní subjektivitou a bylo tedy ku příkladu možné domáhat se nároků vůči pozůstalosti samotné žalobou u soudu. Jednalo se o pozůstalost ležící, která nebyla doposud odevzdána žádnému dědici. Smrti zůstavitele nastal „pouze“ okamžik delace a pozůstalost byla (až na výjimky) nabídnuta, deferována, dědicům. Smrt zůstavitele, tj. okamžik delace byl pak rozhodný pro posouzení existence dědického práva dědicova.

Díl první

Závěť podle ABGB

Závěť, jakožto jedna z forem posledního pořízení, podle ABGB musela rovněž obsahovat ustanovení určité osoby dědicem⁸⁰, pokud poslední pořízení obsahovalo pouze jiná opatření, např. odkazy, nazývalo se dovětkem (kodicilem), nikoli závětí. V závěti nebylo obvyklé na rozdíl od stávající právní úpravy odkázat určitému dědici konkrétní věc, nebo právo. Tím se odlišovalo ustanovení dědice od ustanovení odkazníka, který nebyl stížen odpovědností za pozůstalostní dluhy⁸¹. Ustanovení určité věci bylo sice možné, ale bylo nutno jej přesně vymežit, nebo následně výkladově odlišit od ustanovení odkazníka.

Oddíl I. Obsahové náležitosti

Dědice bylo možno v závěti ustanovit pouze za současného stanovení velikosti jeho podílu na pozůstalosti, nebo bez tohoto určení. Pokud nebyly podíly dědiců na dědictví stanoveny, dědili všichni dědicové rovným dílem. V případě, že byly stanoveny dědické podíly, které nevyčerpávaly celou pozůstalost, připadla zbylá část dědicům zákonným. Pokud byl závětní dědic zároveň dědicem zákonným, dědil z obou titulů, pokud nebyla zřejmá jiná vůle zůstavitele. V ustanovení § 556 ABGB bylo však výslovně pamatováno, na rozdíl od stávající právní úpravy, na případ, kdy zůstavitel

⁷⁹ Ust. § 509 občanského zákoníku 1950, nebo ust. § 460 občanského zákoníku.

⁸⁰ Ust. § 553 ABGB.

⁸¹ Ust. § 535 ABGB.

povolal závětní dědice k celé pozůstalosti, avšak zmýlil se při výpočtu dědických podílů. V takovém případě zákonná dědická posloupnost nemá místo a je nutno dát průchod výkladu vůle zůstavitele, jak je nepochybně správně dovozováno i dle v současnosti účinné právní úpravy.

Vzhledem k tomu, že určení dědických podílů, resp. možnosti zůstavitele tyto podíly stanovit, je zde problematikou klíčovou, považuji za nutné zdůraznit, že pokud nastala situace, že by zůstavitel ustanovil několik dědiců, přičemž některé s určitými díly a jiné bez podílů, dědí dědici bez určení podílů zbylou část pozůstalosti rovným dílem. V případě, že by zůstavitel v rámci určení podílů vyčerpal celek pozůstalosti, a přesto ještě ustanovil dalšího dědice bez podílu, je nutno podíly ostatních poměrně zkrátit tak, aby dědici povolání bez určení podílů dědili tolik jako dědic s nejmenším stanoveným podílem⁸². Vzhledem k tomu, že ustanovení ABGB dbala na řádné respektování úvah zůstavitele o osudu jeho majetku pro případ smrti, byla v ustanoveních § 560 a následujících upravena přesná pravidla, jak je nutno dědictví rozdělit pro případ, že se některý ze závětních dědických podílů uvolní. V případě, že byly podíly dědiců stanoveny jako rovné, přiroste uvolněný podíl poměrně k podílům ostatních dědiců. Pokud však byli někteří dědicové ustanoveni bez podílů a jiní s podíly, případně uvolněný podíl pouze dědicům určeným bez podílů. Dědicům ustanoveným s určením přesného podílu na pozůstalosti uvolněný dědický podíl nepřipadne nikdy a v takovém případě se dostane na dědice zákonné. K tomu je vhodné ještě poznamenat, že určení osoby dědice a jeho podílu na pozůstalosti je pouze na zůstaviteli a ani z jeho vůle nemůže být přenecháno třetí osobě. V rámci dědické instituce nelze připustit ani alternativy dané na vůli jiným, zejména dědicům. Taková ustanovení by byla stižena neplatností z důvodu jejich neurčitosti. Naproti tomu bylo jistě možné ustanovit dědice s podmínkou a zároveň pro případ, že tato nebude splněna ustanovit náhradníka.

Bylo samozřejmě rovněž přípustné, aby jedna a táž osoba byla ustanovena dědicem i odkazníkem zároveň.

Není jistě bez zajímavosti, že podle výslovného ustanovení § 559 ABGB bylo nutno jako jedinou osobu při dědění ze závěti počítat osoby, které by byly počítány za jednu osobu, pokud by šlo o dědění ze zákona, tedy např. děti bratrovny, tyto by si tedy i při dědění ze závěti rozdělily jeden dědický podíl.

⁸² Ust. § 558 ABGB.

Ustanovení § 570 a následujícího ABGB obsahovalo rovněž výslovnou právní úpravu neplatnost závěti z důvodu podstatného omylu zůstavitele v osobě dědice, resp. odkazníka, nebo i věci, která měla být předmětem odkazu. Pokud ovšem bylo možno dovést z ostatních ujednání posledního pořízení skutečný úmysl zůstavitele a bylo tedy zřejmé, že omyl spočívá pouze v nesprávném označení osoby, resp. věci, bylo nutno respektovat projevenou vůli zůstavitele a příslušné ustanovení považovat za platné. Neplatnost posledního pořízení dle ustanovení § 572 ABGB způsoboval rovněž omyl zůstavitele v pohnutce, která ho vedla k sepsání posledního pořízení určitého obsahu. Takovou výslovnou úpravu občanský zákoník postrádá a neplatnost závěti z důvodu omylu je nutno výkladově dovozovat.

Dle ustanovení § 476 odst. 3 občanského zákoníku je závěť více zůstavitelů neplatná bez výjimky. ABGB však v ustanovení § 583 připouštěl z této zásady úlevu v případě posledního pořízení učiněného manžely, příp. i snoubenci, jejich závěť se však stala platnou až uzavřením platného manželství. Nebylo rovněž na závadu, aby se manželé ustanovili dědici navzájem.

S ohledem na shora uvedené je nutno poznamenat, že ustanovení ABGB o dědickém nástupnictví stavěla zcela zřetelně oproti naší stávající právní úpravě do popředí obsahové náležitosti závěti oproti náležitostem čistě formálním, resp. náležitostem osoby zůstavitele.

Oddíl II. Formální náležitosti závěti, včetně náležitostí osoby

Co se pak týká požadavků kladených na osobu zůstavitele (aktivní testovací způsobilost), mohly volně pořizovat osoby starší 18 let. Tím nejsou dotčena ustanovení o povinném dílu nepominutelných dědiců, o kterých bude podrobně pojednáno dále. Osoby zbavené částečně způsobilosti k právním úkonům pro marnotratnost, tedy soudem prohlášení marnotratníci, stejně jako alkoholici a osoby jinak drogově závislé, mohli platně pořídit jen o polovině pozůstalosti, druhá polovina musela být zanechána zákonným dědicům. Jednalo se tedy o systém rezervy sui generis, jak byl tento popsán shora, avšak v jiné souvislosti. Nezletilí starší 14. let mohli pořídit jen ve formě veřejné závěti⁸³. Osoby mladší 14 let neměly testovací způsobilost vůbec. Nyní je tomu tak u osob mladších 15 let. Platně pořídit závětí nemohli ani osoby zbavené způsobilosti

⁸³ Tenhdy ve formě soudního, nebo notářského testamentu.

k právním úkonům, vojenští zběhové, ani řeholníci, kteří složili slavný slib chudoby (toto ustanovení zakazující testovat řeholníkům se nedotýkalo vybraných řádů, a to konkrétně řádu německých rytířů, řádu maltézských rytířů, redeptoristů a dalších, jejichž členové slibem chudoby vázání nebyli, a také dalších osob, které z určitých důvodů z řádu vystoupili apod.) Na tomto místě je vhodné poznamenat, že v některých právních řádech měl vstup do řeholního společenství za následek tzv. občanskou smrt, která byla někdy spojena i s některými v trestním řízení soudem (myšleno světským) uloženými tresty. V důsledku občanské smrti zanikla mimo jiné způsobilost fyzické osoby vlastnit majetek a bylo tedy nutno s tímto majetkem naložit stejně jako v případě smrti fyzické. Nastal tedy případ delace a zanechaný majetek se stal pozůstalostí. Poslední pořízení nebylo povoleno zřídit ani osobě odsouzené pro trestný čin k trestu smrti, nebo těžkého a nejtěžšího žaláře po dobu výkonu trestu.

Vzhledem k tomu, což není třeba jistě připomínat, že závěť musela být projevem svobodné vůle zůstavitele, učiněným srozumitelně a vážně a ve stavu plné přičetnosti⁸⁴, mohla být v případě, že byla dokázána momentální nepřičetnost pořizovatele, např. z důvodu opilosti, duševní poruchy, nebo nemoci apod., závěť stížena neplatností. Platně pořídit závětí nemohou ani osoby zbavené způsobilosti k právním úkonům. V případě, že by se ovšem podařilo prokázat, že poslední pořízení bylo učiněno během tzv. světlého okamžiku, mohlo se jednat o právní úkon platný⁸⁵.

Poslední pořízení, které v době pořízení splňovalo všechny zákonem stanovené náležitosti vyžadované pro jeho platnost, nemohlo být zneplatněno, pokud např. zůstavitel následně ztratil testovací způsobilost, což bylo stanoveno výslovně v ustanovení § 575 ABGB. Naopak poslední pořízení se nestane platným, pokud dodatečně odpadne překážka, která jeho platnosti v době pořízení bránila⁸⁶. Například poslední pořízení, které učinil zůstavitel v době chvilkové nepřičetnosti způsobené vlivem nemoci, se nestane platným, pokud se zůstavitel uzdraví a znovu nabude plné přičetnosti.

Formální náležitosti posledního pořízení byly dle ustanovení ABGB v některých ohledech koncipovány přísněji, zejména co se týká počtu přítomných svědků, než je

⁸⁴ Ust. § 565 ABGB.

⁸⁵ Ust. § 567 ABGB.

⁸⁶ Ust. § 576 ABGB.

tomu podle stávající právní úpravy, avšak naproti tomu nebyla striktně vyžadována písemná forma posledního pořízení.

Poslední pořízení podle vnější formy jsou tradičně rozdělována na poslední pořízení soukromá, tj. taková, která jsou činěna bez ingerence státního orgánu, a pořízení veřejná, která jsou dle stávající právní úpravy činěna formou notářského zápisu, přičemž ABGB připouštěl i veřejná poslední pořízení soudní.

Základní formou posledního pořízení byla, jako je tomu i dnes závěť holografní, tedy sepsaná a podepsaná vlastní rukou zůstavitelovou s tím rozdílem, že ABGB nevyžadoval k platnosti holografní závěti uvedení data jejího pořízení, jak to činí občanský zákoník pod sankcí neplatnosti. Připojení datace a místa sepsání bylo však doporučenou náležitostí závěti i dle ustanovení ABGB⁸⁷. Za vlastnoručně sepsané poslední pořízení není samozřejmě možné považovat projev vůle sepsaný za pomoci psacího stroje či jiné techniky, na takový by bylo nutno klást nároky jako na poslední pořízení allografní. Dle právní úpravy ABGB bylo však lhostejné, na jakém podkladu byl vlastnoruční písemný projev vůle zachycen. Mohl být např. vyryt do dřeva, kůry, či vytesán do kamene, nebo vyškrábán do zdi apod. Takové právní úkony by dle mého názoru nebylo možno považovat za platně pořízené v písemné formě podle občanského zákoníku, neboť ustanovení § 40 odst. 3. věta první za středníkem stanoví, že činí-li právní úkon více osob, nemusí být jejich podpisy na téže listině, ledaže právní předpis stanoví jinak. Adekvátním a jazykovým výkladem je pak nutno dovodit, že písemný právní úkon je možno učinit pouze na podklad, který je způsobilý tvořit listinu, tedy zejména na papír, pergamen, možná na kůži, příp. jiný přírodní, nebo syntetický materiál⁸⁸. Rozhodně ne do kůry, kamene, dřeva, nebo zdiva, přestože se mohou v praxi vyskytnout případy, kdy v době, kdy je poslední pořízení činěno, nemusí být potřebný písářský materiál k dispozici. V praxi se totiž vyskytl případ, kdy vězeň skutečně vyškrábal testament do zdi své cely. V dnešní době by takováto sporná situace neměla nastat, vzhledem k tomu, že písářské pomůcky pro takovéto případy by měly být poskytnuty i osobám ve výkonu trestu odnětí svobody. ABGB v této souvislosti hovoří o spisu⁸⁹, přičemž tento pojem je možno uchopit výkladově dle mého názoru širěji, jak uvedeno shora.

⁸⁷ Ust. § 578 ABGB věta poslední.

⁸⁸ S výjimkou případné závěti v elektronické podobě.

⁸⁹ Např. ust. § 579 ABGB.

Co se týká jazyka, ve kterém bylo možno poslední pořízení sepsat, lze pro zajímavost uvést, že přípustný byl jakýkoli jazyk kromě hebrejštiny. Podpis v hebrejštině byl toliko považován za tzv. znamení ruky, kterým stvrzovala osoba negramotná, že listina, která jí byla přečtena, obsahuje její poslední vůli.

Ustanovení ABGB dále umožňovala, jak již bylo výše naznačeno, pořízení allografní, tedy sepsané třetí osobou, nebo i zůstavitelem⁹⁰, ne však jeho vlastní rukou, za přítomnosti svědků, před nimiž zůstavitel stvrdil, že příslušná listina obsahuje jeho poslední vůli.

Z těchto posledních pořízení stojí na prvním místě poslední pořízení sepsané zůstavitelem, nebo osobou odlišnou, které zůstavitel podepíše vlastní rukou a před třemi svědky, z nichž alespoň dva musí být současně přítomni, prohlásí, že listina obsahuje jeho poslední vůli. Stávající právní úprava vyžaduje dva současně přítomné svědky. Svědci byli povinni uvést u svého jména dovětek dokládající jejich funkci při posledním pořízení. Nic nebránilo tomu, aby svědek byl zároveň pisatelem posledního pořízení. Svědkové přítom nemuseli zůstavitele znát, ale museli se umět vyjádřit o identitě zůstavitele, což vylučuje ze svědecké funkce osoby slepé a hluché. Svědkům nemusel být znám ani obsah vlastního právního úkonu.

Náležitosti allografního pořízení se stejně jako je tomu dnes změnily v případě, že zůstavitel neuměl, nebo nemohl, číst, nebo psát. V takovém případě ABGB vyžadoval stejně jako nynější občanský zákoník současnou přítomnost tří svědků a vlastnoruční připojení znamení ruky zůstavitelovy, o kterém bylo v jiné souvislosti pojednáno výše. Zákon rovněž doporučoval, aby některý ze svědků, nebo pisatel závěti připojil ke znamení ruky jméno zůstavitelovo. Absence takového označení však nečinila poslední pořízení neplatným⁹¹.

V případě, že zůstavitel neuměl číst, musela mu být závěť jedním ze svědků přečtena. Předčítatelem ovšem nemohl být pisatel závěti.

Na závěti osob hluchých, nebo němých, bylo nutno případ od případu klást shora uvedené formální náležitosti obdobně, jelikož právní úprava výslovná v ABGB obsažena nebyla. Vzhledem k tomu, že byl upraven v předmětném období i testament ústní, přicházelo řešení pomocí allografní závěti se třemi svědky v úvahu zejména u osob, které byly hluché a nebyly schopné číst, nebo u němých, kteří nebyli schopni psát.

⁹⁰ Pisatelů může být i více.

⁹¹ Ust. § 601 ABGB.

Oproti současné právní úpravě dával ABGB zůstaviteli rovněž možnost pořídit pro případ smrti ústní formou, a to konkrétně buď soukromě před třemi svědky současně přítomnými, nebo veřejně před soudem. V případě soukromého ústního testamentu splnění dalších formálních náležitostí kromě přítomnosti svědků nebylo již třeba. Zákon však zároveň doporučil, aby si svědci společně, nebo každý samostatně, pořídili zápis, o tom, co bylo předmětem právního úkonu, kterému byli přítomní. Existence závěti pak byla prokázána výsledkem svědků pod přísahou u soudu. Svědci byli přítom zásadně vyslýchání samostatně bez přítomnosti ostatních. Pro platnost závěti bylo nezbytně nutné, aby mohli být o jejím obsahu vyslechnuti alespoň dva svědci ze tří přítomných. Pokud tedy více, jak dva ze tří přítomných svědků v době projednávání pozůstalosti již zemřeli, nebo nemohli podat výpověď z jiného důvodu, závěť ztratila své původní právní účinky. Soukromý ústní testament neměl tedy tak jistý a stabilní osud jako závěti písemné. Právě toto je jeden z důvodů, proč nebylo dle mého názoru vhodné doporučit zůstaviteli ústní pořízení, pokud se nejednalo o mimořádné situace (v těchto však navíc obvykle existují různé úlevy při pořizování a dle ABGB tomu nebylo jinak). Lidská paměť není navíc trvale schopna uchovat všechny skutečnosti a detaily týkající se toho, kterého právního úkonu, a zároveň se v rámci svědectví většinou každý ze svědků soustředí na něco jiného, čímž může být narušena i určitost právního úkonu a obsah závěti se pak nemusí přesně shodovat s vůlí projevenou zůstavitelem. Z tohoto důvodu považoval ABGB za vhodné, aby byl svědky co nejdříve sepsán o obsahu úkonu zápis, čímž by se zjednodušila jejich pozice při následném výslechu. I přesto však mohlo být následně prokazování obsahu závěti značně ztíženo, ne-li znemožněno neočekávanými okolnostmi, jak bylo naznačeno shora, např. úmrtím svědků apod. Zřejmě i ze shora uvedených důvodů bylo od ústní formy posledního pořízení později upuštěno.

Jak bylo již shora naznačeno, umožňoval ABGB dvě formy posledního pořízení veřejného, a to ve formě soudní a notářské. Dnešní veřejná závěť může mít toliko formu notářského zápisu.

Soudní testament bylo možno pořídit buď formou písemnou, nebo formou ústní, kterou zde navážeme na předchozí výklad a úvahy o soukromém testamentu ústním. Veřejná soudní závěť ústně pořízená byla na soudě zaznamenána do protokolu, zapečetěna a uložena, čímž dávala dle mého názoru zůstaviteli velkou právní jistotu

toho, že jeho poslední vůle zůstane v testamentu zachována až do doby, kdy jí bude po jeho smrti zapotřebí projednat. Tím se ústní soudní testament výrazným způsobem lišil od soukromého a tvořil vhodnou formu projevu vůle zůstavitele.

Soudní testament písemný byl založen na principu, že zůstavitel na soudě prohlásil, že určitá listina, která byla jím vlastní rukou podepsána, obsahuje jeho poslední vůli. Tato listina byla následně uložena u soudu. Kdo byl pisatelem závěti, nebylo pro platnost závěti rozhodné. O právním úkonu byl rovněž sepsán protokol a potvrzení o uložení závěti bylo vydáno zůstaviteli.

Soudní testament bylo možno pořídít u kteréhokoli soudu. Nemuselo se tak stát u obecného soudu zůstavitele, avšak bylo to pravděpodobně nejobvyklejší. Soudní osoby se, bylo-li to třeba, mohly odebrat i za zůstavitelem, např. do jeho bytu. Soud musel být při přijímání posledního pořízení složen alespoň ze dvou soudních osob, z nichž alespoň jedna musela být soudcem. Druhá soudní osoba (tedy nikoli osoba soudce) mohla být zastoupena, resp. nahrazena, dvěma svědky z venčí, kteří měli vlastnosti závětních svědků, které byly zmíněny výše.

Dalším druhem veřejného testamentu byl testament notářský, který bylo možno učinit jednak ve formě notářského aktu, tedy dnešní terminologií vyjádřeno notářského zápisu a jednak ve formách obdobných shora uvedeným soudním testamentům. Náležitosti notářského zápisu byly již tehdy podobně jako dnes upraveny v tehdy účinném notářském řádu. Notář nemohl předně sepisovat zápis o závěti, která by se týkala jeho a osob jemu blízkých, stejně tak o závěti, ze které by mu měl plynout jakýkoli prospěch, nebo prospěch osobám jemu blízkým, což je tradiční konstrukce. Sepisování posledního pořízení formou notářského aktu musel být notář a dva svědci aktovní (osoby starší 20. let schopné podat svědectví). Svědky nemohly být osoby v závěti obmyšlené a dále nikdo z notářova personálu. Místo dvou aktovních svědků však mohl být při pořizování přítomen druhý notář, čímž bylo zákonným náležitostem učiněno za dost.

Jak bylo naznačeno výše před notářem bylo rovněž možno pořizovat ústně do protokolu podle obdoby k soudnímu testamentu ústnímu⁹², a nebo v písemné formě odevzdáním listiny obsahující poslední vůli vlastnoručně podepsané zůstavitelem

⁹² Ust. § 588 ABGB.

obdobně dle ustanovení o soudním testamentu písemném⁹³. Taková pořízení bylo nutno rovněž učinit před notářem a dvěma svědky, nebo dvěma notáři.

Svědky posledního pořízení s výjimkou posledního pořízení ve formě notářského aktu, kde je požadován věk vyšší, mohly být obecně osoby starší 18 let schopné podat svědectví. To, co bylo řečeno, o obmyšlenosti svědka závětí ve formě notářského aktu zde platí obdobně. Osobou způsobilou vystupovat v postavení svědka tedy nebyla osoba, které měl ze závěti vzejít prospěch, stejně tak je tomu v případě, že obmyšlenou osobou jsou osoby svědkovi blízké. Stejná právní úprava ostatně platí i dnes. Podle ABGB navíc nemohl svědčit poslednímu pořízení placený domácí personál, tedy čeledíni, služebné apod., pokud se závěť týkala jejich zaměstnavatelů, což opět platilo i opačně, byl-li zaměstnavatel svědkem závěti, kterou by bylo něčeho zanecháno jeho podřízeným. Závěť byla však neplatná pouze co do části týkající se jakýmkoli způsobem nezpůsobilého svědka. Celou situaci bylo možno vyřešit přibráním svědka čtvrtého.

Shora uvedené formální náležitosti nebylo třeba dodržet v případech vybraných testamentů privilegovaných, kterými byly pořízení učiněná na námořních lodích, dále v době morové epidemie, či některé testaments vojenských osob. V takových případech postačovala k platnosti posledního pořízení přítomnost dvou svědků, kteří mohli být i osoby mladší 18 let (avšak vždy osoby starší 14 let). V případě bezprostřední hrozby morové nákazy, nebo testamentů vojenských zřizovaných v době válečného konfliktu, nebylo dokonce ani nutné, aby byli svědci současně přítomni. Zajímavé je, že pokud zřizoval závěť nakažený morem, nemusela mít závěť žádnou zvláštní formu, ani svědků nebylo třeba. Ty bylo nutno přibrat pouze v případě, kdy byl honorátem ustanoven někdo z personálu zařízení, které pečovalo o zůstavitele. K tomu je třeba dodat, že zůstavitel musel být schopen, a to nejen fyzicky prohlásit svou vůli zřetelně a výslovně. Poslední pořízení zřízená se shora uvedenými úlevami byla ovšem platná pouze po omezenou dobu, a pokud zůstavitel nebezpečnou událost (zejména tedy období nákazy, nebo válečný konflikt) přežil, muselo být poslední pořízení s jednodušší formou nahrazeno nejpozději do 6 měsíců od pomnutí nebezpečí řádným posledním pořízením bez úlev, jinak se projev vůle stal neplatným⁹⁴.

⁹³ Ust. § 587 ABGB.

⁹⁴ Ust. § 599 ABGB.

Oddíl III. Zrušení závěti

Závěť, resp. poslední pořízení, mohlo být zůstavitelem zrušeno v případě, že jej zůstavitel výslovným projevem vůle odvolal. Pro platné odvolání bylo nezbytně nutné dodržet formu, která je třeba pro platnost posledního pořízení. Nebylo však nutné, aby bylo poslední pořízení zrušeno právním úkonem totožné formy, v jaké bylo zřízeno. Allografní závěť mohla být tedy zrušena závětí holografní apod., včetně odvolání ve formě privilegované. Pokud zůstavitel zničí listinu, která obsahuje poslední pořízení, nebo znehodnotí její obsah s úmyslem zrušit své poslední pořízení, poslední pořízení se stane neplatným.

Shora uvedená ustanovení se ve své podstatě shodují s ustanoveními, která tvoří dnes účinnou právní úpravu zrušení závěti. V případě třetího způsobu zrušení závěti tomu tak ovšem nebylo. Pozdější závětí se podle ustanovení § 713 ABGB totiž zrušovala závěť předcházející v celém rozsahu, pokud nebylo výslovně stanoveno, že má zůstat zcela či zčásti zachována, a to i tehdy pokud některé části závětí nebyly v rozporu. Část majetku, která nebyla předmětem pozdější závěti, tedy připadla zákonným dědicům zůstavitelovým, pokud zůstavitel v závěti nestanovil, že má dřívější závěť zůstat zachována, pokud si dokumenty nekonkurují⁹⁵. Neplatné byly doložky, které by stanovovaly, že závěť nemůže být pozdější závětí zrušena. Zcela neplatnou závětí pozdější ke zrušení starší závěti dojít nemohlo, avšak pokud byla novější závěť neplatná pouze částečně, ke zrušení starší závěti došlo.

Shora uvedené o zrušení závěti závětí pozdější v celém rozsahu neplatilo o zrušení kodicilu. Pro ten byl stanoven stejný princip derogace, jaký známe dnes u závěti. Kodicil tedy byl vždy zrušen kodicilem novějším pouze potud, pokud vedle sebe nemohly zřízené odkazy obstát.

Vzhledem k tomu, že určení času, kdy bylo pořízeno, nebylo podstatnou náležitostí posledního pořízení, mohlo se stát, že zde existovala dvě poslední pořízení, o kterých nebylo jisto, které je starší a které mladší. V takovém případě platily poslední pořízení obě, a to do té míry, pokud mohly vedle sebe obstát, což je opět projevem respektu, který zákonodárce při tvorbě ABGB zachovával k vůli zůstavitele.

⁹⁵ Dle stávající právní úpravy obsažené v ust. § 480 občanského zákoníku je tomu přesně naopak.

Právní úprava v ABGB výslovně neřešila situaci, kdy zůstavitel zrušil pozdější závěť a zároveň zachoval závěť dřívější. V takovém případě je nutno dovodit, že původní závěť sama o sobě nebyla způsobilá „obživnout“. Pokud ji chtěl zůstavitel obnovit, musel pořádat znovu ve stejném znění.

Oddíl IV. Podmínky a příkazy

S ohledem na fakt, že stávající právní úprava obsažená v občanském zákoníku nedovoluje zůstaviteli zahrnutí podmínek a příkazů do závěti, bude zde této problematice věnován samostatný oddíl.

Podmínka je obecně řečeno událost, na kterou je vázáno určité právo, resp. jeho vznik, zánik apod. V posledním pořízení je obsažena v případě, že zůstavitel navázal vznik, rozsah, nebo zánik dědického práva na určitou alespoň částečně nejistou budoucí skutečnost. V případě, že by byl vznik skutečnosti jistý, jednalo by se o doložení času. Podmínky se v právní teorii obecně dělí na suspensivní (odkládací) a resolutivní (tedy rozvazovací), toto dělení platí samozřejmě i v oboru dědického práva. Podmínky je rovněž možno dělit na pozitivní a negativní, podle toho, zda je právo vázáno na to, že určitá skutečnost nastane (podmínka pozitivní), a nebo že určitá skutečnost nenastane (podmínka negativní). ABGB připouštěl všechny případy.

Podmínky, které však byly nesrozumitelně formulované, bylo nutno považovat za nepsané. Od nesrozumitelných, je třeba odlišit podmínky srozumitelné, avšak vnitřně rozporné. V případě, že je připojena suspensivní podmínka rozporná, nemůže tato být splněna, a má za následek neplatnost posledního pořízení, resp. jeho nevykonatelnost⁹⁶. S takovou suspensivní podmínkou je třeba nakládat stejně jako s podmínkou nemožnou. Resolutivní podmínka rozporná, nebo nemožná, pak platila za nenapsanou a dědické právo bylo tedy nepodmíněným.

Zánik dědického práva byl rovněž způsoben rozvazovací podmínkou, o které bylo nepochybné, že nastane. To však někteří autoři popírali s tím, že takové podmínky je nutno spíše považovat za nenapsané. S ohledem na princip volnosti vůle zůstavitele se však spíše domnívám, že je nutno vůli zůstavitele respektovat a logickým výkladem případ od případu dojít zejména k řešení prvnímu. Takový případ by bylo možno

⁹⁶ Myšleno v obecném smyslu slova, tedy tak, že podle posledního pořízení nebude možno postupovat a ustanovit dědice.

posoudit, dle mého názoru jako zřízení svěřenského nástupnictví ve prospěch zákonných dědiců.

Podmínky určitého obsahu byly podle ustanovení ABGB zakázány, konkrétně se jednalo o případ, kdy by se splnění podmínky přičilo dobrým mravům, nebo odporovalo zákonu, dále byla rovněž zakázána podmínka, která by dědicovi zakazovala vstoupit do manželství po dosažení zletilosti; toto omezení se však netýkalo záповědi vstupu do manželství ovdovělých osob, které jsou rodiči, a záповědi uzavření manželství s určitou osobou. V tomto ustanovení je třeba vidět dle mého názoru z dnešního pohledu nedůvodné nadměrné omezení dědice, které by v dnešní době jen těžko hledalo opodstatnění. V tomto ustanovení ABGB je patrně nutno spatřovat odraz ochrany některých tradičních hodnot zavedených ve společnosti té doby. V dnešní době by bylo takové ustanovení označováno společenským míněním pravděpodobně za nepřijatelné.

Nebyla-li patrna jiná vůle zůstavitele, nevztahovaly se podmínky uložené dědicům na jejich náhradníky, a to ani vulgární, ani svěřenské.

Podle ustanovení ABGB bylo rovněž možné, aby zůstavitel určil, kdy se má obmyšlená osoba stát dědicem, a to bez ohledu na okamžik smrti zůstavitele. Přitom mohlo jít o okamžik, o němž nebylo jisto, zda nastane, v takovém případě se jednalo o podmínku, a nebo o okamžik nevyhnutelný. Rovněž bylo možno ustanovit dědice jen na určitou dobu; na takový případ se pak hledělo obdobně jako by šlo o svěřenské náhradnictví, stejně tomu bylo v případě rozvazovací podmínky. Pokud bylo zřejmé, že určený čas nikdy nenastane, postupovalo se tak, jako by šlo o podmínku nemožnou. Pokud se však jednalo o zjevný omyl zůstavitele ve výpočtu času, bylo nutno šetřit jeho vůle a pokusit se dobrat zůstavitelem sledovaného záměru pomocí výkladu.

Příkazem (modem) byl zůstavitel oprávněn dědici nařídít, aby se zanechaným majetkem naložil určitým způsobem, nebo něco opomenul, tedy nějakého konání se zdržel. Příkaz je zpravidla posuzován jako rozvazovací podmínka pro případ nesplnění příkazu. ABGB nečinil jinak, jak je patrné z ustanovení jeho § 709. V době platnosti ABGB nebylo jisté, zda může např. vykonavatel závěti žalovat na splnění příkazu. Nový občanský zákoník, který příkaz opětovně zavádí, tuto možnost připouští výslovně a pochybnostem tedy prostor nedává⁹⁷. Pokud nebylo možno příkaz splnit přesně,

⁹⁷ Ust. §1571 NObčZ.

muselo se tak stát alespoň co nejvíce v souladu s vůlí zůstavitele, a to v době zůstavitelem určené, nebo soudem ex officio stanovené. Zůstavitel rovněž zpravidla určoval, jaké mají být následky nesplnění příkazu, pokud nebylo stanoveno jinak. Jednalo se zejména o ztrátu dědického práva, resp. zanechaného majetku. Mohlo být ovšem rovněž ustanoveno, že dědic, který nesplní příkaz je povinen určité osobě vydat předmět odkazu. Je vhodné poznamenat, že i příkaz musel být formulován dostatečně určitě a jasně, aby mohl být skutečně za příkaz považován, a to nejlépe jako povinnost. Ustanovení § 711 ABGB totiž obsahovalo vykládací pravidlo, podle kterého pokud zůstavitel sice vyjádří úmysl, k čemu určit co zůstavil, avšak neuloží takové určení dědici za povinnost, nejde o vynutitelný příkaz, ale pouze o zůstavitelovo přání, které může, ale nemusí být dědicem respektováno.

Oddíl V. Dědická substituce

Oproti stávající právní úpravě umožňovala ustanovení ABGB rovněž ustanovení náhradníka závětnímu dědici, a to ve dvou podobách. Jednak se jednalo o substituci obecnou (vulgární) a jednak o substituci fideikomissární (tedy tzv. svěrenské nástupnictví).

Obecnou substitucí je nazýváno opatření zůstavitele, kterým je nařízeno, aby dědictví, které nenabude závětí povolaný dědic (institut) připadlo jeho náhradníkovi (substitutovi), a to naprosto obecně v jakémkoli případě, nebo se zůstavitelem stanovenými omezeními. Zůstavitel byl tak oprávněn omezit obecnou substituci např. na případ, kdy institut pozůstalost odmítl, nebo ji nabýt nemohl z důvodu dědické nezpůsobilosti apod. Zůstavitel také nebyl nijak omezen v řadě substitutů, které stanovil s tím, že předcházející vylučovali z dědění substituty vzdálenější. Zároveň nebylo nemyslitelné, aby jednomu dědici bylo zřízeno více substitutů a naopak více dědicům jeden substitut.

Zřízení substituce pro případ, že institut nebude z libovolného, či zůstavitelem stanoveného důvodu dědit, vylučovala transmissi (přechod) dědictví na dědice instituta, zejména jeho děti, pokud by takových bylo a pokud by nebyla vyjádřena jiná vůle zůstavitelova.

Nebylo samozřejmě vyloučeno, aby si byli spoludědicové ustanoveni substituty navzájem. V takovém případě bylo stanoveno v ustanovení § 607 ABGB, že každý z dědiců je substitutem k podílu dědice, kterému byl substitutem ustanoven. Pokud byla však zároveň tomuto dědici ustanovena substitutem ještě třetí osoba, nastoupil na jeho místo jednak spoludědic a jednak třetí osoby, přičemž tyto osoby se o dědický podíl svého předchůdce podělily rovným dílem.

Břemena, která tíží dědický podíl institutův, zejména rozličné odkazy, pak zásadně přecházejí i na substituta, pokud zůstavitel nestanovil výslovně jinak. To se však netýká podmínek, jejichž režim pro případ substitutce byl v ABGB nastaven přesně opačně. Podmínka tedy přecházela na substituta pouze v případě, že tak stanovil zůstavitel⁹⁸.

Vulgární substituce zanikla, jakmile se institut, nebo první způsobilý substitut ujal pozůstalosti.

Druhý případ substituce, a sice substitutce fideikomissární, v sobě pak zahrnoval v případě, že nebyla vyjádřena jiná vůle zůstavitelova, i substituci obecnou. Nyní je však nutné objasnit, v čem svěřenské nástupnictví spočívá.

Svěřenským nástupnictvím je nazýván případ, kdy zůstavitel stanovil, že pozůstalost, nebo její část má v určitém případě po dědici, který dědictví přijal a který byl v takovém případě nazýván fiduciářem, připadnout další osobě, která se nazývala poddědicem (fideikomisařem). Většinou se jednalo o případy, kdy případ substituce měl nastat po smrti fiduciářově. Nebylo však vyloučeno vázat přechod pozůstalosti na substituta i na jiné skutečnosti, např. uplynutí doby apod.

Svěřenské náhradnictví mohl zůstavitel zřídit, buď výslovným ustanovením, nebo mlčky tehdy, když zakázal dědici, aby pořídil o tom, co mu bylo zůstaveno. V tomto případě se jedná o ustanovení svěřenského nástupnictví ve prospěch zákonných dědiců institutových. Pokud zůstavitel zakázal věci z pozůstalosti zcizit, nejedná se mlčky o zřízení fideikomissární substituce, ale o prostý příkaz. Svěřenského náhradníka mohou zřídit mlčky i rodiče svým dětem ohledně toho, co jim zůstavují, a to tehdy, pokud jim ustanoví dědice.

I zde platí, že jednomu institutovi může být zřízeno více substitutů a naopak. Je rovněž přípustné zřídit řadu svěřenských náhradníků, avšak nikoli bez omezení. Bez

⁹⁸ Ust. § 702 ABGB.

omezení lze zřídit svěřenské náhradnictví jen v případě, že všichni substituti jsou zůstavitelovými současníky, a to i jen jako nascituři. Pokud tomu tak není, může zůstavitel, pokud jde o věci movité ustanovit platně jen dva substituty, kteří se navzájem vylučují, a pokud jde o nemovitosti pouze jednoho. Vzhledem k tomu, že toto ustanovení se však vztahuje jen na substituty, kteří pozůstalost fakticky nabyli, není vyloučeno, aby byla zřízená řada substitutů i delší. Pokud však nejsou zůstavitelovými současníky, jak bylo uvedeno výše, svěřenské nástupnictví zanikne, dostanou-li se nemovitosti po právu platně prvnímu substitutovi a movitosti substitutovi druhému.

Pokud byla zřízena platně fideikomisární substitute, měl závětní dědic zásadně toliko práva poživitele a nemohl s pozůstalostním majetkem, nebo jeho částí, nakládat ve smyslu jeho zcizení. Nebylo však vyloučeno, aby zůstavitel omezil dědice pouze v jeho testovací volnosti a zároveň mu ponechal oprávnění s pozůstalostí volně nakládat mezi živými. Substitutovi pak připadlo pouze tolik, kolik zbylo po smrti instituta z pozůstalosti.

K zániku fideikomisární substitute docházelo v následujících případech. Předně tehdy, když se okamžiku delace nedožil žádný ze substitutů, to však pouze tehdy nejsou-li zde dědicové substituta, kteří by nastoupili, na jeho místo, příp. tehdy, pokud takovou transmissi zůstavitel vyloučil⁹⁹. Fideikomisární substitute dále zanikne, je-li jisté, že její důvod nenastane. Pokud se jedná o ustanovení substituta dítěti, které v době zřízení nemá dědice, zanikne náhradnictví ve chvíli, kdy dítě zanechá potomky způsobilé dědit¹⁰⁰. Substitute fideikomisární zřízená osobě nesvéprávné rovněž zanikne, pořídila-li taková osoba platně v době tzv. světlého okamžiku, příp. v tom případě, že jí byla soudem navrácena způsobilost k právním úkonům. Konečně substitute tohoto druhu zanikne i v případě, že se pozůstalost dostane do rukou prvního, resp. druhého nástupce nesoučasnika zůstavitelova, jak bylo naznačeno výše.

Od fideikomisární substitute je nutno odlišovat tzv. rodinný fideikomis, který tradičně omezoval přechod vlastnictví určitých zpravidla rozsáhlých majetkových celků pravidly stanovenými jeho zakladatelem, čímž omezoval držitele v dispozicích, nejen pro případ smrti. Tento systém byl typický pro režim majetku šlechtických rodů a na našem území byl zrušen v roce 1924.

⁹⁹ Ust. § 615 odst. 2 ABGB.

¹⁰⁰ Ust. § 617 ABGB.

Oddíl VI. Dědická nezpůsobilost, vydědění a ochrana nepominutelných dědiců v ABGB

Stejně jako stávající občanský zákoník upravoval i ABGB případy dědické nezpůsobilosti, které pokud dopadají na osobu dědice, činí jej nezpůsobilým k nabytí dědictví. Na takového dědice se hledí, jako by se zůstavitelovy smrti nedožil.

Nezpůsobilým dědit byl předně dědic, který se dopustil zločinu¹⁰¹ proti zůstaviteli. Stejně jako je tomu dnes, tento důvod nezpůsobilosti dědice odpadl, pokud mu zůstavitel takový čin odpustil. Musel tak učinit nejlépe výslovně, minimálně však alespoň dostatečně určitě, aby bylo zřejmé, že k prominutí došlo. Pokud zůstavitel o činu pouze nevěděl, a přesto ustanovil nezpůsobilou osobu dědicem, nedošlo tímto úkonem k prominutí činu. Stejně tak tomu bylo v případě, že zůstavitel pouze nezrušil poslední pořízení učiněné před tím, než byl trestný čin dědicem spáchán. V nové závěti by tedy muselo být minimálně zůstavitelem uvedeno, že i s vědomím činů dědicových jej ustanovuje svým závětním dědicem. Opuštění činu zůstavitelem je jediným možným způsobem zhojení dědické nezpůsobilosti. Takové účinky nemá ani odpykání trestu, ani promlčení trestního stíhání, či zahlazení odsouzení. Ke vzniku této překážky postačí pouhé spáchání zločinu. Lhostejno je dokonce i to, zda ohledně příslušného skutku bylo vedeno proti potenciálnímu dědici trestní řízení. Pravomocný odsuzující rozsudek byl ovšem jistě sto nastolit ohledně otázky spáchání trestného činu potřebnou právní jistotu.

Za dědice nezpůsobilého byla považována rovněž osoba, která donutila, nebo lstí přiměla zůstavitele určitým způsobem pořídit o svém majetku, nebo již zřízenou závěť změnit, nebo zrušit. Vzhledem k tomu, že smyslem tohoto ustanovení je chránit svobodnou a pravou vůli zůstavitele, bylo dovozeno, že stejně je nutno posuzovat případy, kdy byla závěť dědicem zfalšována, pozměněna, nebo zničena. I když to nebylo, jak je tomu dnes, v ABGB výslovně stanoveno, právní teorie zastávala již tehdy názor, že i skutky proti projevu poslední vůle zůstavitele bylo možno nezpůsobilému dědici prominout.

Nezpůsobilou dědičkou ze závěti se stala rovněž bývalá manželka zůstavitele, která překročila zákaz stanovený v ustanovení § 120 ABGB, tedy která uzavřela nové

¹⁰¹ Rakouské právo rozlišovalo protiprávní jednání na zločiny a přestupky. Od roku 1852, kdy byl přijat pod č. 117/1852 ř. z. nový trestní zákon byla zavedena i kategorie přečinů.

manželství, přestože byla v době rozvodu manželství již těhotná, a to před porodem, nebo která uzavřela nové manželství do 180. dne po rozvodu manželství v případě pochybností o případném těhotenství¹⁰².

Co se týká vyloučení zákonného dědice z dědické posloupnosti zůstavitelem, je třeba poznamenat, že obecně této možnosti nic nebránilo. Stejně tak jak bylo možno dědice ustanovit, bylo možno právním úkonem s formálními náležitostmi závěti jakoukoli osobu z dědického nástupnictví vyloučit. Z této zásady existovaly dvě výjimky.

Předně nebylo možno jednostranným právním úkonem vyloučit z dědění osobu, které jako delaçní důvod svědčila platná dědická smlouva (tu nebylo možno jednostranně zrušit, jak bude ještě uvedeno, přičemž dědická smlouva byla zároveň silnějším delaçním důvodem než závět').

Významnější překážkou volného uplatnění vůle zůstavitele při vyloučení zákonného dědice z posloupnosti byla i za účinnosti ABGB práva nepominutelných dědiců. Těmi byli předně zůstavitelovy potomci, tedy jeho děti, příp. vnuci a pravnuci, dále pak nebylo-li potomků, zůstavitelovy rodiče. Vždy samozřejmě pouze těm, kterým by se dědictví deferovalo, pokud by nastala delace ze zákona.

ABGB vycházel přitom z koncepce povinného dědického dílu. Neprávem opominutému nepominutelnému dědici, tedy nenáleželo právo stát se dědicem, jako je tomu podle stávající právní úpravy, ale právo na výplatu jeho povinného dílu v penězích od ostatních dědiců, příp. odkazníků. Potomkům přitom musela připadnout jako povinný díl alespoň polovina toho, co by obdrželi, kdyby nastala delace ze zákona. Předkům pak náležel povinný díl o velikosti jedné třetiny zákonného dědického podílu. Povinný díl bylo možno zanechat i v podobě odkazu, avšak ustanovení muselo být bez jakýchkoli podmínek, či příkazů. Majetek tedy musel být zanechán zcela k volné dispozici neopominutelného dědice.

I nepominutelného potomka však bylo možno za splnění zvláštních podmínek zbavit dědického práva za pomoci institut vydědění. Listina o vydědění musela mít formální náležitosti platného posledního pořízení a zároveň musel existovat zákonný důvod vydědění¹⁰³. Ten ovšem nemusel být v listině o vydědění uveden, jak je tomu

¹⁰² Tato záповěď mohla být vzhledem k okolnostem konkrétních případů prominuta rozhodnutím příslušného správního orgánu (sic!).

¹⁰³ Ust. § 768 a násl. ABGB.

podle stávající právní úpravy. Díl povinný je obligační povahy a neopominutelný dědic je věřitelem pozůstalosti. Pokud chce své právo uplatnit, musí tak učinit žalobou proti závětním dědicům a odkazníkům. Právo podat žalobu na vydání povinného dílu se promlčovalo ve lhůtě 3 let od publikace testamentu.

Důvody vydědění byly svým způsobem obdobné důvodům vydědění, které známe dnes. Potomek mohl být vyděděn, pokud nechal zůstavitele bez pomoci v nouzi, byl odsouzen pro zločin k doživotnímu žaláři, nebo k žaláři dvacetiletému. Právní praxe dále dovodila, že vydědit, bylo možno i odsouzeného k trestu smrti, jakožto trestu nejtěžšímu. Vydědit bylo konečně možno i potomka, který trvale vedl nezřízený život¹⁰⁴. Do roku 1868 zákonodárce považoval za důvod vydědění odpadnutí od křesťanství.

Rodiče mohli být vydědění ze stejných důvodů jako potomci a navíc ještě v případě, že své dítě řádně nevychovali, resp. jeho výchovu úplně zanedbali. Výchovou je zde zřejmě myšlena veškerá péče, kterou dítě potřebuje.

ABGB rovněž v ustanovení § 770 stanovil, že vyděděn může být rovněž nepominutelný dědic z důvodů, které by zakládaly dědickou nezpůsobilost. Takové ustanovení bylo již tehdy považováno za nadbytečné, vzhledem k tomu, že bez řádného prominutí závadného chování je nezpůsobilý dědic z dědění vyloučen bez dalšího, aniž by bylo třeba dalšího projevu vůle zůstavitele.

Zůstavitel může rovněž své dítě vydědit, pokud je marnotratné, nebo předlužené, a pokud z tohoto důvodu existuje obava, že by ušla podstatná část povinného dílu vnukům zůstavitele. Příslušná část pozůstalosti ovšem musí být v takovém případě zanechána vnukům zůstavitele a nemůže s ní být jinak naloženo.

Povinný díl se vypočte z čisté hodnoty pozůstalosti v době smrti zůstavitelovy. K hodnotě pozůstalosti je připočtena hodnota některých darů, které byly poskytnuty závětním dědicům. Od čisté hodnoty povinného dílu je naopak nutno odpočítat dary, které byly nepominutelnému dědici poskytnuty, a to bez ohledu na to, zda započtení bylo přikázáno zůstavitelem¹⁰⁵.

¹⁰⁴ Mezi důvody vydědění tedy postrádáme neprojevení zájmu o osobu zůstavitele, který známe z ust. § 469a odst. 1. písm. b) ObčZ a který činí ve stávající praxi asi největší potíže při dokazování jeho naplnění vůbec.

¹⁰⁵ O kolaci platilo totéž co dnes. Tedy v případě závětních dědiců muset kolaci zůstavitel přikázat. V případě dědění ze zákona docházelo k započtení darů na dědický podíl automaticky.

Vzhledem k tomu, že v listině o vydědění nemusel být uveden důvod, mohlo dojít k vydědění neopominutelného dědice i mlčky, tedy pouze tím, že byl ze závěti vynechán, pokud zároveň existoval důvod vydědění naznačený shora. Ten bylo nutno v pozůstalostním řízení v případě sporu prokázat. Důkazní břemeno leželo na závětních dědicích. S tím souvisela ovšem i možnost, že zůstavitel mohl opomenout potomka proto, že nevěděl, že tento je naživu, přičemž celá instituce mohla následně vyhlížet jako vydědění nepominutelného dědice. Na takovou situaci pamatovalo ustanovení § 778 ABGB, které prolamovalo zásadu, že nezákonně vyděděný neopominutelný dědic může požadovat toliko svůj povinný díl. Nepominutelný dědic, který prokázal omyl zůstavitele o své existenci, jak předpokládalo citované ustanovení, mohl žalovat na vydání plné výše svého zákonného dědického podílu v podobě povinného dílu a nemusel se spokojit s povinným dílem o velikosti jedné poloviny.

I v případě, že byl potomek po právu vyděděn a tak vyloučen z dědického nástupnictví po svém předku, náleželo mu podle ustanovení § 795 ABGB právo na nutné zaopatření. V ustanovení § 796 ABGB pak bylo zakotveno právo manžela zůstavitele, který se nestal dědicem, např. proto, že neměl právo na povinný díl, na slušné zaopatření, a to pro případ, že se mu takového nedostávalo z jiných zdrojů, příp. neuzavřel druhé manželství. Právo na slušné zaopatření, stejně jako na dědictví, neměl ovšem manžel zůstavitele v případě, že právě z jeho viny bylo manželství rozvedeno¹⁰⁶.

Díl druhý

Odkaz podle ABGB

Jak již bylo naznačeno shora, ABGB se ve svých ustanoveních o dědickém právu v širším smyslu neomezoval pouze na právní nástupnictví v podobě sukcese univerzální, tedy dědické v užším smyslu, ale obsahoval rovněž ustanovení, která pořizovateli umožňovala zanechat majetkový prospěch svému právnímu nástupci, odkazníkovi, pro případ smrti na základě sukcese singulární; takové pořízení pro případ smrti je již od dob klasického římského práva nazýváno odkazem, tedy legátem. Odkazník pak na rozdíl od dědice nenesl odpovědnost za dluhy tížící dědictví. Naopak z odkazu mu vznikla pohledávka, tedy právo na plnění, vůči dědicům zůstavitele, ať již závětním, smluvním, nebo zákonným.

¹⁰⁶ K tomu ust. § 759 ABGB.

Poslední pořízení, resp. jeho část, obsahující odkazy byla tradičně nazývána jako kodícil. Podle toho, zda byl kodícil, který nemusel obsahovat pouze odkazy, součástí závěti, či nikoli, rozlišuje právní teorie kodícil testamentární, který je součástí závěti, a kodícil intestátní, který je tvořen samostatným pořízením učiněným mimo závěť. K tomu je nutno poznamenat, že formální náležitosti, které musely být naplněny, aby byl odkaz platně zřízen, se nikterak nelišily od formálních náležitostí závěti. Příslušná ustanovení ABGB platila pro kodícil obdobně. Totéž pravidlo se uplatní i v případě náležitostí osoby pořizovatele. Odkazem může být obmyšlena každá osoba způsobilá dědit ze závěti.

Zůstavitelem zřízený odkaz tížil, nebylo-li uvedeno jinak, každého z dědiců zůstavitelových, a to podle poměru jejich podílů na pozůstalosti. Nemohl však omezovat povinný díl nepominutelného dědice. Není zároveň vyloučeno, aby odkaz byl zřízen i ve prospěch některého z dědiců. Takový odkaz může rovněž představovat formu povinného dílu nepominutelného dědice. Dalším odkazem může být ovšem zatížen i nabyvatel jiného odkazu, tedy odkazník. V takovém případě hovoříme o pododkazu. Totéž platí, pokud dědictví připadne státu jako odúmrt'.

Vzhledem k tomu, že se snaží celá právní úprava ABGB co nejvíce respektovat vůli zůstavitele, ale zároveň zajistit potřebnou míru právní jistoty ohledně případného výkladu jejich projevů, obsahují ustanovení § 655 a následujících četná vykládací pravidla, jak třeba odkazy chápat a jaké z nich vyvodit následky, kterých mělo být použito v případě, že nebyla prokázána jiná zůstavitelova vůle. To se předně týká obecně významu slov, který má být vykládán podle obecného povědomí o jejich obsahu, avšak opět jen tehdy, nebude-li prokázáno, že jich zůstavitel užíval ve zvláštním smyslu.

Dále následují vykládací pravidla ohledně předmětu odkazu. Tím mohlo být vše, co bylo potenciálním předmětem obchodu, tedy zejména věci, práva a jiné majetkové hodnoty¹⁰⁷. Pokud však došlo k odkazu určité věci, kterou neměl odkazník právo držet, myšleno vlastnit, musela mu být obtíženou osobou nahrazena hodnota předmětu odkazu. Věc však vydána nebyla. Typicky by se mohlo jednat o zbraně, výbušniny, jedy apod.

¹⁰⁷ Řečeno dnešní terminologií.

V případě, že zůstavitel odkázal věc, či věci, určitého druhu, zvolil věc, která bude vydána dědic, pokud zůstavitel nezřídil právo volby odkazníkovi. Dědic však byl povinen vždy zvolit věc, kterou mohl odkazník použít. Pokud zůstavitel zřídil odkaz ve prospěch určité širší skupiny lidí, jako byli chudí, příbuzní, služebnictvo, zaměstnanci, mohl rovněž ustanovit, která osoba má rozhodnout, jaké konkrétní věci připadnou, kterým osobám. Neučinil-li tak zůstavitel, náleželo právo volby opět obtížené osobě, nejčastěji tedy dědici, resp. dědicům. Myslitelná byla samozřejmě situace, že příslušná osoba odmítla, nebo nebyla objektivně schopna rozdělení odkazu učinit. V takovém případě, rozhodl o konkrétním osudu předmětu odkazu soud.

Pokud byla odkázána věc výslovně náležející do majetku zůstavitele, která následně nebyla v pozůstalosti nalezena, odkaz tímto zanikl. V případě, že pozůstalost obsahovala jen určité množství odkázaných druhově určených věcí, připadlo odkazníkovi pouze tolik, kolik se nacházelo v pozůstalosti. Pokud ovšem závěť, či intestátní kodexil, obsahovaly odkaz věcí bez výslovného sdělení, že se jedná o věci ve vlastnictví zůstavitele, byla odkazem obtížená osoba povinna opatřit odkazníkovi odkázanou věc, nenašla-li se tato v pozůstalosti. Pokud jde o odkaz peněžité částky, ten bylo třeba splnit vždy bez ohledu na to, zda se v dědictví hotové peníze nacházely, či nikoli. Pokud byl několikrát zůstavitelem zopakován odkaz druhově určené věci, nebo určité peněžité částky, musí být vždy splněn tolikrát, kolikrát je uveden. To však podle výslovného ustanovení ABGB neplatilo pro individuálně určenou věc, když v jejím případě nebylo možno nárokovat při několikerém odkazu její faktické vydání i poskytnutí peněžité náhrady. Pokud nebyla v pozůstalosti nalezena odkázaná určitá individuálně určená věc, je takový odkaz neúčinný. Totéž platilo i v případě, že předmětná věc byla v době pořízení odkazu již majetkem odkazníka. Pokud však odkazník nabyt individuálně určený předmět odkazu úplatnou smlouvou, musela mu být obtíženou osobou vyplacena hodnota předmětné věci. V případě, že odkazník nabyt před smrtí od zůstavitele předmět odkazu bezúplatně, považoval se odkaz tímto právním úkonem *inter vivos* za zrušený.

Za specifickou skupinu odkazů by bylo možno z pohledu teorie považovat rozličné odkazy pohledávek, které se vyznačovaly specifickými velmi zajímavými důsledky dnešní praxi velmi vzdálenými, a to s ohledem na skutečnost, že dnes nejsme navyklí vůbec pracovat s odkazy. V první řadě bych zmínil pro odkazníka možná i

nezajímavější odkaz pohledávky za odkazníkem samotným. Takový odkaz měl ve své podstatě v okamžiku jeho splatnosti za následek splnění závazku splnutím osoby dlužníka a věřitele. Odkazník, dlužník, měl pak právo na vrácení dluhopisu, či vydání kvitance o splnění závazku, včetně vyznačení zaplacení směnky apod. Pokud byla odkazníkovi přenechána pohledávka zůstavitele za třetí osobou, byl dědic povinen přenechat pohledávku i s úroky, a to jak za dobu minulou, tak i budoucí, odkazníkovi, tedy uzavřít s odkazníkem smlouvu o cesi, převést na něj práva k cennému papíru apod.

Odkazem pohledávky tak říkajíc v opačném směru můžeme označit odkaz dluhu zůstavitele za odkazníkem. V případě tohoto odkazu bylo povinností dědice, či jiné osoby zatížené odkazem, aby uznala doložený, nebo dostatečně určitě v odkazu označený, dluh zůstavitele za odkazníkem a zaplatila jej ve lhůtě pro vydání ostatních odkazů, a to bez ohledu na původní splatnost dluhu, či jiné původně mezi stranami sjednané podmínky.

Zůstavitel mohl za pomoci odkazu rovněž prominout odkazníkovi dluh, který tento vůči zůstaviteli měl. Takové prominutí se pak týkalo pouze dluhů, které vznikly do doby zřízení odkazu. V případě, že byla odkazem posunuta splatnost závazku, nemělo takové pořízení vliv na splatnost přirůstajících úroků. Obdobným způsobem se mohl zůstavitel vzdát i zástavního práva, nebo jiného zajištění, zejména zprostit ručitele ručitelského závazku.

V ustanovení § 667 ABGB bylo upraveno vykládací pravidlo pro případ, že pořizovatel, který byl zároveň odkazníkovým dlužníkem, zanechal odkazem takové osobě stejnou peněžitou částku. V takovém případě vznikla vyvratitelná právní domněnka, že zůstavitel neměl v úmyslu odkazem splnit závazek, ale že bylo jeho úmyslem nad rámec jeho závazku, který tížil dědice, zanechat stejnou částku odkazníkovi.

Podrobněji byl dále upraven odkaz věna, což mělo význam, zejména pro případnou kolaci na dědický podíl dcer zůstavitele, dále odkaz zaopatření, výchovy a stravy, dále pak odkaz svršků, myšleno tehdejší terminologií nábytku, případně domácího zařízení. K tomu je pro zajímavost možno poznamenat, že pojem odkazu výchovy v sobě zahrnoval odkaz zaopatření, které obsahovalo výživu, ošacení, byt a ostatní potřeby¹⁰⁸, včetně zajištění vzdělání. Obsahově se tedy ve smyslu nároků jednalo

¹⁰⁸ Tedy v zásadě to co dnes rozumíme pod pojmem výživné podle zákona o rodině.

o pojmy totožné, avšak zásadní rozdíl spočíval v tom, že právo na zaopatření, bylo-li odkazem zanecháno, muselo být uspokojováno do konce života odkazníka, kdežto vychování končilo dosažením zletilosti¹⁰⁹. Pojem zařízení domácnosti, resp. domácí nářadí, pak zahrnoval vše, co bylo potřebné k řádnému vedení domácnosti, přičemž by se mohlo dle mého názoru jednat např. i o vysavače a jiné domácí spotřebiče. Nástroje, které sloužily k výkonu živnosti zůstavitele, však byly z tohoto pojmu, pokud zůstavitel neurčil jinak, výslovně vyloučeny.

Není bez zajímavosti, že dle mého názoru odchylně dnešní obecné terminologii, byla vykládána značení klenoty, šperky a ozdoby. Pod označením klenoty ABGB rozuměl, nebylo-li stanoveno zůstavitelem jinak, pouze „drahokamy a dobré perly“¹¹⁰. Šperkem pak jakékoli zlatnické výrobky (dnes běžně označované jako klenoty), které mohly obsahovat i nepravé kameny. Pod pojmem ozdoby se pak skrývala sběrná kategorie pro vše, co mohlo sloužit k okrase osoby, tedy zejména bižuterie, tedy dnešní terminologií bychom tuto kategorii možná mohli nazvat módními doplňky.

V ustanoveních § 681 a následujících byla rovněž obsažena vykládací pravidla týkající se odkazem obmyšlených osob, např. pod pojmem děti se zásadně mysleli pouze dcery a synové, pokud šlo o potomky jiné osoby, než zůstavitele, pokud se jednalo o děti zůstavitele, byl tomuto pojmu přisuzován širší význam, který zahrnoval i vzdálenější zůstavitelovy potomky, tedy i vnuky, pravnuky atd. Obdobně bylo přitom třeba použít i ustanovení § 559 ABGB, které ustanovovalo, jaké osoby se považují v rámci obmyšlení za osobu jedinou, šlo např. o děti zůstavitelových sourozenců, kterým náleželo jen tolik jako by byly osobou jedinou, tedy oním sourozencem.

Shora popsaná vykládací pravidla byla jistě vhodnou pomůckou, která mohla v případě nejasností jednak zjednodušit úlohu soudu v řízení o dědictví, jednak i preventivně zamezit potenciálním sporům o obsah eventuálně nejasně vyjádřené poslední vůle zůstavitelovy.

Dále bylo dovoleno, aby zůstavitel doložil odkaz zároveň příkazem, časem, nebo podmínkou. O těch platilo obdobně, co bylo řečeno o těchto vedlejších ustanoveních

¹⁰⁹ Tehdy dosažením 24 let věku.

¹¹⁰ Ust. § 678 ABGB.

v závěti¹¹¹. Obdobně bylo možno ustanovit i obecného, nebo fideikomisárního substituta¹¹².

Odkazy se nabývaly stejně jako dědictví zpravidla okamžikem smrti zůstavitele. K tomuto okamžiku musel být odkazník osobou způsobilou k nabytí dědictví, jako by byl dědicem ze závěti. Splatnost opakujících se dávek nastávala pro každou dávku zvlášť podle toho, jak bylo v odkazu ustanoveno. Nenabyl-li odkazník předmět odkazu, např. z důvodu své smrti, přecházelo právo na nabytí předmětu odkazu na jeho substituta, byla-li substituce zřízena, jinak docházelo k přirůstání podílů ostatních odkazníků, byl-li odkaz zřízen ve prospěch více osob podle podílů. Pokud tomu tak nebylo a odkaz byl zřízen bez substituce pouze ve prospěch jediné osoby, která nebyla způsobilým nabyvatelem předmětu odkazu, zůstal předmět odkazu součástí dědictví a sledoval tak osud ostatních věcí a jiných majetkových práv, která přecházela na dědice zůstavitele, příp. na stát jako odúmrt'. Zatížení odkazu pak šla na vrub toho, kdo měl z nepřípadnutí odkazu prospěch, tedy zejména ostatních odkazníků, příp. dědiců, či jiné osoby, které předmět odkazu připadl, včetně státu.

Předmět odkazu přecházel na odkazníka všemi možnými způsoby, jakými mohlo dojít k převodu vlastnictví podle obecné právní úpravy, a to vzhledem k jakési řečnické závazkové povaze odkazu. K převodu vlastnictví věcí tedy docházelo tradicí, případně intabulací u nemovitostí, k převodu pohledávek prostřednictvím cese atd. Pokud k převodu odkazu nedošlo, mohl se jeho splnění legatář domáhat u soudu žalobou na plnění odkazu proti obtížené osobě. Odkazníci mohli rovněž žádat, zejména pokud šlo o odkazy dávek se opakujících, nebo splatných v budoucnu, aby byly odkazy zajištěny, a to např. složením určité peněžité částky do úřední úschovy.

Dědic, který se k pozůstalosti přihlásil bez využití možnosti soupisu, ručí odkazníkům neomezeně za splnění odkazů. Pokud se přihlásil s výhradou inventáře, odpovídá za zapravení odkazů jen majetkem z pozůstalosti, a to jen do výše hodnoty dědictví po odečtení dluhů a povinných podílů. Jestliže součet odkazů převyšuje čistou hodnotu pozůstalosti, po odečtení povinných podílů, dojde k poměrnému krácení dědických podílů. V tomto případě platí, že předně se uspokojí veškeré odkazy výživy. Krácení odkazů podléhalo schválení soudem.

¹¹¹ K tomu zejména Kapitola IV. Díl druhý Oddíl IV. této práce.

¹¹² K tomu zejména Kapitola IV. Díl druhý Oddíl V. této práce.

Pro zrušení odkazu platila obdobně ustanovení o zrušení závěti, odkaz rovněž zanikal nemožností plnění, a dále pokud měla být podle ustanovení odkazu obtíženou osobou pouze určitá osoba, která se takovou nestala.

Díl třetí

Dědická smlouva podle ABGB

Dědická smlouva je posledním dědickým titulem, jímž bylo možno, aby zůstavitel projevil podle ABGB svou poslední vůli. Jednalo se totiž o smlouvu, kterou jedna smluvní strana slibovala druhé smluvní straně právo nabýt budoucí pozůstalost a druhá smluvní strana právo na pozůstalost (z jejího pohledu vlastně na dědictví) přijímala. Právo na dědictví mohlo být v dědické smlouvě ujednáno i recipročně. Naše účinná právní úprava dědickou smlouvu jako právní titul dědění nepřipouští, avšak k její úpravě se vrací nový občanský zákoník, i když tento institut je v něm pojat šířeji.

Dědickou smlouvu podle ustanovení ABGB mohli platně uzavřít jen manželé, kteří se mohli vzájemně, či jednostranně, jak naznačeno shora, ustanovit dědici. Ustanovení třetí osoby dědicem nebylo přípustné. Výjimkou z tohoto pravidla byl případ, kdy smlouvu dědickou bylo umožněno uzavřít i snoubencům, avšak právní úkon se stal perfektním až uzavřením platného manželství.

Dědickou smlouvou navíc nemohlo být pořízeno o celé pozůstalosti. Čistá jedna čtvrtina pozůstalosti, tedy majetku prostého dluhů a jiných zatížení, musela zůstat zůstaviteli volná k jinému pořízení per mortis causa. Pokud chtěl tuto část pozůstalosti zůstavitel zanechat svému manželovi, musel o tom učinit zvláštní pořízení, např. formou závěti.

Uzavřít platně dědickou smlouvu bylo možné jen ve formě notářského zápisu, stejně jako u ostatních smluv svatebních, nadto bylo nutno dodržet formální náležitosti, jaké byly vyžadovány pro sepsání závěti ve formě notářského zápisu, a to vzhledem k tomu, že tato smlouva se následně mohla stát právním důvodem dědění. To, co bylo uvedeno výše o formálních náležitostech allografické závěti ve formě notářského zápisu tedy platí zde obdobně. Je možno poznamenat, že svědci právního úkonu uzavírání dědické smlouvy mohli být zároveň svědky posledního pořízení jedné ze smluvních stran, pokud nebyli samozřejmě některou z osob obmyšlených závětí apod.

Strana, která chtěla ustanovit dědice, musela být způsobilá testovat, přičemž nedostatek této způsobilosti, nebylo možno zhojit. Obě smluvní strany musely být plně způsobilé k právním úkonům. Nedostatek této způsobilosti, zejména na straně obmyšlené osoby, bylo možno nahradit souhlasem opatrovnického soudu. Pokud by bylo takové schválení nutné na straně smluvní strany, která ustanovovala dědice, bylo by dle mého názoru pravděpodobně bezpředmětné vzhledem k tomu, že taková osoba by pravděpodobně postrádala i testovací způsobilost, např. vlivem nezpůsobilosti k právním úkonům, kterou by nebylo možno nikterak napravit.

Dědická smlouva nemohla být zásadně zrušena jednostranným projevem vůle smluvní strany, ale pouze disolucí. Za splnění zákonných podmínek v případě rozvodu manželství smluvních stran, měl však manžel, který se, dnešní terminologií řečeno, nepodílel na rozvratu manželství, právo žádat zrušení dědické smlouvy. Pořizovatel, který ve smlouvě ustanovil svého manžela dědicem, nemohl toto ustanovení rovněž vyloučit jinými dispozicemi s majetkem pro případ své smrti, a to zejména vzhledem k tomu, že dědická smlouva jako důvod delace byla silnější, než závět', a proto se pozůstalost nabízela vždy nejdříve smluvnímu dědici, pokud tento byl způsobilý dědit.

Formou smlouvy dědické bylo možno rovněž zřídit odkaz. Veškeré náležitosti, jak jsou popsány shora, se uplatnily obdobně.

I přes závaznost a jednostrannou nezrušitelnost dědické smlouvy, se v jejím případě stále jednalo o právní úkon pro případ smrti, a nebylo tedy vyloučeno, aby zůstavitel se svým majetkem naložil dle libosti za svého života.

Práva neopominutelných dědiců nebyla rovněž uzavřením dědické smlouvy dotčena. Těmto náleželo, pokud nebyli vydědění právo na povinný díl, a to zejména od smluvního dědice.

Díl čtvrtý

Darování pro případ smrti podle ABGB

Podle ustanovení § 603 ve spojení s § 956 ABGB bylo možné uzavřít smlouvu, na jejímž základě se dárce zavázal poskytnout obdarovanému po své smrti dar. Takováto smlouva byla platně uzavřena jen tehdy, pokud obdarovaný dar přijal a dárce se vzdal práva smlouvu odvolat. O takové smlouvě musel být sepsán listinný doklad, který byl předán do dispozice obdarovaného. V ostatních případech nebylo zanechání

daru pokládáno za darovací smlouvu, např. pokud plynulo z jednostranného projevu dárce, ale za odkaz; to však pouze tehdy, pokud byly splněny náležitosti vyžadované ustanoveními ABGB pro platnost odkazu, o kterých bylo pojednáno shora.

Kapitola V.

Možnosti projevu autonomie vůle zůstavitele podle občanského zákoníku 1950

Následkem únorového převzetí moci komunistickou stranou v roce 1948 byla i tzv. právní dvouletka, která měla za cíl přizpůsobit náš právní řád novému politickému a sociálnímu uspořádání společnosti v duchu marxistickoleninistické ideologie. V rámci legislativní tvorby tohoto období bylo přijato několik nových základních kodexů, včetně občanského zákoníku, který byl vyhlášen ve Sbírce zákonů pod č. 141/1950. Již tento zákon znamenal konec řady institutů, které umožňovaly zůstaviteli projeviti v rámci pořízení pro případ smrti svou vůli. Z právní úpravy zmizela ustanovení o dědické smlouvě a byly zachovány pouze dva právní tituly dědění, tedy zákon a závěť¹¹³. Zakázáno bylo rovněž vázat nabytí dědictví na podmínky a ukládat dědicům příkazy, jak naložit s dědictvím. Tehdy byla rovněž zrušena možnost zřizovat nová svěřenská nástupnictví, která byla rovněž chápána jako zakázané příkazy¹¹⁴. Prostor byl ponechán pouze pro náhradnictví obecné.

Možnost zřídit odkaz zůstala prozatím zachována, i když byla výrazně omezena. Součet hodnoty odkazů totiž nesměl činit více než jednu čtvrtinu čisté hodnoty dědictví po odečtení dluhů. Jinak se na odkazníka hledělo obdobně jako na dědice. Odkazník však nenesl odpovědnost za dluhy tížící dědictví. Pokud by tomu tak nebylo, o odkaz by se samozřejmě ani nejednalo. V případě, že hodnota odkazu překročila stanovenou výši, stával se odkazník dědicem a dopadala na něj tudíž i odpovědnost za pozůstalostní dluhy. Zachována zůstala prozatím i možnost vydědění potomků. Úplný konec těmto institutům učinil až s účinností od 1. 4. 1964 zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, který ve své původní podobě znamenal největší okleštění autonomie vůle zůstavitele za období, které je zahrnuto v této práci, a mlčky stanovil definitivní prioritu dědění ze

¹¹³ Ust. § 512 občanského zákoníku 1950.

¹¹⁴ Ust. § 550 občanského zákoníku 1950.

zákona. Jak již bylo naznačeno i shora, dědické právo bylo v tomto období stejně považováno za okrajovou problematiku, která bude postupně odsouzena k zániku.

V průběhu právní dvoutletky se rovněž projevilo, jak je pro autoritativní režim snadné změnit právní normy obsažené v základních kodexech soukromého i veřejného práva, zatímco snahy o rekodifikaci soukromého práva v podmínkách demokratického právního státu, které nedošly k úspěchu za téměř 20 let existence první Československé republiky, byly zmařeny vznikem druhé republiky a následnou okupací. Rekodifikace soukromého práva v podmínkách demokratického právního státu jsme se tak dočkali až více jak po 21 letech od sametové revoluce v roce 1989.

Díl první

Závěť podle občanského zákoníku 1950

S ohledem na shora uvedené je zřejmé, že nejvýznamnější nástroj projevu autonomie vůle zůstavitele v období od roku 1950 do roku 1964 a vlastně až dodnes představovala možnost pořízení závěti.

Co se týká formálních náležitostí závěti, byly stanoveny obdobně, jak je známe dnes. Objevila se zde rovněž obsahová podmínka, že závěť musí být datována. Z původní právní úpravy byla zachována navíc možnost učinit poslední pořízení beze svědků před soudem. Úleva v přítomnosti svědků byla učiněna rovněž v případě závěti ve formě notářského zápisu. Opuštěn byl testament ústní.

Občanský zákoník 1950 rovněž umožnil, aby byla právnímu nástupci zůstavitele, jakožto dědicovi, zanechána určitá věc z pozůstalosti, a ne jen příslušný dědický podíl, jak tomu bylo doposud. Tuto nově výslovně upravenou konstrukci, kdy dědic určité majetkové hodnoty z pozůstalosti zároveň nese odpovědnost za pozůstalostní dluhy a není tedy automaticky odkazníkem, přejímá i občanský zákoník.

V ustanovení § 538 občanského zákoníku 1950 bylo sice proklamačně stanoveno, že při výkladu závěti musí být postupováno tak, aby byla naplněna vůle zůstavitele. Nicméně celý institut dědění ze závěti byl již odsunut stranou, byť ne tolik jako v občanském zákoníku.

Za neplatná byla vedle obvyklých případů nesrozumitelnosti, nebo rozporu, či protizákonnosti prohlášena i ustanovení závěti, která by odporovala obecnému zájmu,

čímž byl vůbec dán zákonodárcem široký prostor pro výklad tohoto pojmu a absolutní zpochybnění vůle zůstavitele z nejrůznějších účelově dovozených důvodů; to vše v duchu komunistické ideologie.

Za neplatné byly, jak již bylo naznačeno, prohlášeny všechny podmínky, kterými by zůstavitel omezil povolání určité osoby dědicem, neplatná byla rovněž rozličná doložení času a fideikomisární substitute. Neplatnost postihla nově i veškeré zůstavitelovy příkazy.

Klíčové omezení autonomie vůle zůstavitele v jeho závětním projevu představovala, mimo shora uvedených, zejména ustanovení o ochraně nepominutelných dědiců. Ta byla ostatně obsažena i v ustanovení ABGB a mají svůj smysl, pokud je zároveň možné potomka z právně relevantních důvodů vydědit. Nezletilým potomkům se přitom muselo dostat tolik, kolik by činil jejich zákonný dědický podíl, kdyby závěti nebylo. Zletilým potomkům a rodičům zůstavitele, resp. dokonce jeho prarodičům, pokud toho potřebovali s ohledem na jejich majetkové poměry, se muselo dostat tolik, kolik by činily tři čtvrtiny jejich dědického podílu. Pokud závěť tomuto ustanovení odporovala, byla stížena neplatností¹¹⁵. Občanský zákoník 1950 tedy zavedl model, jaký známe z nyní účinného občanského zákoníku, kdy se nejedná o typický systém povinného dílu, jaký byl uzákoněn v ustanoveních ABGB, a který byl tradičně vyplácen v penězích. Nepominutelný dědic se, pokud se svého práva zákonným způsobem dovolá, stane dědicem příslušné části pozůstalosti vedle ostatních závětních, příp. zákonných, dědiců.

Nepominutelného dědice bylo možno vydědit ze tří zákonných důvodů. Prvním důvodem bylo, že dědic opustil zůstavitele v nouzi, druhým bylo odsouzení dědice pro úmyslný trestný čin bez bližšího určení předmětu útoku, a posledním důvodem vydědění bylo, že dědic trvale odpírá pracovat¹¹⁶. První důvod byl obdobný důvodu vydědění, který známe z ustanovení § 469a odst. 1 písm. a) občanského zákoníku, tedy zjednodušeně vydědění pro neposkytnutí potřebné pomoci, když nouzi všeho druhu bychom mohli jistě zahrnout pod pojem jiné případy obsažený v tomto ustanovení. Druhý důvod vydědění je obdobný našemu dnešnímu ustanovení § 469a odst. 1 písm. c) občanského zákoníku, avšak oproti dnes účinné právní úpravě byl tento důvod pojat šířeji, vzhledem k tomu, že nebyl omezen délkou uloženého trestu. Poslední důvod

¹¹⁵ Ust. § 551 občanského zákoníku 1950.

¹¹⁶ Ust. § 552 odst. 1 občanského zákoníku 1950.

vydědění bychom pak mohli dnešním měřítkem podřadit do množiny skutkových případů spadajících pod pojem vedení nezřízeného života dle ustanovení § 469a odst. 1 písm. d) občanského zákoníku, avšak tento důvod byl podstatně užší a chápán plně v duchu tehdejší státoprávní ideologie. Dnes by samotná skutečnost, že člověk odmítá pracovat, nemohla obstát jako důvod vydědění, pokud by ostatní aspekty případu nenasvědčovaly tomu, že dědic vede nezřízený život, např. v případě, kdy by se dědic (dnes pouze potomek) živil výnosy z vlastního majetku nabytého třeba i výhrou v loterii. Toto ustanovení samozřejmě nepočítalo ani s možností výkonu podnikatelské činnosti v dnešním slova smyslu. Klíčové omezení zůstavitele však bylo obsaženo v ustanovení občanského zákoníku 1950, které znemožňovalo přenést důsledky vydědění i na potomky vyděděného dědice. Zároveň neexistoval důvod vydědění, který dnes známe z ustanovení § 469a odst. 1 písm. b) občanského zákoníku, tzv. vydědění pro nezájem, který se může citelně dotýkat v mnoha případech osobních pocitů zůstavitele, jenž pak nepovažuje za spravedlivé, aby potomek, který se o něj nezajímá, měl z jeho smrti majetkový prospěch. Tím se důvody vydědění podle ustanovení občanského zákoníku 1950 blížily spíše ustanovením o těchto důvodech obsažených v ABGB, a to vzhledem k tomu, že důvod vydědění pro nezájem se objevil v občanském zákoníku až v 90. letech minulého století.

Vzhledem k tomu, že k závěti nebylo možno připojit žádné výminky, či příkazy, doložení času apod., mizí z našeho právního řádu rovněž ustanovení o institutu vykonavatele závěti, která ztratila svůj praktický význam.

Závěť se zrušovala stejně jako podle stávající právní úpravy platnou závětí pozdější v případě, že obsah obou dokumentů se vylučoval. V případě, že závěti nemohly vedle sebe obstát pouze částečně a nebyla-li patrna jiná vůle zůstavitele, docházelo pouze k částečné neplatnosti starší závěti. Závěť bylo rovněž možno zrušit zničením závěti vedeným právě úmyslem zrušit poslední pořízení, stejně jako odvoláním, které vyžadovalo formální náležitosti závěti. Listinu o vydědění bylo taktéž možné zrušit obdobným způsobem jako závěť.

Kapitola VI.

Možnosti projevu autonomie vůle zůstavitele v období od roku 1964 do 31. 12. 1992

Největší úpadek české dědické právo zaznamenalo s přijetím zákona č. 40/1964 Sb., občanského zákoníku, který nabyl účinnosti dne 1. 4. 1964 a ve znění svých změn a doplnění je účinným pramenem českého dědického práva i dnes po téměř 50 letech ode dne nabytí své účinnosti. Právní úprava dědění se v tomto civilním kodexu scvrkla na pouhých 28 stručných paragrafů a byla obsažena v části sedmé zákona nesoucí název Dědění majetku v osobním vlastnictví, který reflektoval rozdělení vlastnického práva na dva druhy¹¹⁷, a to na vlastnictví osobní a socialistické společné. Již pouhá skutečnost, že socialistické právo omezilo rozsah majetku, který bylo možno mít v tzv. osobním vlastnictví¹¹⁸, znamenala, že byl významně omezen rozsah projednávaných pozůstalostí, když ostatní majetek byl ve vlastnictví socialistických organizací, státu a družstev. Tyto subjekty nepodléhaly samozřejmě smrti, většinou ani jinému zániku bez právního nástupce, a proto po nich nepřicházelo v úvahu dědění, ani nástup jiného majetkového vypořádání, např. v rámci likvidace.

Základní principy zavádí občanský zákoník tak, jak je samozřejmě známe dnes. Jako dědické tituly jsou připuštěny pouze zákon a závěť. Autonomie vůle zůstavitele je zásadním způsobem v roce 1964 omezena, a to téměř absolutně. Z právního řádu mizí již zcela ustanovení o odkazech, vydědění, o institutu dědické smlouvy a darování pro případ smrti nemluvě. Dědické právo je opět odsunuto na samý závěr kodexu, jelikož tehdejší část osmá zákona č. 40/1964 Sb. obsahovala pouze závěrečná ustanovení.

Díl první

Možnosti projevu autonomie vůle zůstavitele v období od 1. 4. 1964 do 31. 3. 1983

Jak bylo naznačeno v úvodu této kapitoly, nejvýznamnější omezení autonomie vůle zůstavitele v našem právním řádu za sledované období zaznamenáváme právě

¹¹⁷ S níže uvedenou okrajovou výjimkou.

¹¹⁸ Dále též obdobně v tzv. soukromém vlastnictví, jehož předmětem byly věci, které nebyly předmětem osobního vlastnictví, tedy zejména věci, jejichž zdrojem získání nebyla „práce občana ve prospěch společnosti“. Vzhledem k tomu, že dle ustanovení § 489 zák. č. 40/1964 Sb., se mohly občanskoprávní vztahy týkat i takovýchto věcí, umožňovalo zároveň ustanovení § 490 téhož zákona dědění těchto věcí.

v období od 1. dubna 1964, tedy ode dne nabytí účinnosti občanského zákoníku do jeho novelizace zák. č. 131/1982 Sb., která nabyla účinnosti dne 1. 4. 1983.

Zůstavitel mohl v této době projevit svou vůli, jak má být naloženo s jeho majetkem pro případ smrti, pouze závětí, a to ještě ve velmi omezeném rozsahu. Předně byly omezeny i formy, v nichž mohla být závěť pořízena. Z právního řádu se vytratila totiž ustanovení o allografních závětech. Nově bylo možno pořídit pouze vlastnoručně psanou závětí s vlastnoručním podpisem zůstavitele, ve které bylo uvedeno datum sepsání, nebo závětí ve formě notářského zápisu. Zřízení závěti osobami, které jsou slepé, němé, nebo nemohou číst a psát bylo mlčky zakázáno, tak aby co nejširší prostor mohlo dostat dědění ze zákona¹¹⁹. Závětí nemohli pořídit ani nezletilci starší 15 let. Závěti bylo možno zrušit za stejných podmínek jako podle dosavadní právní úpravy, přičemž tyto principy zůstaly zachovány do dnešní doby.

Co se týká obsahu závěti, bylo zůstaviteli pouze umožněno ustanovit závětního dědice a zároveň určit jejich podíly na pozůstalosti. Pokud nebyly určeny podíly, platila zákonná fikce, že podíly jsou určeny jako stejné. Vzhledem k tomu, že tato právní úprava je shodná jako dnes, platí o určení dědických podílů, vyčerpání pozůstalosti a souvisejících otázkách obdobně to, co bylo řečeno zejména v Díle druhém Kapitoly třetí této práce.

Zcela absolutně byl rovněž omezen rozsah majetku, o kterém byl zůstavitel oprávněn pořídit v případě, že měl potomky, kteří měli postavení nepominutelných dědiců a které nebylo podle občanského zákoníku možné v té době vydědit za žádných okolností. Zletilým potomkům se přitom muselo dostat alespoň $\frac{3}{4}$ jejich zákonného podílu a nezletilým potomkům celý zákonný dědický podíl. Závěť byla v případě, že tomuto ustanovení odporovala stížena neplatností. Koncepce byla tedy zvolena stejná jako v občanském zákoníku 1950 a spíše než o systém povinného dílu se jednalo o francouzský systém rezervy.

Pro zcela do očí bijící případy spáchání trestných činů proti zůstaviteli a jeho rodině, jakož i pro případ zavrženíhodného jednání, bylo zachováno ustanovení o

¹¹⁹ Dědické skupiny byly navíc oproti dnešku pouze tři. Bylo tomu tak proto, aby co nejvíce majetku připadlo jako odúmrtí státu a osobní vlastnictví tak alespoň částečně zaniklo i přirozenou cestou za pomoci právních nástrojů. Tak tomu bylo až do 1. 1. 1992.

dědické nezpůsobilosti¹²⁰. V dispozici zůstavitele zůstalo však právo dědici zavrženíhodné jednání odpustit, a tak jej znovu do dědické posloupnosti vtáhnout.

K závěti rovněž nebylo, stejně jako dnes, možno připojit žádné podmínky, či příkazy. Institut vykonavatele, či správce pozůstalosti zůstal zapovězen v zásadě pro nepotřebnost. Nebyla obnovena ani možnost zřídit svěřenské náhradnictví. Závětí nebylo možno ani zřídit nadaci, či nadační fond.

Díl druhý

Možnosti projevu autonomie vůle zůstavitele v období od 1. 4. 1983 do 31. 12. 1991

Shora specifikovaná novelizace¹²¹, kterou byl do občanského zákoníku vložen nový § 469a, který zaváděl ve svých ustanoveních opět možnost vydědění potomků, tedy nepominutelných dědiců, a odstranil tak řekl bych naprosto neúnosnou situaci v českém, resp. československém, dědickém právu. Tuto změnu reflektovala i novelizace poslední věty ustanovení § 479 občanského zákoníku.

K platnosti listiny o vydědění se vyhledávala jako již tradičně stejná forma, v jaké mohla být sepsána závěť. Totéž platilo a platí pro její zrušení. V listině samozřejmě musel být uveden důvod vydědění, aby ji bylo možno následně přezkoumat v případě eventuálního sporu v dědickém řízení.

Podle ustanovení § 469a bylo v této době možné vydědit potomka pouze z jediného důvodu, a to proto, že tento neposkytl zůstaviteli potřebnou pomoc v nemoci, ve stáří, nebo v jiných závažných případech. Tento důvod je tak obdobou důvodu vydědění podle ustanovení § 469a odst. 1. písm. a) občanského zákoníku. Následně bylo toto ustanovení rozčleněno do odstavců a písmen a slova o socialistickém soužití byla v této části nahrazena dobrými mravy. Oba pojmy však lze vykládat obdobně pouze s přihlédnutím k tehdejšímu politickému zabarvení pojmů regulujících i běžné životní situace. Následky vydědění však nebylo opět možné vztáhnout na potomky vyděděného, kteří vstoupili do jeho podílu, stejně jako by se vyděděný zůstavitelovy smrti nedožil.

¹²⁰ Ust. § 469 občanského zákoníku tak, jak platí doposud v nezměněné podobě.

¹²¹ Zák. č. 131/1982 Sb.

Díl třetí

Možnosti projevu autonomie vůle zůstavitele v období od 1. 1. 1992 do 31. 12. 1993

Společenské změny po převratu v roce 1989, včetně změn v ekonomické oblasti, si vyžádaly i nezbytnost revize právního řádu a jeho přizpůsobení tržnímu hospodářství. To se týkalo nejen dědického práva, ale v podstatě celého právního systému, tedy práva soukromého i veřejného. Nejzásadnější nedostatky v občanském zákoníku se snažila napravit zejména jeho novela provedená zákonem č. 509/1991 Sb., která se týkala i ustanovení sedmé částí kodexu a mimo jiné rozšířila dosavadní důvody vydědění do stávající podoby. Rozsah povinného podílu zletilého nepominutelného dědice byl snížen na jednu polovinu zákonného podílu.

Do našeho právního řádu se rovněž vrátila úprava allografní závěti a možnost testovat i pro osoby se smyslovým postižením, nebo pro osoby negramotné, stejně jako pro nezletilé starší 15 let. Právní úprava formálních náležitostí závěti se tak ustálila na cca 20 let v podobě, jaká platí i dnes a jaká byla podrobně popsána v Dílu druhé Kapitole III. této práce¹²². Konečně byla zavedena možnost zřídit závěti nadaci, tehdy ještě ne nadační fond¹²³.

Stále však nebyla doplněna do občanského zákoníku řada institutů dědického práva typických pro právo demokratických právních států založených na principech tržního hospodářství, zejména se jedná o institut odkazu, možnosti připojení příkazů, či podmínek k závěti, dědickou smlouvu, svěřenského náhradnictví, jakož i správu pozůstalosti a další.

Z předchozího výčtu byla alespoň částečně napravena absence možnosti ustanovení správce pozůstalosti, i když až mnoho let po listopadu 1989, jak je blíže popsáno v Oddíle IV. Dílu druhém Kapitoly III. této práce.

¹²² Touto novelou občanského zákoníku byla doplněna do ustanovení o dědění ze zákona rovněž čtvrtá dědická skupina zahrnující prarodiče zůstavitele a jejich potomky, tedy strýce a tety zůstavitele.

¹²³ Ust. § 477 odst. 2 občanského zákoníku ve znění účinném do 31. 12. 2004.

Kapitola VII.

Možnosti projevu autonomie vůle zůstavitele podle nového občanského zákoníku

Dne 22. 3. 2012 vstoupil v platnost zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, který po více jak 20 letech od zahájení porevolučních rekonstrukčních snah přináší laické i odborné veřejnosti nový kodex základních právních norem upravujících závazná pravidla chování všedního dne.

V rámci právní úpravy dědického práva zavádí nový občanský zákoník řadu změn a vrací do našeho právního řádu právní instituty běžnými občany již dávno zapomenuté, které byly tradiční pro dědické právo již od dob klasického římského práva, a u nás upravené v pozitivním právu např. v ustanoveních ABGB. Jedná se např. o institut svěřenského nástupnictví, odkazu, či dědické smlouvy. Mimo úpravu dědického práva zavádí nový občanský zákoník do našeho práva rovněž institut darování pro případ smrti. Krom toho přináší tento kodex i změny v nazírání na některé instituty, které v našem právu, byť právě s určitými modifikacemi, přetrvaly i v době socialistického nahlížení na právo, když kupříkladu se jedná o konstrukci povinného dílu dědického, který se ovšem od roku 1950 svou koncepcí založenou na částečné (někdy i úplné) neplatnosti závěti nerespektující práva nepominutelných dědiců přiblížil, jak již bylo mnohokrát zmíněno spíše románskému systému rezervy, tedy části pozůstalosti, o které nebylo možno pořídit. Vzhledem k tomu, že nový občanský zákoník nenastoluje neplatnost závěti, nýbrž dává nepominutelným dědicům právo na výplatu jejich povinného dílu v penězích, vrací se k tradičnímu pojetí systému povinného dílu, který je dle mého názoru schopen zabránit i mnoha následným sporům, které jsou v současnosti vedeny, o rozdělení pozůstalosti např. po úspěšném dovolání se neplatnosti závěti či listiny o vydědění nepominutelným dědicem podle stávající právní úpravy.

Nový občanský zákoník přináší do českého práva opět třetí dědický titul, kterým je dědická smlouva. Podle ustanovení § 1476 nového občanského zákoníku se tedy dědí z dědické smlouvy, ze závěti, nebo ze zákona, přičemž tyto důvody mohou působit i společně, a to dokonce všechny tři ve prospěch jediné osoby. Krom toho je do našeho práva opětovně zaveden institut odkazu, svěřenského nástupnictví a úprava ostatních

institutů je podstatně rozšířena, a to na 245 paragrafů, přičemž tato je obsažena v hlavě III. třetí části nového občanského zákoníku. Je tedy systematicky začleněna nikoli na okraj kodexu, ale hned za právní úpravu věcných práv v části upravující absolutní majetková práva. Tedy tam, kam historicky a logicky patří, neboť zajišťuje přesah účinků věcných práv na období po smrti fyzické osoby. Za právní úpravou dědění následuje v novém kodexu počínajících ustanovením § 1721 část čtvrtá pojednávající o relativních majetkových právech.

Díl první

Závěť podle nového občanského zákoníku

Přestože dědická smlouva je jako právní důvod dědění nadřazena závěti, favorizuje systematika ustanovení o dědickém právu v novém občanském zákoníku právní úpravu institutu závěti, který staví do popředí. Tuto nalezneme v ustanovení § 1494 a následujících nového občanského zákoníku. Vzhledem k tomu, že dědická smlouva se pro naše právo stala na dlouhou dobu neznámou, lze očekávat, že ještě po několik let, možná i desetiletí nebude tento institut z pohledu zůstavitele příliš atraktivním, resp. využívaným, a že závěť, případně kodicil, budou stále klíčovými pořízením pro případ smrti¹²⁴, jimiž bude zůstavitel projevovat autonomii své vůle.

Nová právní úprava rovněž staví do popředí obsahové náležitosti závěti a zdůrazňuje některé možnosti projevu zůstavitele v tomto druhu posledního pořízení. Zároveň výslovně zmiňuje možnost ve formě testamentárního kodicilu, dovětku, zřídit v závěti odkaz¹²⁵, přestože základní obsahovou náležitostí závěti je ustanovení dědice. O odkazech pak bude v rámci této kapitoly pojednáno samostatně. S účinností od 1. 1. 2014 bude rovněž možné uložit podle českého práva opět příkaz, nebo nabytí dědictví navázat na splnění podmínky, případně odložit okamžik dědického nápadu doložkou času.

Oddíl I. Obsahové náležitosti závěti

V závěti nemusí být již pod sankcí neplatnosti uveden den jejího sepsání. Nicméně to platí pouze v případě, že zůstavitel pořídil pouze jedinou závěť. Ve chvíli,

¹²⁴ Dle ust. § 1491 NObčZ jsou pořízením pro případ smrti závěť, dědická smlouva a dovětek.

¹²⁵ Ust. § 1494 odst. 1, nebo § 1498 NObčZ.

kdy pořídil více závětí, může spor o okamžik, kdy byla závěť sepsána způsobit její neplatnost v okamžiku, kdy by si dvě závěti vzájemně odporovaly. Lze tedy vřele doporučit datum sepsání v posledním pořízení vždy uvádět¹²⁶. To bylo ostatně záhodno i dle ustanovení ABGB. Závěť rovněž nemusí být pojata do jedné listiny. V případě, že listina, na kterou je v závěti odkazováno nemá formální náležitosti posledního pořízení, lze k ní přihlížet jen za účelem výkladu ustanovení listiny, nebo listin, které příslušné formální nároky splňují¹²⁷. Stejně jako tomu bylo vždy v moderním českém právu, nebude podle nového občanského zákoníku myslitelná závěť pořízená více zůstaviteli, ani závěť pořízená zástupcem zůstavitele na základě plné moci. Nebude rovněž možné, aby v závěti zůstavitel určil třetí osobu, která podle své vůle rozhodne, kdo se stane dědicem. To ovšem platí jen s výjimkou dále uvedenou.

Vzhledem k tomu, že klíčovým ustanovením závěti je ustanovení osoby dědice, obsahují ustanovení § 1499 a následujících jednak namátkovou nabídku možných projevů vůle zůstavitele, a zároveň pravidla, jak je nutno vykládat tyto projevy. Stávající právní úprava se této otázce věnuje pouze v jediném ustanovení¹²⁸ a příslušná vykládací pravidla dovedla výkladem doktrína a právní praxe, zejména judikatura soudů. Příslušná pravidla se samozřejmě uplatní jen v případě, že není patrná jiná vůle zůstavitele¹²⁹. Základní pravidlo stanoví, že je-li ustanoven jen jediný dědic k celé pozůstalosti, připadne mu celé dědictví¹³⁰. Pokud byl závětí jediný ustanovený dědic povolán pouze k určitému podílu, připadne zbylá část pozůstalosti zákonným dědicům.

V případě, že je povoláno více dědiců bez stanovení podílů, platí, že dědí rovným dílem. Jsou-li podíly dědiců stanoveny a nevyčerpávají celou pozůstalost, připadne zbývající část opět zákonným dědicům; to však neplatí, je-li zřejmé, že zůstavitel se pouze zmýlil při výpočtu podílů a projev jeho vůle směřoval k rozdělení celé pozůstalosti závětním dědicům.

Pokud byli někteří dědicové povoláni s určením podílů a jiní bez tohoto určení, dědí dědici bez podílů zbylou část pozůstalosti rovným dílem. Jestliže je určenými podíly pozůstalost vyčerpána, srazí se podíly dědiců, kterým byl podíl určen, poměrně

¹²⁶ K tomu obdobě Pěcha, F.: Závěť bez data? To bych nedoporučoval! In.: Ad Notam 1/2013, s.14.

¹²⁷ Výslovně to uvádí ustanovení § 1495 NOBčZ.

¹²⁸ Ust. § 477 ObčZ.

¹²⁹ NOBčZ rovněž obsahuje výslovné ustanovení o tom, že závěť je třeba vyložit tak, aby bylo co nejvíce vyhověno vůli zůstavitele. K tomu ust. § 1494 odst. 2. NOBčZ.

¹³⁰ NOBčZ užívá pojmů dědictví a pozůstalost jako synonym, nicméně pojem dědictví je striktněji řečeno chápán jako pozůstalost ve vztahu k dědici, tedy jaksi z opačného pohledu, než je pohled zůstavitele.

tak, aby každému dědici, který byl povolán bez konkrétního určení podílu, připadlo tolik, kolik činí podíl dědice se zůstavitelem určeným nejnižším podílem.

Nic nebrání zůstaviteli, aby i po nabytí účinnosti nového občanského zákoníku zanechal dědici závětí z pozůstalosti určitou věc, nebo věci určitého druhu¹³¹, jak naznačuje mimo jiné i ustanovení § 1500 odst. 2 věty druhé nového občanského zákoníku. Není to však samo o sobě příliš praktické, zejména v případě, že zůstavitel v úmyslu zanechat závětním dědicům celou pozůstalost, něčeho ve výčtu věcí opomene, aniž by zároveň výslovně vyjádřil své ostatní úmysly. To může vést k chybné interpretaci zůstavitelovy vůle, resp. k jejímu nesprávnému naplnění. Může se rovněž stát, že se skladba majetku, který bude tvořit pozůstalost, od okamžiku pořízení závětí výrazně změní. Bude rovněž na zůstaviteli, aby v těchto případech jasně oddělil ustanovení dědice určité věci a zřízení odkazu podle ustanovení § 1477 nového občanského zákoníku. Možná i s ohledem na výše uvedené a celkovou změnu koncepce závětí, včetně rozšíření autonomie vůle zůstavitele¹³², nový občanský zákoník, dle mého názoru, evidentně preferuje ustanovení dědiců s určením podílů, když možnost určit v závěti věci, které mají dědicům připadnout, již není v kodexu na rozdíl od stávající právní úpravy výslovně uvedena¹³³. Pro situace, kdy je úmyslem zůstavitele zanechat dědicům určité věci z pozůstalosti, preferuje nový občanský zákoník zřízení odkazu, přestože ani ustanovení dědicem není vyloučeno. Jen pro úplnost je třeba připomenout, že je-li ustanoven závětí dědic určité věci, odpovídá i on za dluhy dědictví tížící a hodnota věci v poměru k hodnotě dědictví tvoří jeho dědický podíl. Zároveň je vhodné na tomto místě poznamenat, že respekt nového občanského zákoníku k autonomii vůle zůstavitele přináší i výslovnou právní úpravu možnosti dědiců odchýlit se v dědickém řízení vzájemnou dohodou od vůle zůstavitele. Příslušné ustanovení nalezneme v § 1694 nového občanského zákoníku. Výklad odstavce 1 a 2 předmětného paragrafu může však činit potíže, protože jejich ustanovení jsou na první pohled rozporná. Je však nutno je dle mého názoru vykládat tak, jak to činí i Mgr. Šimon Klein ve svém článku Odkaz a

¹³¹ K tomu obdobně Šešina, M.: Pořízení po případ smrti podle nového občanského zákoníku. In. Ad Notam 3/2012, s. 6., nebo Klein, Š.: Odkaz a dědění konkrétně určených věcí v NOZ. In. : Ad Notam 2/2013, s. 5 n.

¹³² Oproti stávající judikatuře soudů, která umožňuje dědicům dohodnout se bez omezení v souladu se zákonem na odlišném rozdělení dědictví, než které určil zůstavitel, dokonce stanoví NObčZ nové pravidlo, podle kterého je dohoda dědiců odlišná od vůle zůstavitele možná jen tehdy, kdyto zůstavitel výslovně dovolil. K tomu ust. § 1693 odst. 2 NObčZ.

¹³³ Ust. § 477 odst. 1 občanského zákoníku, zejména ve srovnání s ust. § 1494 nového občanského zákoníku.

dědění konkrétně určených věcí v NOZ¹³⁴, když zastává myšlenku, že ustanovení odstavce 2 je nutno chápat jako *lex specialis* k ustanovení odstavce 1. Ustanovení odstavce 1 se přitom týká situací, kdy zůstavitel ustanovil dědic „pouze“ s určením podílů, tedy neurčil konkrétní věci, které mají jednotlivým dědicům připadnout. Za této skutkové situace se mohou dědicové odchýlit od vůle zůstavitele pouze, pokud jim to zůstavitel výslovně umožnil. Mgr. Klein v citovaném článku vyslovil obavu, že to může vést k zůstavitelem nezamýšleným důsledkům v případě, že nebude zůstavitel dostatečně znalý práva¹³⁵, a to vzhledem k tomu, že autor se domnívá, že takový zůstavitel má většinou spíše závěr podíly stanovit jako morálně, nikoli právně, závazné, a odchýlnou dohodu dědiců a priori připustit, nikoli vyloučit. Tento názor nesdílím a spíše se domnívám, že zůstavitel, který určí, jak má být jeho pozůstalost rozdělena, co do podílů, tím spíše i věcí, oprávněně předpokládá, že rozdělení v dědickém řízení, resp. určení podílů neproběhne jinak, aniž by to výslovně dovolil. Tuto koncepci tedy vítám. Její popření by popíralo samotný princip autonomie vůle zůstavitele.

Bohužel ji částečně narušuje hned odst. 2 analyzovaného ustanovení, který je speciální právě pro situace, kdy zůstavitel určil, které konkrétní věci mají kterému dědici připadnout, tedy ustanovil dědice konkrétních individuálně určených věcí. V takovém případě se na toto určení hledí jako na způsob určení podílů, ledaže zůstavitel výslovně přikázal, že pozůstalost musí být rozdělena, jak bylo určeno. Myslím, že takové zkomplikování situace a rozdělení právní úpravy v závislosti na z komplexního pohledu drobné formulační rozdíly¹³⁶, je zbytečná a jde proti smyslu nové právní úpravy. Autoři návrhu nového kodexu a jeho důvodové zprávy se dle mého názoru rovněž mylně domnívali, že zůstavitel bez právního vzdělání, pokud určuje jednotlivé věci, které mají dědicům připadnout, má povětšinou v úmyslu tímto způsobem pouze stanovit jejich dědický podíl a nikoli právně závazné rozdělení jednotlivých věcí. Tomuto názoru rovněž nelze přisvědčit, a to z obdobných důvodů, které byly uvedeny výše. Navíc to odporuje koncepci respektu autonomie vůle zůstavitele v nové právní úpravě, když ustanovení § 1694 odst. 2 nového občanského

¹³⁴ Klein, Š.: Odkaz a dědění konkrétně určených věcí v NOZ. In. : Ad Notam 2/2013, s. 5 n.

¹³⁵ Klein, Š.: Odkaz a dědění konkrétně určených věcí v NOZ. In. : Ad Notam 2/2013, s. 6.

¹³⁶ V obou případech je totiž dle mého názoru základ zůstavitelova záměru stejný, ať již určí velikosti podílů, nebo konkrétní věci, které mají dědicům připadnout (a sekundárně budou vyjadřovat velikost jejich podílů), má zůstavitel evidentně zájem na tom, aby byla pozůstalost bez dalšího rozdělena právě dle jeho vůle.

zákoníku svou formulací o přání bez právní závaznosti a bezdůvodným kladením dalších nároků na obsahové náležitosti závěti odporuje zejména ustanovení § 1494 odst. 2 nového občanského zákoníku.

Na obdobné bázi je založeno na příklad i ustanovení § 1588 odst. 1 nového občanského zákoníku týkající se dědické smlouvy, které stanoví, že „není-li ujednáno něco jiného, nemůže strana povoláná za dědice převést své právo na jinou osobu“¹³⁷. Zůstavitel tak má jistotu, že bez dalšího nebude naloženo s jeho majetkem jinak, než bylo ujednáno, a zároveň má možnost dohodnout se se smluvním dědicem, případně odkazníkem, jinak. Dědická smlouva má samozřejmě mnoho dalších specifik, která vyplývají z její hybridní povahy balancování mezi závětí a smlouvou, o kterých bude dále pojednáno. Nicméně mám za to, že základ jakési koncepce nemožnosti následné modifikace poslední vůle zůstavitele bez jeho předchozího svolení, je patrná i zde¹³⁸.

Další speciální právní úpravu v obdobné oblasti obsahuje rovněž ustanovení § 1654 odstavec 2 nového občanského zákoníku, které umožňuje bez dalšího dohodu dědiců odchylovající se však v tomto případě spíše od zákona než od ustanovení posledního pořízení, a to v oblasti vypořádání povinného dílu. O této problematice bude pojednáno rovněž dále.

Podíl dědice, který nedědí, ať již z jakéhokoli důvodu (uvolněný podíl), přiroste poměrně k podílům ostatních dědiců, avšak pouze v případě, že tito jsou k dědictví povoláni rovným dílem, nebo bez určení podílů. V případě, že jsou někteří dědicové povoláni s určením podílů a jiní bez takového určení, přiroste uvolněný dědický podíl jen těm dědicům, kteří jsou ustanoveni bez podílů. Nový občanský zákoník výslovně neřeší situaci, kdy někteří dědicové by byli povoláni s určením konkrétních podílů a ostatní ke zbývajícím částem pozůstalosti rovným dílem (nikoli bez podílů). V takovém případě, pokud některý z dědiců nedědí, je nutno dle mého názoru systematickým výkladem dovodit, že uvolněný obchodní podíl rovnoměrně přiroste dědicům, kteří jsou povoláni dědit zbývajícím částem pozůstalosti rovným dílem. Zatížení a omezení připadající na uvolněný dědický podíl, pokud zůstavitel neurčil jinak, zatíží poměrně dědice, kterým tento podíl přiroste k jim určeným podílům; to však neplatí, pokud se jedná o

¹³⁷ Ust. § 1588 odst. 1 NObčZ.

¹³⁸ Obdobně je tomu dle mého názoru i v ust. § 1646 odst. 3 NObčZ v rámci úpravy vydědění potomků vyděděného nepominutelného dědice.

omezení vztahující se jediné k osobě dědice, který nedědí, to by však muselo být zůstavitelem určeno¹³⁹, nebo pokud je z povahy věci omezení pro ostatní dědice jinak vyloučeno. Příkladem může být dětem (širěji potomkům) zůstavitele, které společně tvoří hudební těleso, uložený příkaz uspořádat dobročinný koncert v situaci, kdy jeden z dědiců řekněme nepřezije zůstavitele a hudební těleso zanikne. Touto skutečností bude pojmově splnění příkazu zmařeno. Posouzení dalších konkrétních případů bude samozřejmě věcí zejména rozhodovací praxe soudů, přičemž lze předpokládat, že i jemné skutkové rozdíly mohou, a měly by, vést k odlišným rozhodnutím.

Závětí, resp. pořízením pro případ smrti obecně, je rovněž možno zřídit nadaci¹⁴⁰, nadační fond¹⁴¹, nebo svěřenský fond¹⁴², který je do našeho práva nově zaveden právě novým občanským zákoníkem. Tyto instituty se liší, zejména svým dovoleným účelem zřízení, přičemž pouze svěřenský fond lze založit i k soukromým účelům, přičemž tento na rozdíl od nadace a nadačního fondu není právnickou osobou¹⁴³. Institut svěřenského fondu představuje v novém občanském zákoníku výsledek snahy o právní úpravu anglosaského institutu trustu v zemi s kontinentálněprávním systémem. To je jistě nelehký úkol, a to mimo jiné vzhledem k tomu, že typický trust je do našeho právního systému v podstatě neinkorporovatelný, neboť vychází ze specifického pojetí vlastnického práva v anglosaském právním systému, a to odlišně v subsystému ekvity a subsystému common law. Velmi zjednodušeně řečeno je výsledkem této snahy právní útvar v podobě účelového sdružení majetku bez právní subjektivity. Tento soubor majetku zároveň nemá vlastníka. Představuje soubor věcí ničích¹⁴⁴, jehož okupace a vydržení je však pojmově vyloučeno. Vzhledem ke shora uvedenému lze dle mého názoru říci, že svěřenský fond tak, jak je v novém občanském zákoníku upraven, se svým pojetím nejvíce podobá nadaci, jakožto

¹³⁹ Dle mého názoru by to nemuselo být určeno výslovně, ale tato skutečnost by mohla vyplynout i z příslušné formulace omezení, zejména pokud by bylo určité konkrétní osobě (např. synovi Markovi), uloženo něco plnit, nebo se něčeho zdržet, pak je tím mimochodem řečeno, že pouze tato osoba je povinna se omezení držet. Některé spornější případy by pak bylo nutno případně podřadit pod následující skutkovou podstatu, podle které rovněž omezení nepůsobí. K tomu ust. § 1509 NObčZ.

¹⁴⁰ Ust. § 309 odst. 1 NObčZ.

¹⁴¹ Ust. § 395 NObčZ.

¹⁴² Ust. § 1448 NObčZ.

¹⁴³ Není tedy sám o sobě způsobilý mít práva a povinnosti. Nemá právní osobnost (stávající terminologií právní subjektivitu) ve smyslu ust. §15 odst. 1 ve spojení s ust. § 118 NObčZ.

¹⁴⁴ Čímž se liší od jiných právních systému kontinentálního práva upravujících tento institut, např. od práva francouzského, v jehož rámci je za vlastníka pokládán vykonavatel (naší terminologií správce svěřenského fondu). Francouzské pojetí se mi jeví jako vhodnější, vzhledem k tomu, že může zabránit řadě interpretačních nejasností, např. v oblasti odpovědnosti za škodu apod.

právní osobě tvořené účelovým sdružením majetku, avšak postrádá právní subjektivitu. Podobně jako u nadace nadační listina hraje důležitou roli v osudu svěřenského fondu jeho statut, který vymezuje jeho charakter. Tím se svěřenský fond rovněž liší od typicky zcela neformálního trustu. Velkou výhodou svěřenského fondu pro zůstavitele je, že může sloužit i soukromému účelu, tedy např. pro podporu vnuka zůstavitele při studiích, jak naznačeno shora. Zůstavitel navíc nemusí disponovat tak velkým majetkem, aby svěřenský fond byl schopen generovat potřebné prostředky a ještě si udržovat jmění v hodnotě minimálně 500.000,- Kč, jako je tomu u nadace. Zůstaviteli nic nebrání v tom podporovat za pomoci svěřenského fondu i jiné osoby než jemu blízké, ať již fyzické, či právní. Právní úprava svěřenského fondu v novém občanském zákoníku by mohla představovat v budoucnu nástroj pro realizaci v současné době neuskutečnitelných představ zůstavitele o osudu jeho majetku po jeho smrti, byť je zřejmé, že vznik a fungování konkrétních svěřenských fondů bude zprvu provázet řada potíží a tápání v neznámém poli specifické a i v evropském kontextu v jistých směrech unikátní právní úpravy. Na kolik bude tento institut zakladateli, ať již založením za života, nebo pro případ jejich smrti, využíván ukáže až čas.

Ustanovení závěti mohou být zcela, častěji však částečně, postižena neplatností z důvodu podstatného omylu zůstavitele. Omyl je přitom považován za podstatný, pokud se týká osoby dědice, nebo odkazníka, výpočtu podílu, nebo označení věci, která se zůstavuje, případně jejích podstatných vlastností. Vlastnosti jsou podstatné v případě, že je zřejmé, že by zůstavitel určil o věcech jinak, pokud by se nebyl zmýlil, např. nepovolal by dědicem, nebo odkazníkem, své sbírky historických hraček dětský domov, pokud by věděl o jejich nevyčísitelné sběratelské hodnotě a vhodnosti zachování pro další generace. Částečnou neplatnost ustanovení závěti může způsobit i omyl v pohnutce zůstavitele příslušné ustanovení do závěti zahrnout. Ustanovení o omylu je v novém občanském zákoníku nově definováno¹⁴⁵, a to velmi obecně, aby bylo co nejlépe možné v rámci následné rozhodovací práce posoudit jednotlivé případy při co nejlepším respektování vůle zůstavitele v rámci výkladu jejího projevu. To lze kvitovat s povděkem, zvláště za situace, kdy stávající právní úprava obsažená v občanském zákoníku takové ustanovení neobsahuje vůbec.

¹⁴⁵ Tím bylo vyslyšeno volání doktríny i praxe po takovém ustanovení.

Mimo jiné vzhledem k tomu, že nový občanský zákoník umožňuje nově zůstaviteli daleko propracovaněji vyjádřit jeho poslední vůli, zejména za pomoci vedlejších doložek v závěti, ale i odkazů a dalších právních institutů, které se do našeho právního řádu vracejí, nebo se v něm objevují naprosto nově, jak bylo a bude rozvedeno, je nezbytné, aby nový kodex stanovil, jak bude v jeho světle nahlíženo na závěti pořízené před jeho účinností. Činí tak zejména v ustanovení § 3070, podle kterého „zemřel-li zůstavitel po dni nabytí účinnosti tohoto zákona a odporuje-li jeho pořízení pro případ smrti právním předpisům účinným v době, kdy bylo učiněno, považuje se za platné, vyhovuje-li tomuto zákonu.“¹⁴⁶ Mgr. Martin Klein se v této souvislosti domnívá, že „současné znění NOZ ... dokonce může vzhledem k přechodným ustanovením NOZ (§3070) změnit obsah závětí již sepsaných, ...“¹⁴⁷. Taková obava je dle mého názoru s ohledem na shora citované ustanovení nového občanského zákoníku zcela lichá. Pořízení pro případ smrti se dle mého názoru bude zcela jednoznačně primárně posuzovat podle právní úpravy, a to včetně judikatury a souvisejících výkladů, účinné v době pořízení, čímž je zajištěna dostatečná právní jistota. Teprve, pokud bude zkoumané pořízení pro případ smrti odporovat právní úpravě podle účinnosti k datu sepsání, bude „testována“, zda nevyhovuje požadavkům nového občanského zákoníku. Tím je umožněno zůstaviteli, který si přeje pořídit tak, jak nebylo doposud možné, např. uložit příkazy, ještě před nabytím účinnosti nového občanského zákoníku využít možností, které nový kodex nabízí. Zůstavitel ovšem samozřejmě riskuje, že zemře-li před nabytím účinnosti nového občanského zákoníku, nebude jeho poslední vůle zcela naplněna, zejména nebude přihlíženo k podmínkám apod. Toto pojetí je tradiční a dle mého názoru respektuje, jak princip právní jistoty, tak princip autonomie vůle zůstavitele, které naprosto vyvažuje. V žádném případě nemůže dojít k pozměnění smyslu závěti v důsledku přijetí nového občanského zákoníku v případě, že je závěť náležitě formulována v souladu s ustanoveními např. občanského zákoníku účinného v době pořízení.

¹⁴⁶ Ust. § 3070 NObčZ.

¹⁴⁷ Klein, Š.: Odkaz a dědění konkrétně určených věcí v NOZ. In. : Ad Notam 2/2013, s. 6.

Oddíl II. Dědická substituce v novém občanském zákoníku

Pododdíl I. Obecná substituce - náhradnictví

Nový občanský zákoník, jak to činí i u řady jiných institutů, upravuje výslovně dosud jen výkladovou praxí připuštěné obecné náhradnictví. Konkrétně v ustanoveních § 1507 a následujících je zůstaviteli dovoleno ustanovit svému dědici náhradního dědice, tedy zkráceně náhradníka. I náhradníkovi lze ustanovit náhradníka, pro případ, že by tento dědictví nenabyl, přičemž řada náhradníků není v případě obecné substituce nikterak omezena. Přitom platí, že dědí osoba v řadě náhradníků bezprostředně následující za osobou, která dědictví nenabyla. To ovšem jistě plyne i z logiky věci. Jinak by institut určení náhradníků náhradním dědicům v určitém pořadí ztratil smysl. Ustanovení § 1508 nového občanského zákoníku přitom stanoví vyvratitelnou právní domněnku, že ustanovení náhradníka pro případ, že by přední dědic dědit nemohl, v sobě automaticky zahrnuje i náhradnictví pro případ, že by dědit nechtěl, a naopak. To však pouze v případě, že není patrná jiná vůle zůstavitele.

O omezeních zatěžujících náhradníky platí obdobně to, co bylo řečeno o omezeních zatěžujících dědice uvolněného dědického podílu. Zde však zpravidla nepůjde o rozdělení zatížení mezi více osob, byť ani to není vyloučeno, vzhledem k tomu, že zůstaviteli nic nebrání v tom ustanovit jednomu přednímu dědici více náhradníků, či naopak více dědicům jednoho náhradníka. Pokud ustanoví zůstavitel náhradníky ostatní spoludědice, má se za to, že jsou ustanoveni náhradníky k uvolněnému podílu ve stejném poměru, v jakém jsou povoláni k dědictví. I když jsou jim tedy stanoveny určité podíly, tyto jim přirostou poměrným podílem na uvolněném podílu, ke kterému platí jejich náhradnictví. Tím se liší postavení náhradníka, od obecného přirůstání uvolněného dědického podílu bez ustanoveného náhradníka, resp. náhradníků¹⁴⁸. V případě, že je jako náhradník uvolněného dědického podílu povolána krom spoludědiců i třetí osoba, má se za to, že uvolněný obchodní podíl má být rozdělen mezi náhradníky rovným dílem. To ovšem platí pouze, nestanovil-li zůstavitel jiný poměr dělení.

¹⁴⁸ K tomu srov. Kapitola VII. Díl. první Oddíl I. této práce.

Mimo případů změny, či zrušení závěti, zaniká obecná substituce, nabude-li dědictví dědic, případně první z náhradníků, který je způsobilý nastoupit na místo předního dědice. V případě, že zůstavitel neurčí jinak, zaniká ustanovení obecného substituta zřízené potomkům zůstavitele v době, kdy tito nemají potomky, pokud tito dědicové zanechají potomky způsobilé dědit.

Pododdíl II. Fideikomisární substituce – svěřenské nástupnictví

Ustanovení § 1512 a následujících nového občanského zákoníku dává zůstaviteli možnost rozhodnout o osudu jeho majetku i na delší období, než je jedna následná generace, a to určením svěřenského nástupce, jemuž dědictví připadne za stanovených podmínek po dědici (institutovi), který dědictví nabyt. Nejčastěji je tento druh substituce zřizován pro případ smrti instituta. Svěřenské nástupnictví společně s tzv. rodinným fideikomitem zajišťovalo v českém právu tradičně zejména ochranu větších rodinných majetkových souborů před drobením a rozprodáváním. Tento institut je od vulgární substituce, která je v novém občanském zákoníku nazývána náhradnictvím, jak uvedeno shora, oddělen i terminologicky, když fideikomisární substituce je označena jako svěřenské nástupnictví¹⁴⁹.

Povolání svěřenského nástupce v sobě přitom vždy zahrnuje i jmenování náhradníkem, nestanoví-li zůstavitel jinak¹⁵⁰. Pokud ovšem není zůstavitelova vůle vyjádřena dostatečně určitě a nelze zjistit, zda povolal náhradníka, nebo svěřenského nástupce, považuje se příslušné ustanovení závěti pouze za povolání obecného substituta, a to z toho důvodu, aby nebyla příliš širokou právní domněnkou zbytečně omezena oprávnění dědiců institutů¹⁵¹ nakládat s dědictvím více, než zůstavitel určitě a skutečně vyjádřil v závěti.

Fideikomisární substituci může zůstavitel zřídit buď výslovně, nebo stejně jako tomu bylo podle ABGB tak, že zakáže dědici pořídit o tom, co mu bylo zůstavěno. Dále je považováno za ustanovení svěřenského nástupce, pokud zůstavitel ustanoví svému

¹⁴⁹ Podobně tomu bylo i ve vládním návrhu občanského zákoníku z roku 1937.

¹⁵⁰ Obdobnou právní úpravu bychom našli i v ustanoveních ABGB.

¹⁵¹ Obdobně ust. § 614 ABGB.

dědici dědice¹⁵², nebo povolá-li za dědice někoho, kdo v době smrti zůstavitele ještě neexistuje jako osoba v právu. Jako ustanovení svěřenského nástupce je považováno rovněž povolání dědice s podmínkou¹⁵³, nebo pouze na určitou dobu, ať již určením konkrétního časového úseku, nebo jen události, která může, nebo musí v budoucnosti nastat.

Obsahově bychom mohli svěřenské nástupnictví z pohledu teorie rozdělit na řekněme prosté, základní, a privilegované, přičemž privilegovanou formou chápeme formu svěřenství pro dědice mírnější, kdy z vůle zůstavitele je institutovi, tedy přednímu dědici, svěřeno právo s dědictvím volně nakládat, zejména předměty z pozůstalosti zcizit, nebo zatížit. Dědic může tedy s majetkem nabytým děděním volně nakládat mezi živými, nesmí však o něm pořídit pro případ smrti. V tomto případě privilegované formy svěřenství pak po fiduciáři přechází na dědice pouze tolik, kolik z původní pozůstalosti v době splnění podmínky přechodu dědictví zůstalo. Prosté ustanovení svěřenského nástupce se uplatní ve všech případech, kdy zůstavitel nestanovil volnější režim a nesvěřil dědici právo nakládat s dědictvím¹⁵⁴. Fiduciář má pak práva poživitele. V těchto případech je dědic oprávněn majetkové hodnoty z dědictví zcizit, nebo zatížit pouze se souhlasem svěřenského nástupce ve formě veřejné listiny, tedy zejména notářského zápisu. To však neplatí, je-li nezbytné věc z dědictví zcizit, nebo zatížit za účelem úhrady pozůstalostních dluhů. V případě, že je věc z pozůstalosti nezbytné hledíce k principům řádného hospodaření zatížit, nebo zcizit, řekněme ku příkladu v případě zřízení věcného břemene vedení inženýrských sítí, nově služebnosti inženýrské sítě¹⁵⁵, za účelem zhodnocení pozemků z pozůstalosti, a fideikomisař odmítá souhlas bezdůvodně udělit, může být tento souhlas nahrazen rozhodnutím soudu. Podobně by tomu mohlo být v případě prodeje neprosperujícího podniku, resp. obchodního závodu¹⁵⁶ v terminologii nového občanského zákoníku. V případě prostého fideikomisu může svěřenský nástupce žádat soud, aby stanovil dědici způsob a rozsah hospodaření s věcí, stejně jako rozsah požívání; to vše v případě, kdy pozůstalost obsahuje věci, které nesou plody, nebo jiné užitky. V novém

¹⁵² Pokud zůstavitel zároveň neurčí, kdo se má dědicem jeho dědice stát, je nutno logickým a systematickým výkladem, vzhledem k tomu, že to není výslovně v NObčZ stanoveno, dovodit, že zůstavitel ustanovil svému dědici jako poddědice jeho zákonné dědice.

¹⁵³ O podmínkách v závěti blíže Kapitola VII. Díl první Oddíl III. této práce.

¹⁵⁴ Ust. §1521 a násl. NObčZ.

¹⁵⁵ Ust. § 1267 a násl. NObčZ.

¹⁵⁶ K pojmu obchodního závodu srov. ust. § 502 NObčZ.

občanském zákoníku, konkrétně v ustanovení § 1523, je tato možnost zakotvena obecně, nejen ve vztahu k prostému fideikomisu. Nicméně dle mého názoru je stanovení podmínek hospodaření soudem u privilegovaného svěřenství pojmově vyloučeno, vzhledem k tomu, že již sám zůstavitel udělil dědici, fiduciáři, právo s dědictvím volně nakládat. A vůli zůstavitele je bezesporu nutno nadřadit zájmům svěřenského nástupce.

Aby byl postaven na jisto nejen rozsah, ale i předmět jednotlivých práv, je svěřenský nástupce oprávněn požadovat po dědici pořízení soupisu všeho, co dědictvím po zůstaviteli nabyt. Soupis je nutno již pojmově pořídit v písemné formě a jedno vyhotovení vydat svěřenskému nástupci. Fideikomisař je oprávněn být soupisu přítomen a požadovat, aby byl tento opatřen úředně ověřeným podpisem dědice, případně pořízen ve formě veřejné listiny. Náklady na sestavení inventáře jsou hrazeny z pozůstalosti.

Takto samozřejmě nemůže zůstavitel nakládání s pozůstalostním majetkem ovlivňovat navěky. Neomezenou řadu svěřenských nástupců může zřídit pouze v případě, že jsou všechny zvolené osoby zůstavitelovými současníky. Pokud tomu tak není, zanikne svěřenské nástupnictví, jakmile první substitut, který není zůstavitelovým současníkem, nabude dědictví po svém předchůdci. Trvání svěřenského nástupnictví je omezeno nejdéle na 100 let ode dne smrti zůstavitele, a to i v případě, že zůstavitel stanovil delší dobu. Uvedené omezení neplatí pouze, pokud má nástupce nabyt dědictví po smrti posledního z nástupců, kteří byli zůstavitelovými současníky. V tomto případě svěřenské nástupnictví zanikne až ve chvíli, kdy případně dědictví prvnímu zůstavitelovu nesoučasníkovi, i když od smrti zůstavitele již uplynulo více než 100 let. To však budou spíše řídké případy. Shora uvedená v zásadě vždy časová omezení mají za cíl vyloučit již shora zmiňovaný rodinný fideikomis¹⁵⁷.

Je-li věc z pozůstalosti a právní vztahy k ní předmětem zápisu ve veřejném seznamu, např. v katastru nemovitostí, zapisuje se do takového seznamu i svěřenské nástupnictví.

Mimo případů zrušení svěřenského nástupnictví projevem vůle zůstavitele, stejně jako situací naznačených shora¹⁵⁸, fideikomisární substituce rovněž zanikne, není-li již svěřenských nástupců, nebo nenastane-li případ, pro který byla zřízena. Vzhledem k tomu, že svěřenská substituce, je velmi vhodná pro případy, kdy je

¹⁵⁷ V českém právu zrušen v roce 1924.

¹⁵⁸ Tedy časových omezení.

pozůstalost zanechávána dědicům bez pořizovací způsobilosti, obsahuje nový občanský zákoník ustanovení a vykládací pravidla o zániku fideikomisární substituce v případech, kdy se dědicové stanou způsobilými pořizovat, nebo zanechají nepominutelného dědice. Takto ustanovení nástupce zanikne v rozsahu povinného dílu, jakmile zůstavitelův potomek, jemuž byl fideikomisární substitut ustanoven v době, kdy nebyl způsobilý pořizovat, nabude pořizovací způsobilost. Obdobně jako náhradnictví obecné¹⁵⁹, zanikne i fideikomis, který byl zůstavitelem zřízen jeho potomkům v době, kdy tito neměli potomky, a to ve chvíli, kdy tento potomek, nejčastěji se přitom bude jednat přímo o dítě zůstavitele, zanechá potomky způsobilé dědit; to však platí pouze, není-li patrné z vůle zůstavitele, že svěřenské nástupnictví má trvat i přes tuto skutečnost¹⁶⁰. Pokud zůstavitel neurčil opět jinak, zanikne povolání svěřenské nástupce zřízené osobě nezpůsobilé dědit pro nesvéprávnost v okamžiku, kdy institut nabude svéprávnosti natolik, aby získal pořizovací způsobilost¹⁶¹.

Oddíl III. Vedlejší doložky v závěti

Nový občanský zákoník výrazně rozšiřuje možnosti zůstavitele, kterými je umožněno určitým způsobem v rámci složitějšího projevu vůle omezit, nebo zpřesnit nakládání s pozůstalostí ze strany dědiců, přičemž konkrétně je v novém kodexu výslovně dovoleno uvést v závěti podmínku, doložení času, nebo příkaz. Tím se výrazně liší nový občanský zákoník, který se v tomto ohledu v podstatě komplexně vrací k právní úpravě, jak byla obsažena v ustanoveních ABGB, od svého předchůdce, který jakékoli podmínky, nebo příkazy zapovídal s již několikrát zmiňovanou výjimkou příkazu k započtení na dědický podíl. Jedná se tedy o naprostý opak stávající právní úpravy.

S tímto rozšířením možností zůstavitele souvisí i nezbytnost zajistit ustanovit vykonavatele závěti a správce pozůstalosti, přičemž i to nový občanský zákoník zajišťuje. Role vykonavatele má přitom spočívat zejména v zajištění splnění příkazů a podmínek, které zůstavitel určil, jakož i splnění poslední vůle zůstavitele jako celku.

¹⁵⁹ K tomu ust. § 1511 odst. 2 NObčZ.

¹⁶⁰ K tomu ust. § 1518 NObčZ.

¹⁶¹ K tomu ust. § 1519 NObčZ.

Nyní se však vrátíme k možnosti stanovení podmínek pro nabytí pozůstalosti závětním dědicem, resp. nejprve k možnosti uvedení vedlejších doložek obecně. Podle ustanovení § 1551 nového občanského zákoníku se s ohledem na respektování oprávněných zájmů dědiců a jejich ochranu před svévolí zůstavitele, nepřihlíží právě k vedlejší doložce, která vede ke zjevnému obtěžování dědice. Stejně ustanovení nepřipouští ani vedlejší doložku, která se přičí veřejnému pořádku, nebo je nesrozumitelná. Zvláště je upraven zákaz ustanovení dědice s podmínkou, že tento uzavře, nebo neuzavře manželství, případně se rozvede, nebo v manželství setrvá¹⁶². Zůstaviteli je však výslovně dovoleno zřídit někomu právo, např. odkaz výživy, na dobu, než uzavře manželství, a to vzhledem ke specifickému účelu tohoto odkazu, kterým je zajištění životních potřeb obmyšlené osoby do doby, než budou tyto zaopatřeny zákonnou vyživovací povinností mezi manžely¹⁶³.

Podmínka může být stanovena jako odkládací, která odsunuje dědické právo následného dědice do doby, než bude splněna. Jako odkládací podmínka je posuzováno i doložení času v případě, kdy není jisté, zda určený čas nastane. Přední dědic má v takovém případě postavení fiduciáře¹⁶⁴. V situaci, kdy je ustanoven dědic s odkládací podmínkou, spočívající ve vykonání jednání, které může být dědicem opakováno, je dědic povinen jej opakovat znovu po smrti zůstavitele, i když byla podmínka již splněna za zůstavitelova života. To však platí pouze za situace, není-li patrná jiná vůle zůstavitelova. Ustanovení závěti, kterým je zůstavěno s nemožnou odkládací podmínkou, je neplatné. Dědické právo podle takového ustanovení tedy nevznikne.

Rozvazovací podmínka vede v případě splnění k přechodu dědického práva předního dědice na dědice následného. K nemožné rozvazovací podmínce se přitom nepřihlíží. Dědic se tedy nemusí obávat zmaření svého dědického práva pro případ nesplnění podmínky, resp. příkazu¹⁶⁵. Následný dědic má přitom postavení fideikomisaře a přední dědic postavení fiduciáře¹⁶⁶.

Další možnou vedlejší doložkou závěti je doložení času. To se liší od podmínky teoreticky v tom ohledu, že v případě čistého navázání vzniku, nebo následného přechodu dědického práva na doložený čas, tento časový okamžik nastat musí.

¹⁶² Ust. § 1552 NObčZ.

¹⁶³ Nově upravené zejména v ust. § 697 NObčZ.

¹⁶⁴ K tomu ust. § 1513 NObčZ.

¹⁶⁵ Ust. § 1563 odst. 1 ve spojení s § 1569 odst. 1 NObčZ.

¹⁶⁶ K tomu ust. § 1513 NObčZ.

V případě, že není jisté, zda doložený čas nastane, jedná se z pozitivně právního i teoretického hlediska o podmínku¹⁶⁷. Na zůstavitelem určený časový okamžik může být buď navázán vznik dědického práva, v takovém případě dědic nabude dědictví později než okamžikem smrti zůstavitele. Nebo na určený časový okamžik může být vázán přechod dědictví na následného dědice. Přední dědic, tedy nabývá dědictví jen na určitý čas. Jedná se vlastně o mlčky vyjádřené ustanovení svěřenského nástupce¹⁶⁸. Pokud zůstavitel nestanoví, na koho má dědické právo předního dědice přejít, nastoupí v okamžiku, kdy doložený čas nastane, na místo předního dědice jeho zákonní dědicové. Přední dědic má práva fiduciáře a o jeho postavení a možnostech nakládání se zanechanou pozůstalostí platí obdobně, co bylo řečeno o právech předního dědice, kterému byl ustanoven svěřenský nástupce¹⁶⁹. V případě, že je zřejmé, že zůstavitelem doložený čas nikdy nastat nemůže, je nutno předmětné ujednání posoudit jako nemožnou podmínku. Bude-li tedy na takové doložení času vázán zánik dědického práva předního dědice, platí jeho dědické právo za nepodmíněné, tedy časově neomezené¹⁷⁰. V případě, že je na doloženém času, který nastat nemůže, vázán vznik dědického práva následného dědice¹⁷¹, je takto zřízená dědická, resp. nástupnická, instituce neplatná¹⁷². Konkrétní povahu doložení času však bude vždy nutno posoudit pro každý jednotlivý skutkový případ samostatně. JUDr. Martin Šešina vyjádřil ve svém článku Úvaha nad návrhem úpravy dědění v novém občanském zákoníku názor, že konstrukce, podle kterých vznikne právo na plnění, např. z odkazů, až po delší době od okamžiku smrti zůstavitele mohou obmysleným osobám, které budou nutně potřebovat plnění dříve, způsobit více komplikací, než užitku¹⁷³. Vůbec přílišný důraz na respektování vůle zůstavitele se jeví tomuto autorovi jako problematický s ohledem na ochranu oprávněných zájmů dědiců. Dle mého názoru však takové úvahy nelze připustit, a to i vzhledem k tomu, že dosavadní právní úprava, a tím spíše některá soudní rozhodnutí, již tak dost autonomii vůle zůstavitele omezují a návrat k jejímu respektování je nezbytný, mimo jiné z důvodů, které byly vyjádřeny i na jiných místech

¹⁶⁷ K tomu ust. § 1564 NObčZ.

¹⁶⁸ K tomu ust. § 1513 ve spojení s ust. 1565 NObčZ.

¹⁶⁹ K tomu ust. § 1567 NObčZ ve spojení s ust. § 1520 a násl. NObčZ a Kapitola VII. Díl. první Oddíl II. Pododdíl II. této práce.

¹⁷⁰ Ust. § 1566 ve spojení s ust. § 1563 odst. 1 NObčZ.

¹⁷¹ Jednalo by se teoreticky o odkládací podmínku.

¹⁷² Ust. § 1566 ve spojení s ust. 1563 odst. 2 NObčZ.

¹⁷³ K tomu Šešina, M.: Úvaha nad návrhem úpravy dědění v novém občanském zákoníku. In. Ad Notam 2/2004, s. 47.

této práce a ještě o nich bude pojednáno. Vzhledem k tomu, že je to výhradně zůstavitel, jehož právo pořídit o majetku pro případ smrti právě tak, jak si přeje je ústavně garantováno, je žádoucí jeho rozhodnutí v co nejširší míře respektovat. Samozřejmě je nutno vždy hledat hranici mezi tím, co je ještě respektováníhodné přání zůstavitele a co již šikanózní výkon práva.

Na tomto místě je vhodné uvést, že JUDr. Šešina ve shora citovaném článku položil mimo jiné otázku, zda je vhodné chránit zákonem vymahatelnost vázání nabytí dědictví na podmínku uzavření manželství, či naopak jeho rozvodu. Přitom je patrné, že autor sám vidí takovou možnost jako problematickou. S tímto názorem plně souhlasím. Na tyto situace navíc již nový občanský zákoník v podobě, jak byl schválen, reaguje a podmínky tohoto druhu zakazuje, jak uvedeno shora.

Nyní však již zpět k doložení času, příp. odkládací podmínce, podle které má dojít k přechodu práv až později, než okamžikem smrti zůstavitele. Takové požadavky je nutno dle mého názoru naznačeného shora respektovat a považovat za legitimní, i když se mohou vyskytnout situace, kdy dědic, nebo odkazník bude potřebovat plnění dříve. Jednak pojem „potřebovat“ je sám o sobě pojmem relativním a jednak zůstavitel, který činí pořízení pro případ smrti, jistě nejlépe ví, proč jej formuluje tak, jak jej formuluje (ku příkladu když rozloží plnění do splátek), a to např. i s ohledem na špatné schopnosti ekonomické orientace obmyšlené osoby, její sklony k marnotratnosti, či jen špatným investicím aj. Mám jednoznačně za to, že i názory zůstavitele v těchto otázkách je nutno respektovat, a to tím spíše za situace, kdy budou blíže odůvodněny. Takové odůvodnění může pak napomoci při posuzování oprávněnosti kladených omezení.

Nový kodex ovšem pamatuje i na krajní případy zjevného obtěžování dědice. V těchto situacích bude na místě zásah soudu v podobě rozhodnutí o tom, že k takové nedůvodně obtěžující doložce se nepřilíží, jak předpokládá ustanovení § 1551 odstavce 2 nového občanského zákoníku. Vždy bude však nutno velmi pečlivě zvažovat okolnosti každého případu a k aplikaci tohoto ustanovení sahat jen v extrémních případech. Takto právně upravené široké pojetí vedlejších doložek s možností jeho dotváření rozhodovací praxí soudů považuji za správné.

Poslední tradiční a velmi vítanou vedlejší doložkou v závěti z pohledu zůstavitele je nově zřízení příkazu, kterým se nařizuje dědici, aby s částí pozůstalosti

naložil určitým způsobem, zejména něco konal, opominul, nebo se nějakého konání zdržel. Pokud je dědici uloženo vydat třetí osobě z dědictví určitou hodnotu jedná se obsahově o odkaz. V ostatních případech jde o typické příkazy v právním slova smyslu. Jakýkoli příkaz je nutno posoudit jako rozvazovací podmínku, jejíž splnění závisí na vůli dědice. V takovém případě dojde ke zmaření dědického práva osoby, které bylo uloženo splnit příkaz, nebude-li příkaz splněn, pokud zůstavitel nestanovil jinak. Pokud zůstavitel vyloučí následek nesplnění příkazu spočívající ve zmaření dědického práva, může sám stanovit, jaké následky má nesplnění příkazu mít. Zejména by mohlo být stanoveno, že dědic, který příkaz nesplnil, má povinnost poskytnout odkaz třetí osobě. Je ovšem myslitelná i situace, kdy zůstavitel ustanoví, že nesplnění příkazu nebude mít žádné právní následky, resp. vyjádří příkaz jako své pouhé přání, které nemá být pro dědice právně závazným. Splnění takového příkazu by bylo při této právní konstrukci právně nevymahatelné¹⁷⁴.

Splnění příkazu se může obecně domáhat osoba, které má vzejít z příkazu prospěch. Toto právo však přísluší i vykonavateli závěti, kterému obecně náleží všechna práva potřebná k splnění jeho úkolů¹⁷⁵. Tyto úkoly zásadně přísluší určit zůstaviteli. Právo vymáhat splnění příkazu však podpůrně přísluší vykonavateli závěti přímo ex lege, jak plyne z ustanovení § 1571 nového občanského zákoníku. Zůstaviteli je rovněž výslovně dovoleno určit i další osoby, které se mohou splnění příkazu domáhat. Příkaz je možno rovněž zřídit ve prospěch skupiny osob jako jsou chudí, děti bez domova apod. V takovém případě, nestanoví-li zůstavitel jinak, je obtížená osoba povinna příkaz z praktických důvodů splnit ve prospěch právnické osoby, která je oprávněná chránit zájmy příslušné skupiny osob, přičemž volba takové právnické osoby náleží osobě příkazem zatížené. Zůstavitel samozřejmě může, jak bylo i naznačeno, určit konkrétní právnickou osobu sám, případně nic nebrání tomu, aby vůbec určil i konkrétní potřebné fyzické osoby, které jsou obmyšleny jeho vůli.

Nový občanský zákoník v rámci právní úpravy příkazů výslovně zmiňuje příkaz spočívající v zákazu zcizení nebo zatížení pozůstalosti, a to právní úpravou jeho omezení. Zcizení nebo zatížení pozůstalosti může být totiž zůstavitelem platně zakázáno jen na určitou přiměřenou dobu a zároveň musí být odůvodněno vážným zájmem hodným právní ochrany. Tak tomu bude zejména v případě zájmu na zachování určitých

¹⁷⁴ To naznačuje i ustanovení § 1573 NObčZ.

¹⁷⁵ Ust. § 1554 NObčZ.

uměleckých sbírek apod. V případě, že ustanovení závěti bude tomuto zákazu odporovat, může se obtížený dědic u soudu domáhat neplatnosti takového ustanovení závěti.

Zůstavitel rovněž nesmí dědici zakázat popírat platnost, nebo se domáhat právě vůle zůstavitele ve sporu o výklad posledního pořízení.

Příkazy obecně se dle mého názoru stanou vhodným nástrojem pro řešení mnoha situací, které není možné podle nyní účinné právní úpravy řešit vymahatelnými právními prostředky. Může se jednat na příklad o situaci, kdy rodiče nesvéprávného mentálně handicapovaného potomka chtějí pro případ své smrti zanechat své jmění zařízení, které o jejich potomka pečuje, a zároveň zajistit svému potomkovi slušnou výživu v nejširším slova smyslu. Potomci těchto zůstavitelů ve většině případů nemají žádné potomky a jsou samozřejmě nepominutelnými dědici po svých rodičích, přičemž naplnění důvodu vydědění je již z povahy jejich stavu vyloučeno. Pro zůstavitele v takovéto životní situaci je jistě vhodnou možností ustanovení dědicem příslušné části pozůstalosti osoby (ve většině případů právnické) pečující o jejich potomka za současného zřízení příkazu, nebo i uložení odkazu, výživy ve prospěch jejich dítěte. Zároveň bude vhodné, pokud to bude v souladu s vůlí zůstavitele, ustanovit příslušnou instituci i svěřenským nástupcem jejich potomka ve vztahu k zákonné části dědického podílu, a to pro případ smrti. Bylo by rovněž myslitelné uvažovat o tom, zda práva potomka na povinný díl nebyla dostatečně uspokojena právě shora zmíněným příkazem, nebo odkazem výživy. Svěřenské nástupnictví bude v tom případě nejlépe vhodné zřídit jako privilegované s výhradou zániku pro eventuální případ zanechání potomků předním dědicem.

Vše, co bylo shora uvedeno, o vedlejších doložkách závěti zatěžujících dědice platí obdobně pro zatížení odkazníka, jak uvádí vždy příslušná ustanovení nového občanského zákoníku.

Oddíl IV. Vykonavatel závěti a správce pozůstalosti

Vzhledem k tomu, že nový občanský zákoník se snaží co nejvíce umožnit zůstaviteli projevit svou poslední vůli do všech detailů, zejména umožňuje zřídit odkaz, vázat nabytí dědictví na podmínky, ukládat dědicům příkazy, jejich potenciální

dispozice omezit, zřídít svěřenské nástupnictví, vyvstává s tímto rozsahem potřeba pomocí účinných nástrojů zajistit, aby nezůstalo jen u proklamací, ale aby poslední pořízení zůstavitele bylo náležitě respektováno a jeho vůle naplněna. S cílem zajištění shora uvedeného zavádí nový kodex soukromého práva do našeho právního řádu opětovně institut vykonavatele závěti, jehož úkolem je právě dohlížet na to, aby bylo po smrti zůstavitele co nejpřesněji postupováno podle projevu jeho vůle učiněného ve formě pořízení pro případ smrti.

Vykonavatel závěti je k plnění svého úkolu vybaven všemi potřebnými oprávněními. Zákonodárce, předpokládám úmyslně, pojal tento institut velmi obecně, aby zamezil pochybnostem o skutečném rozsahu práv vykonavatele závěti. Vyzdviženo je pouze právo před soudem hájit platnost závěti, namítat nezpůsobilost dědice, nebo odkazníka a pak již jen opět obecně upravené právo dbát o splnění zůstavitelových pokynů¹⁷⁶. V tomto případě se bude jednat pravděpodobně zejména o žaloby na plnění odkazů, či příkazů, na určení, zda byla splněna zůstavitelem určená podmínka apod. Toto pojetí lze podle mého názoru přivítat, vzhledem k tomu, že dává právní praxi široký prostor pro řešení všech situací, které je velmi obtížné, resp. spíše nemožné, dokonale předvídat dopředu. Vykonavatel je zároveň povinen postupovat při plnění svých úkolů s péčí řádného hospodáře. Konkrétněji určit jednotlivé povinnosti vykonavatele závěti může pouze zůstavitel. Zůstavitel rovněž rozhoduje o tom, zda a jak má být vykonavatel závěti odměňován.

Pro povolání vykonavatele závěti není předepsána kvalifikovaná forma. Povolání lze tedy učinit v jakékoli formě, v níž je možné pořídit závěť, a to na rozdíl od povolání správce pozůstalosti. Pojmově je vyloučeno, aby byl povolán vykonavatel intestátního kodicilu.

Samozřejmě může nastat i situace, že bude např. závětním, nebo zákonným dědicem popřena platnost povolání vykonavatele závěti. V takovém případě příslušní vykonavatel závěti uplatňovat svá práva až do pravomocného rozhodnutí soudu o neplatnosti jeho povolání vykonavatelem, případně do doby, než bude soudem učiněno jiné opatření.

¹⁷⁶ S výjimkou např. shora uvedené žaloby na splnění příkazu.

Zůstavitel, který bude mít v úmyslu povolat správce pozůstalosti, bude tak i po 1. lednu 2014 muset učinit ve formě veřejné listiny¹⁷⁷. Sám zůstavitel rovněž určuje konkrétní povinnosti správce a jeho odměnu, stejně jako v případě vykonavatele závěti. Na rozdíl od vykonavatele závěti, nenáleží správci pozůstalosti dbát o splnění poslední vůle zůstavitele, ale náleží mu majetková správa pozůstalosti, která je zejména v zájmu dědiců a odkazníků. Můžeme tedy s jistou nadsázkou i říci, že vykonavatel závěti jaksí více hájí zájmy zůstavitele, resp. jeho vůli a správce pozůstalosti hájí zájem na zachování pozůstalosti pro dědice a jiné obmyšlené osoby v náležitém stavu. Činnost vykonavatele závěti nebude pravděpodobně obvykle v zájmu závětních dědiců, zejména dědiců předních. Činnost správce pozůstalosti bude vždy v zájmu všech obmyšlených osob, tedy zejména dědiců, přičemž může jít i o dědice zákonné. Obsahově se pojetí tohoto institutu nikterak neliší od stávající právní úpravy.

Nic nebrání zůstaviteli, aby vedle správce, který bude pozůstalost spravovat, aby nedoznala újmy¹⁷⁸, povolal i vykonavatele závěti, který bude dbát o dodržení jeho poslední vůle. V takovém případě je správce pozůstalosti vázán pokyny vykonavatele závěti¹⁷⁹.

Nově není vyžadován souhlas správce pozůstalosti s jeho ustanovením, který byl v občanském zákoníku upraven jako odvolatelný, avšak pouze do okamžiku smrti zůstavitele. Nová právní úprava zakotvuje právo správce pozůstalosti kdykoli odstoupit ze své funkce, a to jednostranným právním úkonem adresovaným soudu. Z příslušného ustanovení § 1559 nového občanského zákoníku pak vyplývá, že je tak možno učinit kdykoli a bez uvedení důvodu, tedy i po smrti zůstavitele¹⁸⁰. Toto řešení považuji za nešťastně zvolené z pohledu právní jistoty zůstavitele, který důvěřoval správci, případně úloze soudu v řízení a byl si jist, že správa bude jím pověřenou osobou skutečně vykonána. Dle mého názoru je vhodnější stávající koncepce odvolání souhlasu, o kterém se zůstavitel dozví a může na něj, pokud mu to samozřejmě jeho psychické a fyzické schopnosti v daném okamžiku dovolí, včas reagovat. Samozřejmě musí zde zůstat možnost odvolání správce pozůstalosti, který vadně plní své povinnosti, nebo je

¹⁷⁷ Zrušit povolání správce pozůstalosti lze v jakékoli formě, ve které je možno zrušit závěť, tedy obecně stejným způsobem, jakým se závěť zrušuje. Tím se právní úprava nikterak neliší od právní úpravy stávající.

¹⁷⁸ V obecném smyslu slova.

¹⁷⁹ Ust. § 1558 NObčZ.

¹⁸⁰ Tato otázka není výslovně řešena na rozdíl od jiných, přestože podstatně mění stávající koncepci.

vykonávat nemůže, soudem. To zajišťuje ustanovení § 1560 nového občanského zákoníku i v pozměněné koncepci, přičemž příslušná právní úprava platí i pro vykonavatele závěti.

Jednotlivé úkony, které je možno v rámci správy pozůstalosti činit, upravují ustanovení § 1677 a následujících nového občanského zákoníku.

Oddíl V. Náležitosti osoby zůstavitele

Co se týká osoby zůstavitele, zůstává v novém občanském zákoníku předně zachována stávající právní konstrukce, podle které je oprávněna platně pořídit závětí osoba starší patnácti let. Ne zcela svéprávné¹⁸¹ osoby však mohou pořizovat pouze ve formě veřejné listiny. Nově je výslovně uvedeno, že takové pořízení je nezletilec oprávněn učinit bez souhlasu svého zákonného zástupce, což bylo doposud pouze dovozováno z povahy věci.

Osoby, které byly ve své svéprávnosti omezeny, mohou pořizovat v rámci konkrétních omezení opět pouze ve formě veřejné listiny. Komu však byla omezena svéprávnost ve smyslu omezení testovací způsobilosti, může testovat v jakékoli formě v tzv. světlých okamžicích. O těchto pořízeních bude ale pravděpodobně veden velmi často zejména zákonnými dědici spor o popření jejich platnosti. Všemi v tomto odstavci uvedenými opatřeními je tedy nově výslovně rozšířen okruh osob s testovací způsobilostí.

Celkem pochopitelné a tradiční omezení testovací způsobilosti naopak představuje nové ustanovení § 1528 odst. 2 nového občanského zákoníku, které omezuje možnost pořídit o majetku osobám, jejichž svéprávnost byla omezena pro chorobnou závislost na návykových látkách, závislost na hráčské vášni, která vykazuje znaky duševní choroby, a to co do rozsahu. Tyto osoby mohou platně pořídit jen o polovině svého majetku. Zbývající část musí být ponechána zákonné dědické posloupnosti; to neplatí, pokud by jediným dědicem po takové osobě měl být stát. Nutno poznamenat, že pozůstalosti zejména osob závislých na hazardních hrách, budou

¹⁸¹ Stávající právní terminologií osoby, které nejsou plně způsobilé k právním úkonům. I podle nového občanského zákoníku je plná svéprávnost, tedy plná způsobilost k právním úkonům, nabývána zletilostí, tedy dosažením věku 18 let. Nově je však upraven institut přiznání plné svéprávnosti soudem, a to v ust. § 37 NObčZ.

pravděpodobně již v době omezení svéprávnosti často předlužené a bude následně docházet k jejich odmítnutí, případně přenechání věřitelům k úhradě dluhů¹⁸². Nemusí tomu samozřejmě tak být vždy. Tradičně se obdobné ustanovení vztahovalo i na marnotratníky. Takovou právní úpravu však český zákonodárce nezavedl.

Oddíl VI. Formální náležitosti závěti

Základní právní úprava formálních náležitostí závěti se nikterak neliší od té, kterou známe v současné době a o které bylo podrobně pojednáno v Kapitole III. Dílu druhém této práce. Nový občanský zákoník tedy zná závěť allografní a holografní. Allografní závěť je upravena ve formě se dvěma a třemi svědky v případech osob se sníženou testovací schopností, stejně jako v současné době. Zůstavitel může samozřejmě též pořídit závěť ve formě veřejné listiny, přičemž jedinou odchylkou od stávající právní úpravy je, že pokud jde o osoby se sníženou pořizovací schopností, použije se obdobné ustanovení nového občanského zákoníku na jejich veřejné závěti obdobně. Půjde tudíž o závěti se třemi svědky. Toto ustanovení bude nutno považovat za *lex specialis* k ustanovení § 65 notářského řádu, které obecně upravuje sepsání notářského zápisu s osobou, která nemůže číst a psát a stanoví povinnou účast pouze dvou svědků.

Forma notářského zápisu, resp. veřejné listiny¹⁸³, je rovněž vyžadována pro platnost závěti, nebo dovětku, kterou se činí poslední pořízení ve prospěch osoby, která je zaměstnancem, nebo jiným činovníkem zdravotnického, nebo sociálního zařízení, v jehož péči¹⁸⁴ se zůstavitel nachází v době, kdy závěť pořizuje. Toto ustanovení se však nepoužije, pokud zůstavitel příslušné zařízení, nebo jeho péči, opustil a měl objektivně možnost bez obtíží pořídit ve formě notářského zápisu a neučinil tak. V takovém případě bude shora uvedené povolání dědice, nebo odkazníka platné, i když nebude učiněno ve formě veřejné listiny. Toto ustanovení má bezpochyby ochránit zůstavitele před nežádoucím nátlakem na jeho osobu.

Ve vztahu k osobám svědků vychází nový občanský zákoník ze stávajícího ustanovení § 476f občanského zákoníku, když stanoví, že závěti povolany dědic, nebo

¹⁸² I s vědomím povahy příslušných závazků jako striktně právně naturálních obligací.

¹⁸³ Dalo by se uvažovat o privilegované závěti zaznamenané starostou obce, viz. níže.

¹⁸⁴ Nemusí se jednat o péči trvalou, ale i ambulatní.

odkazník, není způsobilý svědčit o tom, co se mu zůstavuje, to platí i o osobách dědicům a odkazníkům blízkých a nově i o jejich zaměstnancích. Na rozdíl od občanského zákoníku, přináší nový občanský zákoník výslovně řešení takové situace, když vychází z ustanovení ABGB. Nezpůsobilost svědka bude zahlazena v případě, že příslušnou pasáž, která se nezpůsobilého svědka týká, sepíše zůstavitel vlastní rukou, nebo pokud budou k právnímu úkonu sepsání posledního pořízení přibráni tři svědci. Tak bude zajištěno, že i když se částečně bude závěť týkat každého z nich, vždy budou přítomny dvě osoby svědků v příslušné části posledního pořízení nezainteresované, čímž bude naplněn obecný požadavek přítomnosti dvou svědků při sepsání allografní závěti.

Kromě shora uvedených u nás tradičních forem závětí upravuje nově občanský zákoník i úlevy při pořizování závětí v některých mimořádných situacích, zejména v případech, kdy je ohrožen zůstavitelův život a hrozí nebezpečí z prodlení. Předně je upravena podobně jako v ustanoveních ABGB možnost pořádat naprosto neformální závěť v ústní formě před třemi současně přítomnými svědky, a to v právě v případech, kdy je pro nenadálou událost zůstavitel v bezprostředním ohrožení života. Bude se jednat, zejména o případy dopravních havárií, teroristických útoků, u nás typických povodní a jiných přírodních katastrof. Totéž platí i v případě, že je v důsledku mimořádné události ochromen společenský styk a nelze rozumně požadovat, aby zůstavitel pořídil v jiné formě. Takovou událostí by mohl být např. válečný konflikt, případně generální stávky, rozsáhlé demonstrace apod. Předpokládá se, že svědci posledního pořízení následně sepíší o jeho obsahu písemný protokol, pokud tak neučiní, bude důvodem dědické posloupnosti soudní protokol o výslechu svědků. Taková formulace je dle mého názoru zavádějící, když naznačuje existenci čtvrtého důvodu dědění, a zavádí zdánlivý rozpor s ustanovením § 1476 nového občanského zákoníku, jenž obsahuje taxativní výčet dědických titulů, resp. důvodů. Ve skutečnosti však o žádný takový rozpor nejde a soudní protokol dle mého názoru pouze přestavuje podklad, či způsob zachycení obsahu předmětného posledního pořízení závětí s úlevami.

Ustanovení § 1543 nového občanského zákoníku pak přináší novou privilegovanou formu posledního pořízení, která dává starostovi obce možnost zaznamenat za přítomnosti dvou svědků závěť zůstavitele, který se nachází na území

příslušné obce a u něž existuje důvodná obava, že zemře, než bude moci pořídit závěť ve formě veřejné listiny. Takovou pravomoc má rovněž osoba, která je oprávněna podle obecního zřízení, resp. zákona o hlavním městě Praze, vykonávat pravomoci starosty.

Z důležitých důvodů může nově zaznamenat závěť i kapitán námořní lodi plující pod vlajkou České republiky nebo velitel letadla registrovaného v leteckém rejstříku v České republice, a to za přítomnosti dvou svědků. Taková závěť je zaznamenána kapitánem v lodním, resp. palubním deníku a po dosažení cílové destinace, bude předána zastupitelskému úřadu České republiky, který je nejbližší. Platnost takto sepsané závěti nelze napadnout námitkou, že pro její sepsání nebyl důležitý důvod. Kapitán plavidla, nebo letounu, je oprávněn provedení úkonu odmítnout, pokud by jím byla narušena bezpečnost plavby, resp. letu. Vzhledem k tomu, že v současné době neexistují žádná námořní platidla plující pod vlajkou České republiky, nebude prozatím k případům záznamu závětí kapitánem plavidla docházet.

K poslední privilegované formě závěti patří konečně i poslední pořízení zaznamenané o projevu vůle vojáka účastnícího se ozbrojeného konfliktu v zahraničí. Takovou závěť je oprávněn sepsat, resp. zaznamenat, velitel vojenské jednotky České republiky, nebo jiný voják v hodnosti důstojníka, nebo vyšší za přítomnosti dvou svědků. Platnost takové závěti nelze popřít. Takováto vojenská závěť bude neprodleně předána velitelství mise, které předá záznam Ministerstvu obrany České republiky¹⁸⁵.

Jak starosta obce, tak příslušný orgán, který privilegovanou závěť shora popsanou převzal¹⁸⁶, jsou povinni zařídit úschovu závěti u notáře. Všechny tyto závěti, pokud jsou pořízeny před dvěma svědky, kteří stejně jako osoba, která záznam provádí, závěť podepíší, jsou považovány za závěť pořízenou ve formě veřejné listiny. Pokud na závěti chybí zejména podpisy svědků, nebo není dodržena jiná formalita, např. závěť není zůstaviteli po zaznamenání přečtena, zůstává závěť platná, je-li nepochybné, že vyjadřuje vůli zůstavitele, avšak nepovažuje se za závěť veřejnou. Je-li její existence spolehlivě prokázána, nelze její platnost z důvodů shora uvedených popírat. U prokazatelně existujícího vojenského testamentu s úlevami to nelze vůbec¹⁸⁷.

¹⁸⁵ NObčZ toto slovní spojení používá pravděpodobně, aby upřesnil o ministerstvo, kterého státu se jedná, přestože oficiální název tohoto ministerstva je podle kompetenčního zákona pouze Ministerstvo obrany.

¹⁸⁶ Myšleno tedy závěť zaznamenanou velitelem lodí, nebo letadla a závěť vojáka.

¹⁸⁷ Ust. § 1545 odst. 1 NObčZ věta poslední.

Ač svědkem posledního pořízení obecně nemůže být osoba neplně svéprávná¹⁸⁸, je dovoleno, aby svědkem privilegovaného posledního pořízení byly i osoby, které dosáhly věku 15 let, případně osoby s omezenou svéprávností, pokud jsou způsobilé hodnověrně podat svědectví.

I v novém občanském zákoníku je zakotveno pravidlo, že privilegované závěti jsou platné pouze po určitou dobu. Závěť pořízená v ohrožení života, tak pozbude platnosti, je-li ještě 2 týdny ode dne pořízení zůstavitel naživu. Pro závěti pořízené na palubě letadla a lodi a závěti pořízené před starostou obce je tato lhůta stanovena v trvání 3 měsíců. Žádná z těchto lhůt však nepočne běžet dříve, než v okamžiku, kdy vznikne zůstaviteli možnost pořídit závěť ve formě veřejné listiny, tedy např. u vojáků zpravidla po návratu do vlasti.

Co bylo řečeno shora o posledním pořízení v elektronické podobě, bude možné dle mého názoru aplikovat i po 1. 1. 2014, přestože to stále nebude až tak praktické. To může nicméně změnit další vývoj právní úpravy.

Oddíl VII. Zrušení závěti

Právní úprava zrušení závěti rovněž vychází ze stávající právní úpravy¹⁸⁹. Závěť bude možno od 1. 1. 2014 zrušit platnou závětí pozdější, pokud nebudou obě závěti schopné působit vedle sebe. Dále bude závěť zrušena jejím odvoláním, a to mlčky, nebo výslovně ve formě, která je vyžadována pro pořízení závěti. Nový občanský zákoník dále výslovně rozvádí způsoby odvolání závěti mlčky, kdy stanoví, že závěť je mlčky odvolána zničením listiny, na které je závěť zachycena, čímž se nový občanský zákoník rovněž nikterak neliší od stávající právní úpravy. Nad to je však stanoveno, že zničení jednoho stejnopisu závěti zůstavitelem samo o sobě nelze považovat za projev vůle, který vede ke zrušení posledního pořízení. Závěť je rovněž mlčky zrušena, pokud je porušen její obsah i jinak než zničením pokladového materiálu, a to např. přeškrtnutím určité části apod., pokud takové chování zůstavitele bylo vedeno úmyslem závěť zrušit; stejně bude nutno posoudit situaci, kdy zůstavitel neobnoví závěť, o které ví, že byla ztracena, nebo zničena, např. při povodni, a to rovněž s úmyslem takovýto projev vůle zrušit.

¹⁸⁸ Ust. § 1539 odst. 1 NObčZ.

¹⁸⁹ Ust. § 480 ObčZ.

Po vzoru německého BGB je nově upravena možnost zůstavitele zrušit svou závěť pořízenou ve formě veřejné listiny jejím vyzvednutím z úřední, zejména notářské, úschovy. O takovém následku musí být zůstavitel poučen. Závěť je možno vydat pouze zůstaviteli. Zastoupení při tomto úkonu je vyloučeno. Odvolání je notářem poznamenáno na příslušné listině. Tyto následky však nenastanou v případě, že je z úřední úschovy vydávána soukromá závěť.

V novém občanském zákoníku je rovněž výslovně řešena situace, kdy je zůstavitelem zrušena novější závěť za současného zachování závěti starší, původně zrušené právě pořízením novější závěti. Nestanoví-li zůstavitel jinak, starší poslední pořízení „obživne“ a opět se stane platným¹⁹⁰. Toto pravidlo mění dosavadní koncepci dovozenou z výkladu ustanovení občanského zákoníku, podle které obživnutí závěti není možné¹⁹¹. Ač si nový občanský zákoník, alespoň podle důvodové zprávy klade za cíl vypořádat se s kritikou doktríny o nedostatečnosti právní úpravy těchto otázek, ponechává nevyřešen problém, zda je možné odvolat projev vůle směřující k výslovnému odvolání závěti. Opět je výkladem ustanovení § 1580 nového občanského zákoníku dle mého názoru per analogiam nutno s ohledem na respektování vůle zůstavitele dovést, že závěť v takovém případě rovněž obživne, samozřejmě pokud zůstavitel nestanovil jinak.

V ustanovení § 1581 nového občanského zákoníku je pak výslovně upraveno pravidlo, doposud pouze dovozované, které stanoví, že projev vůle, jímž se zůstavitel předem vzdá práva pořádat o svém majetku je neplatné.

Oddíl VIII. Nepominutelní dědicové, vydědění a právo na zaopatření podle nového občanského zákoníku

Nejvýznamnější a v zásadě jediným podstatným omezením autonomie vůle zůstavitele v novém občanském zákoníku představuje právo nepominutelných dědiců na povinný díl. Nová právní úprava se svou koncepcí vrací k právní úpravě ABGB a klasickému pojetí institutu povinného dílu vypláceného v penězích¹⁹² typického pro německé a rakouské právo. Závěť, která odporuje svým obsahem zákonným nárokům

¹⁹⁰ Ust. § 1580 NObčZ.

¹⁹¹ K tomu Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kol.: Občanský zákoník I a II. Komentář. 2. vydání. C. H. Beck. Praha, 2009, s. 1460.

¹⁹² Zejména ust. § 1654 odst. 1 NObčZ ve srovnání s ust. § 479 ObčZ.

nepominutelných dědiců, není již stíhána relativní neplatností. Zákonodárce totiž stále považuje za vhodné chránit zákonné dědice zůstavitele před nedůvodnou manipulací prostřednictvím institutu vydědění¹⁹³ a závěti. JUDr. Karel Wawerka však již v diskusi nad návrhy nové kodifikace soukromého práva v roce 2004 vyslovil ve svém článku Jaké dědické právo?¹⁹⁴ pochybnost o tom, zda tento způsob uspokojení nároků nepominutelných dědiců bude dostačující k ochraně jejich oprávněných zájmů a dostatečnému naplnění principu familiarizace v nové právní úpravě českého dědického práva. Dle mého názoru se není čeho obávat a návrat k tomuto pojetí výplaty povinného dílu považuji za naprosto správný. Předně se domnívám, že v rámci stávající právní úpravy obsažené v občanském zákoníku je dán principu familiarizace samozřejmě i díky vlivu socialistické doktríny, která poznamenala kodex v době jeho vzniku, až příliš velký prostor na úkor principu autonomie vůle zůstavitele, jenž považuji zejména v současné době tržní ekonomiky za klíčovější a zásadnější, než princip familiarizace, a to i z toho důvodu, že současná tržní ekonomika je již tak dost ochromena mimo jiné různými dotacemi a subwencemi, což způsobuje absenci dostatečné motivace k aktivitě ekonomicky činných subjektů, a je nutno mít na paměti, že je to právě zůstavitel, který se nejvíce podílel na rozmnožení a zachování svého majetku, a to až do své smrti. Pokud si zůstavitel přeje, aby se na správě majetku již před jeho smrtí podstatnou měrou podíleli např. jeho potomci, řeší tuto situaci mnohdy za pomoci převodů majetku inter vivos. Motivační funkci dědického práva, kterou podporuje právě princip autonomie vůle zůstavitele je tedy nutno dát daleko větší prostor. Je totiž naprosto spravedlivé, že zůstavitel, který majetkové hodnoty vytvořil, případně se podílel na jejich udržení a zhodnocení, bude svobodně rozhodovat o jejich osudu. Přesto však nelze princip ochrany práv nepominutelných dědiců a princip familiarizace zcela odmítnout, a to z důvodů již několikrát shora naznačených. Mám však za jednoznačné, že výplata povinného dílu v penězích naprosto dostojí účelu, který právě ochrana práv nepominutelných dědiců sleduje za současného co nejširšího naplnění a zachování úvah zůstavitele o uspořádání právních vztahů k jeho majetku po jeho smrti¹⁹⁵. Nově platné pojetí může navíc zamezit řadě potíží a sporů při následném vypořádání dědictví mezi

¹⁹³ To je opět možné jen z taxativně uvedených zákonných důvodů.

¹⁹⁴ Wawerka, K.: Jaké dědické právo? In.: Ad Notam 2/2004, s. 39 n.

¹⁹⁵ Podobně se vyjadřují i Mgr. Martin Říha a Mgr. Pavla Šolcová v jejich článku Povinný podíl potomka podle § 479 občanského zákoníku. Viz.: Říha, M., Šolcová, P.: Povinný podíl potomka podle § 479 občanského zákoníku. In.: Ad Notam 2/2011, s. 7 n.

závětními a neplatně vyděděnými¹⁹⁶ nepominutelnými dědici, k nimž v současné době dochází. Samozřejmě mohou nastat i jiné skutkové situace, např. takové, na které poukazuje právě doktor Wawerka, kdy jediný závětní dědic nebude mít dostatek prostředků k výplatě povinného dílu v případě, že jediným hodnotným aktivem v pozůstalosti bude nemovitost, ve které zůstavitel žil. Z praxe jsou ovšem známé mimo to i případy, kdy se domohl v podstatě z důvodů formálního pochybení a dle mého názoru ne příliš spravedlivého výkladu pojmu opravdového zájmu soudem v dědickém řízení svého zákonného dědického podílu neplatně vyděděný zletilý potomek (myšleno včetně neplatnosti závěti)¹⁹⁷, který následně odmítl v rámci dědické dohody vypořádání v penězích a domáhal se nabytí vlastnického práva k nemovitým věcem, k nimž neměl na rozdíl od v závěti ustanovené jediné dědičky (druhé manželky zůstavitele, která se zůstavitelem žila mnoho let a pečovala o něj), naprosto žádný vztah. Nemovitosti následně stejně zpeněžil a nebyl tedy v žádném případě veden snahou o zachování rodinného majetku např. pro své potomky. Na tvorbě pozůstalostního majetku navíc neměl nejmenší zásluhy. V takovém případě jednoznačně považuji vyplacený povinný díl v penězích za dostačující a spravedlivější.

Naznačený problém nedostatku peněžních prostředků k výplatě povinného dílu v pozůstalosti by pak bylo možno jistě vyřešit ku příkladu půjčkou zajištěnou zástavním právem na dědictvím nabyté nemovitosti, nebo rozložením plnění do splátek. Není jistě vyloučeno, že dědici se vyplatí uhradit povinný díl i z vlastních prostředků. Nebude tedy ve většině případů nutno pozůstalostní jmění za účelem výplaty povinného dílu zpeněžovat. Navíc současná právní situace naznačený problém případného nedostatku peněžních prostředků v pozůstalosti stejně neřeší. Příkazání nemovitých, nebo i jiných věcí do podílového spoluvlastnictví závětního, nebo i jiného zákonného, a opomenutého nepominutelného dědice, nic neřeší a vede ve většině případů jen k dalším vleklým soudním sporům o zrušení a vypořádání spoluvlastnictví, které navíc často ve výsledku, ať již smírně, nebo autoritativně, povedou k prodeji věci a finančnímu vypořádání účastníků. Novou právní úpravu tak v tomto směru považuji za zcela správnou a lépe vyhovující stávajícím společenským poměrům než právní úpravu dosavadní. Pokud je

¹⁹⁶ A to i v širším smyslu neplatnosti závěti.

¹⁹⁷ Jednalo se o vydědění podle ust. § 469a odst. 1 písm. a) a b), přičemž potomek (v době smrti zůstavitele ve věku asi 28 let) se začal o otce zajímat, až když se dozvěděl o zahájení dědického řízení. Do té doby nereagoval na otcovy dopisy, ani se sám nepokusil otce kontaktovat.

k tomu na straně dědiců, resp. všech zúčastněných osob vůle, připouští ustanovení § 1654 odst. 2 nového občanského zákoníku i odchýlnou dohodu o vypořádání povinného dílu, např. ve formě vydání věci z pozůstalosti, čímž se otevírá i široké spektrum řešení případných problémů, která však stále dostatečně respektují, oproti současnému stavu, vůli zůstavitele a jím obmyšlených osob, protože právě na nich závisí, jak se rozhodnou¹⁹⁸. Takto nastavené principy jsou plně schopny zabránit šikanóznímu výkonu práva, jak ze strany zůstavitele, tak ze strany nepominutelných dědiců.

Nepominutelnými dědici jsou stejně jako podle stávající právní úpravy potomci zůstavitele, tedy jeho děti, případně všichni jejich potomci. Právní úprava se ovšem co do rozsahu testovací volnosti oproti současnému stavu uvolňuje. Nezletilým potomkům se totiž musí dostat z pozůstalosti tolik, kolik činí tři čtvrtiny¹⁹⁹ jejich dědického podílu ze zákona a zletilým potomkům alespoň jedna čtvrtina²⁰⁰ tohoto podílu. Na první pohled je zřejmé, že nová právní úprava pojmově rozlišuje dědický podíl, jakožto část pozůstalosti, která náleží dědici z titulu jeho dědického práva, a povinný díl, který náleží v penězích, nikoli jako podíl na pozůstalosti, dědici z titulu jeho zákonného práva, avšak pouze v případě, že nedošlo k vydědění potomka ze zákonných důvodů. Vyděděný potomek je vyloučen ze svého práva na povinný díl, přičemž toto vyloučení je možné učinit i částečně²⁰¹.

Povinný díl může přitom zůstavitel zanechat nepominutelnému dědici v podobě dědického podílu, nebo odkazu, ale tento musí zůstat bez jakýchkoli zatížení. K nařízením omezující nakládání s povinným dílem se nepřihlíží. Taková omezení se, pokud jsou přesto zřízena, ovšem vztahují jen na část pozůstalosti, která svou hodnotou povinný díl přesahuje. Zůstavitel je však oprávněn nepominutelnému dědici nařídit, aby se rozhodl, zda nabude svůj dědický podíl s omezeními, nebo zda se rozhodne pro výplatu nezatíženého povinného dílu v penězích.

Jak bylo naznačeno shora, je možné vydědit nepominutelného dědice pouze z důvodů, které jsou taxativně uvedeny v ustanovení § 1646 nového občanského

¹⁹⁸ K takovému postupu není nutný zvláštní souhlas zůstavitele. Ten ostatně nelze v případě snahy o vyloučení nepominutelného dědice z dědění zůstavitelem ani očekávat. Nad rámec předmětu této práce lze pro úplnost uvést, že dědicům je umožněno stanovit si podíly na pozůstalosti odlišně od pořízení pro případ smrti jen, pokud to zůstavitel výslovně dovolil, viz. ust. § 1693 odst. 2 NObčZ. Tím se nová právní úprava rovněž odlišuje od stávající právní úpravy obsažené v občanském zákoníku a jejího výkladu, kdy je připuštěna odchýlná dohoda dědiců bez omezení.

¹⁹⁹ Oproti stávajícímu celku.

²⁰⁰ Oproti stávající polovině.

²⁰¹ K tomu ust. § 1646 odst. 1 NObčZ.

zákoníku. Potomka je konkrétně možno vydědit proto, že neposkytl zůstaviteli potřebnou pomoc v nouzi²⁰². Tento důvod vydědění je obsahově obdobný důvodu vydědění podle stávajícího ustanovení § 469a odst. 1. písm. a), tedy zjednodušeně neposkytnutí pomoci, které je nově definováno jednodušší formulací, která je ovšem obsahově stejně široká jako stávající. Pojem nouze²⁰³ totiž v sobě zahrnuje veškeré skutkové situace zahrnuté v předmětném ustanovení občanského zákoníku, včetně „jiných závažných případů“. Potomek může být dále vyděděn, pokud o zůstavitele neprojevuje opravdový zájem, jaký by jako potomek projevovat měl²⁰⁴. Tento důvod téměř doslovně přebírá důvod vydědění podle ustanovení § 469a odst. 1. písm. b) občanského zákoníku, který však modifikuje tak, že již není požadována trvalost neprojeování zájmu, ale postačí, pokud zájem není projevován, tak, jak by měl, a to s přihlédnutím k subjektivnímu pohledu zůstavitele, např. i po kratší dobu. Jinak o obou důvodech vydědění platí, co bylo uvedeno v Kapitole III. Dílu druhém Oddílu I. této práce. Další skutková podstata vydědění přináší oproti stávající právní úpravě do našeho právního řádu více abstrakce, když stanoví, že vydědit potomka je možné, pokud byl odsouzen pro trestný čin spáchaný za okolností svědčících o jeho zvrhlé povaze²⁰⁵. Vzhledem ke zvolené konstrukci dává toto ustanovení zůstaviteli více volnosti ve vyjádření jeho pocitů a možnostech přizpůsobit poslední pořízení konkrétnímu případu, nicméně může vyvolat v praxi aplikační potíže, oproti naprosto konkrétně formulovanému ustanovení § 469a odst. 1 písm. c) občanského zákoníku, které hovoří o dosouzení pro úmyslný trestný čin k nepodmíněnému trestu odnětí svobody v trvání nejméně jednoho roku. Lze konstatovat, že co se týká zavinění, nebudou pravděpodobně trestné činy spáchané z nedbalosti projevem zvrhlé povahy dědice. Je však třeba mít na paměti tenkou hranici mezi hrubou nedbalostí a nepřímým úmyslem, např. v případě týrání zvířat a dalších trestných činů. Bude na rozhodovací praxi soudů, aby stanovila kritéria, podle kterých bude zvrhlost povahy dědice posuzována. Bude se jistě vycházet i trestněprávní judikatury týkající se společenské škodlivosti protiprávních činů, případně výkladu týkajícího se přitěžujících okolností, zejména spáchání trestného činu s rozmyslem a po předchozím uvážení, ze ziskuchtivosti, rasové a jiné nenávisti, za

²⁰² Ust. § 1646 odst. 1 písm. a) NObčZ.

²⁰³ Tento pojem byl použit i v ustanovení ABGB a občanského zákoníku 1950.

²⁰⁴ Ust. § 1646 odst. 1 písm. b) NObčZ.

²⁰⁵ Ust. § 1646 odst. 1 písm. c) NObčZ.

pomoci využití lsti, cizí bezbrannosti, nouze či tísně apod.²⁰⁶ Na úkor právní jistoty je zde upřednostněna jednak autonomie vůle zůstavitele, jednak pravý účel tohoto ustanovení, tedy umožnění vydědit potomka, z jehož trestné činnosti lze usuzovat na jeho nízké mravní kvality, které si nezaslouží majetkový prospěch ze smrti předků, stejně jako je tomu u všech ostatních důvodů vydědění. Tento zájem zůstavitele převažuje nad zájmem na ochraně práv nepominutelných dědiců. Takový trend je dle mého názoru správný i za cenu nižší míry právní jistoty v oblasti interpretace zákonného ustanovení ve vztahu k projevu vůle zůstavitele.

Téměř dokonale totožná je pak formulace důvodu vydědění, který známe z ustanovení § 469a odst. 1 písm. d) občanského zákoníku, podle kterého je možné vydědit potomka, který vede trvale nezřízený život. I zde lze tudíž odkázat na přecházející výklad k tomuto důvodu vydědění.

Výslovně je upraveno i právo vydědit nepominutelného dědice, který by byl z dědického práva vyloučen s ohledem na svou dědickou nezpůsobilost, jejíž důvody jsou obsahově totožné, jak je známe ze stávající právní úpravy, pouze jsou přesněji definovány²⁰⁷. Toto ustanovení, které se inspirované ustanoveními ABGB, bylo již prvorepublikovou doktrínou považováno za nadbytečné. S tímto názorem se plně ztotožňuji. Zásadní projev vůle zůstavitele naopak spatřuji v možnosti závadné chování dědici odpustit.

Nový občanský zákoník mění koncepci vydědění potomků nepominutelného dědice, a to tak, že podle ustanovení § 1646 odst. 3 nového občanského zákoníku, přežije-li vyděděný potomek zůstavitele, nedědí ani jeho potomci, pokud není patrná jiná vůle zůstavitele. Podle stávající právní úpravy by musel zůstavitel tyto potomky naopak výslovně z dědické posloupnosti vyloučit²⁰⁸. Současná koncepce je částečně zachována v případě, že vyděděný nepominutelný dědic zůstavitele nepřežije. Zůstavitel však musí případně potomky zesnulého nepominutelného dědice vydědit samostatně za zákonem stanovených podmínek.

Nový občanský zákoník však mimo shora uvedeného přináší navíc nový důvod vydědění, který je upraven v jeho ustanovení § 1647, a podle kterého může zůstavitel vydědit potomka, který je zadlužen nebo si počíná tak marnotratně, že je tu obava, že se

²⁰⁶ K tomu zejména ust. § 42 písm. a) až d), g) až h) TrZ.

²⁰⁷ K tomu ustanovení § 1481 a násl. NObčZ.

²⁰⁸ Srov. ust. § 469a odst. 2 ObčZ.

pro jeho potomky nezachová povinný díl. Vydědit lze však pouze tohoto potomka. Příslušný povinný díl musí být zanechán dětem vyděděného nepominutelného dědice, příp. není-li jich, jejich potomkům.

Listina o vydědění může být samozřejmě součástí závěti, nebo pořízena samostatně ve stejné formě, v jaké lze pořídit závěti. Totéž platí o zrušení listiny o vydědění. Na rozdíl od stávající právní úpravy však v listině o vydědění nemusí být uveden důvod vydědění. Pokud však zůstavitel důvod vydědění uvede, uvalí na vyděděného dědice důkazní břemeno ohledně neexistence důvodu vydědění. V případě, že důvod vydědění není uveden, je na ostatních dědicích, aby důvod vydědění prokázali. Na toto ustanovení navazuje i ustanovení § 1651 odst. 2 nového občanského zákoníku, které dokonce upravuje tzv. vydědění mlčky, které dosud nebylo vůbec možné. Ze závěti však musí být zároveň patrné, že nepominutelný dědic nebyl opomenut omylem. To považuji do jisté míry za zbytečné, neboť zůstavitel se bude muset konkrétní osobou ve svém posledním pořízení stejně zabývat, a pokud tak neučiní, budou dědicové jen těžko prokazovat, že nepominutelný dědic nebyl opomenut omylem. Pokud zůstavitel bude chtít skutečně nastolit žádané právní následky vydědění, lze vřele doporučit výslovné vyjádření spolu s připojením důvodu vydědění, jak tomu bylo doposud. Tím bude dostatečně uchráněna, jak pravá vůle zůstavitele, tak zájmy závětních dědiců, kteří mají mít ze závěti dle pořízení zůstavitele prospěch.

Ustanovení § 1649 odst. 2 nového občanského zákoníku nově umožňuje zůstaviteli pořídit tzv. negativní závěť, kterou je ve formě závěti, zůstavitelem prohlášeno, že některý z jeho zákonných dědiců, nikoli nepominutelných, nemá dědit. Přitom zároveň zůstavitel nemusí stanovit, který z jeho zákonných dědiců má pozůstalost nabýt, což byla forma, kterou je možno podle nyní účinné právní úpravy vyloučit zákonné nikoli nepominutelné dědice z dědické posloupnosti jaksi mlčky pořízením závěti²⁰⁹.

Závěrem je nutno poznamenat, že vedle práva nepominutelných dědiců na povinný díl upravují ustanovení § 1665 a následujících nového občanského zákoníku, která jsou stejně jako některá jiná jeho ustanovení inspirována ustanoveními ABGB, práva vybraných osob na zaopatření²¹⁰. To z těchto osob dělá jaksi nepominutelné

²⁰⁹ K tomu srov. ust. § 477 odst. 1 ObčZ.

²¹⁰ Toto poměrně významné omezení autonomie vůle zůstavitele vyjadřuje širší sociální souvislosti vyloučení z dědického práva.

dědice, či spíše odkazníky sui generis, jejichž právo vzniká přímo ex lege. Je tomu tak u nepominutelných dědiců, kteří však právo na povinný díl ztratili, zejména z důvodu dědické nezpůsobilosti, nebo vydědění, a nedostává se jim nutné výživy, přičemž nejsou schopni se sami žít. To neplatí, připadl-li jejich dědický podíl, či povinný díl, jejich potomkům.

Pozůstalý manžel má právo dokonce na slušnou výživu, nikoli jen na životně nutnou, jako je tomu u vyloučeného nepominutelného dědice, a to po dobu šesti týdnů ode dne smrti zůstavitele. Jedná-li se o těhotnou vdovu, případně i neprovdanou matku zůstavitelova dítěte, má tato právo na slušnou výživu až do konce šestého týdne po porodu. Právo na nutné zaopatření pak manželovi, který byl vyloučen ze zákonné dědické posloupnosti, náleží až do uzavření dalšího manželství, pokud jej potřebuje a pokud není schopen se sám žít. Toto právo je omezeno maximální výší poloviny zákonného dědického podílu, přičemž z tohoto pravidla existují i výjimky, kdy právo na zaopatření manželovi nevznikne, a to např. za situace, kdy manžel dědictví odmítl, nebo je nezpůsobilým dědicem²¹¹. Nadto pozůstalý manžel nabývá vlastnické právo k movitým věcem, které tvořily základní vybavení domácnosti zůstavitele; to neplatí v případě, že pozůstalý manžel bez vážného důvodu nesdílel se zůstavitelem společnou domácnost.

Právo na nutné zaopatření náleží i pozůstalým rodičům zůstavitele v případě, že byl jejich zákonný dědický podíl zkrácen, potřebují toto zaopatření a nejsou schopni sami se žít. Nemůže se jim však dostat více než třetina jejich zákonného dědického podílu. Toto právo opět nenáleží např. dědici nezpůsobilému dědit, příp. rodiči, který se dopustil činu, jenž u nepominutelného dědice zakládá důvod vydědění²¹².

Osobám, které požívaly až do smrti zůstavitele bezplatné zaopatření v jeho domácnosti, aniž by měly jakýkoli příbuzenský či jiný vztah se zůstavitelem, např. rodinní přátelé, kterým poskytl zůstavitel zaopatření v nouzi apod., náleží stejné zaopatření ještě 3 týdny po smrti zůstavitele. Toto ustanovení chrání takové osoby mimo jiné před zlovůlí závětních dědiců, kteří by je chtěli z domácnosti zůstavitele

²¹¹ K tomu blíže ust. § 1666 odst. 2 NObčZ. Ustanovení odst. 3 téhož § navíc stanoví případy krácení práv na zaopatření v případě, že se tato navzájem musí omezit, přičemž zejména nutné zaopatření manžela nelze poskytnout v případě, že by tím bylo zkráceno právo na zaopatření vyloučených nepominutelných dědiců.

²¹² Další zákonné výjimky stanoví ust. § 1668 odst. 1 NObčZ. Zaopatření nepominutelných dědiců má přednost i před zaopatřením rodičů.

vystěhovat, aniž by tyto osoby, které s jejich právním předchůdcem sdílely domácnost, měly např. opatřeno náhradní bydlení apod. Nemusí tomu tak být vždy, ale zákonodárce toto právo po krátkou dobu poskytuje těmto subjektům bez ohledu na to, jaká je jejich finanční situace. I bez ohledu na jejich případnou dědickou nezpůsobilost.

Díl druhý

Odkaz podle nového občanského zákoníku

Nový občanský zákoník po téměř 50 letech opět zavádí do našeho právního řádu možnost zřízení odkazu, kterým je určité osobě zanechána věc, nebo majetkové právo, aniž by obmyslená osoba odpovídala za dluhy dědictví tížící, tedy na základě sukcese singulární²¹³.

Odkaz bude moci zůstavitel zřídit tím, že určité osobě, nařídí vydat odkazníkovi předmět odkazu. Pokud nebude stanovena zůstavitelem určitá odkazem zatížená osoba, má se za to, že odkaz připadá k tíži všem dědicům. Každému z dědiců se však musí dostat z jeho dědického podílu alespoň ¼ odkazy nezatížená. Pokud tomu tak není, mají dědicové právo žádat poměrné zkrácení odkazů.

Odkaz lze zřídit také tím, že zůstavitel něco daruje s podmínkou, že jej obdarovaný přežije²¹⁴. Pokud se ovšem dárci, zůstavitel, zároveň vzdá práva dar odvolat, o čemž vydá obdarovanému listinu, myšleno jakési písemné potvrzení, jedná se o případ darování pro případ smrti ve smyslu ustanovení § 2063 nového občanského zákoníku, tedy o smluvní závazkový vztah, nikoli o odkaz. V případě, že předmětem darování pro případ smrti bude věc podléhající evidenci ve veřejném seznamu, vyžaduje smlouva písemnou formu. O darování pro případ smrti bude podrobněji pojednáno dále v Díle čtvrtém této Kapitoly této práce.

Odkaz může zásadně zřídit pouze osoba způsobilá testovat, a to ať se jedná o odkaz zahrnutý do kodexu testamentárního, nebo intestátního²¹⁵. Výjimku představují odkazy předmětů, tedy věcí, nebo práv, malé hodnoty, o který je dovoleno pořídit odkaz i osobě, která není jinak způsobilá pořizovat. Děje se tak logicky ve formě intestátního kodexu, přičemž toto ustanovení rovněž rozšiřuje okruh osob způsobilých o svém majetku, byť v malé části, pořídit pro případ smrti, což lze považovat za další rozšíření

²¹³ K pojmu odkazu blíže zejména výklad v Kapitole II. a Kapitole IV. Dílu druhém této práce.

²¹⁴ Ust. § 1594 odst. 2. NObčZ.

²¹⁵ K tomu zejména ust. § 1498 NObčZ.

autonomie vůle zůstavitele. Formálně kodícil obecně vyhledává formu, která je vyžadována pro závěť. Kodícil obecně však nemusí obsahovat pouze odkazy, ale i doložení času a jiné vedlejší doložky, včetně povolání správce pozůstalosti apod.

Splnění odkazu lze nařídít i více dědicům, jak bylo naznačeno, stejně tak jednomu, nebo více odkazníkům. V takovém případě vzniká pododkaz. Odkazník je přitom povinen splnit pododkaz, i v případě, že jeho hodnota přesahuje hodnotu jemu zůstaveného odkazu. Nic mu však nebrání přijetí odkazu odmítnout. V takovém případě je pododkaz povinen splnit ten, komu uvolněný odkaz připadl. Této povinnosti se však může zprostit tím, že vydá pododkazníkovi předmět odkazu.

Zůstavitel může rovněž určit osobu, která má v případě odkazu zřízeného obecně příbuzným, nebo chudým, nebo na veřejně prospěšný účel apod., určit, kterým konkrétním osobám, či organizacím hájícím zájmy takových osob má předmět odkazu připadnout²¹⁶. Může se jednat i o vykonavatele závěti. Pokud tak neučiní, má volbu dědic, případně rozhodne na návrh oprávněné osoby soud.

Skutečnost, že odkazník nebude odpovědný za pozůstalostní dluhy, i v případě odkazů vyšších částek, případně hodnotnějších věcí, vyvolala v některých autorech, např. v JUDr. Martinu Šešinovi²¹⁷ obavu, zda nebude docházet za pomoci institutu odkazu k obcházení zákona se snahou zkrátit práva věřitelů na uspokojení pozůstalostních dluhů. Následující úvaha je vedena s vědomím, že autor mohl pracovat v roce 2004 s textem návrhu právního předpisu, který se v příslušných souvislostech mohl lišit od v roce 2012 schváleného textu zákona²¹⁸. JUDr. Šešina byl v té době zastáncem pojetí odkazu jako institutu pro přenechání jen drobnějších majetkových hodnot. K tomu je však nutno poznamenat, že takové omezení by institut odkazu významně degradovalo. Možnost zřídít odkaz je již omezena právy nepominutelných dědiců. Navíc nový občanský zákoník obsahuje k ochraně dědiců, ale právě i věřitelů zůstavitele, ustanovení, na jehož základě musí dědicům připadnout alespoň čtvrtina hodnoty jejich dědického podílu odkazy nezatížená. Dle mého názoru je tím myšlena hodnota očištěná od dluhů. Vzhledem k tomu, že právě dědicové jsou povinnými osobami k vydání odkazu, nemůže existovat odkazu bez dědiců a v důsledku shora

²¹⁶ K tomu ust. § 1600 NOBčZ., které je v podstatě výjimkou ze zásady, že dědice, resp. odkazníky určuje pouze zůstavitel.

²¹⁷ Šešina, M.: Úvaha nad návrhem úpravy dědění v novém občanském zákoníku. In. Ad Notam 2/2004, s. 46.

²¹⁸ Názor autora se rovněž mohl sám o sobě změnit.

uvedeného omezení rozsahu odkazů nemůže dojít ani k nejmenšímu zkrácení práv věřitelů v důsledku zřízení odkazu. Pokud by tomu tak bylo, dojde ke krácení odkazů. Toto pojetí je rovněž odlišné od pojetí zavedeného ustanoveními ABGB, která umožňovala vyčerpání pozůstalosti odkazy v plném rozsahu. Samozřejmě až na povinné díly, případně práva na zaopatření. Výslovné ustanovení o snížení odkazů v případě, že čistá hodnota pozůstalosti nepostačuje k úhradě dluhů a jiných povinných výdajů obsahuje navíc i ustanovení § 1631 nového občanského zákoníku. Obavy JUDr. Šešiny o zkracování práv věřitelů za pomoci institutu odkazu tedy nejsou v současné době důvodné.

O náhradnictví při odkazech platí obdobně, co bylo uvedeno o náhradnictví dědiců ze závěti v Dílu prvním Oddílu II. této Kapitoly této práce.

Odkaz se zrušuje jednak úplným nebo částečným zrušením kodicilu, obdobně podle ustanovení o zrušení závěti, a zároveň v důsledku vyvratitelné právní domněnky zrušení odkazu v případě, že zůstavitel zničil odkázanou věc, nebo jí prodal²¹⁹, odkázanou věc změnil takovým způsobem, že se z ní stala věc jiná²²⁰, odkázanou pohledávku vymohl a inkasoval; to vše s úmyslem zrušit odkaz. Jinou vůli zůstavitele by však ve sporu musel prokázat odkazník, který se bude domáhat vydání předmětu zrušeného odkazu. V případě, že ke zničení věci došlo mimo vůli zůstavitele, má naopak se za to, že odkaz nebyl odvolán a odkazníkovi připadne peněžitá náhrada. Za situace, kdy ke specifikaci předmětu odkazu došlo rovněž mimo vůli zůstavitele, má odkazník právo na vydání této změněné věci. Nicméně pokud v důsledku specifikace věci mimo vůli zůstavitele došlo k přechodu vlastnického práva k věci na třetí osobu, jedná se o přechod vlastnictví k předmětu odkazu mimo vůli zůstavitele, a odkazníkovi bude vyplacena peněžitá náhrada. Odkaz pohledávky nelze považovat za zrušený, pokud zůstavitelův dlužník splnil svůj dluh dobrovolně a zůstavitel pouze plnění přijal, aby se nedostal do prodlení.

K odkazu je možno připojit vedlejší doložky podle příslušných ustanovení nového občanského zákoníku o vedlejších doložkách závěti, jak o nich bylo pojednáno v Kapitole VII. Dílu prvním Oddílu III. této práce.

²¹⁹ Pokud zůstavitel věc znovu nabyt, odkaz obživne.

²²⁰ Zejména tato skutková podstata bude dle mého názoru vyvolávat v praxi četné spory.

Oddíl I. Jednotlivé druhy odkazů

Při odkazu věcí určitého druhu vychází nový občanský zákoník z ustanovení ABGB a stanoví, že pokud se v pozůstalosti nachází více odkázaných věcí určitého druhu, má volbu zásadně obtížený dědic, přičemž však musí zvolit takovou věc, nebo věci, které může odkazník užívat. Zůstavitel však může rovněž stanovit, že volba náleží odkazníkovi. V takovém případě je odkazník výslovně oprávněn zvolit si i věc nejlepší. V případě, že jsou odkázány věci určitého druhu, které však v pozůstalosti nejsou, např. proto, že je zůstavitel zcizil, je odkaz neplatný, případně je možné jej považovat za zrušený, jak uvedeno shora. To platí i částečně, jelikož zůstaviteli nelze zakázat, aby s předměty z pozůstalosti nakládal za svého života podle své svobodné vůle²²¹. Shora uvedené platí pouze v případě, že zůstavitel nařídil vydat odkazníkovi věci určitého druhu výslovně ze svého vlastnictví, pokud tomu tak není a předmět odkazu se nenachází v pozůstalosti, jsou osoby obtížené odkazem povinny druhově určené věci odkazníkovi opatřit, a to v přiměřené jakosti.

Zůstaviteli je rovněž dovoleno, aby určil osobu, která rozhodne o tom, která z věcí má být odkazníkovi vydána.

Zvláštní je tradičně právní úprava odkazu peněžité částky, kterou jsou obtížené osoby povinny vyplatit vždy bez ohledu na to, zda se hotové peníze v pozůstalosti nacházejí, či nikoli.

V případě, že je v kodícilu opakován odkaz věci určitého druhu, nebo peněžité částky, bude předmět odkazu vydán tolikrát, kolikrát je v posledním pořízení zmíněn. Co bylo shora uvedeno o nedostatečném počtu věcí v pozůstalosti, však platí obdobně.

Je-li odkázána určitá individuálně určená věc několikrát, bude vydána odkazníkovi pouze jednou, bez nároku na náhradu hodnoty další individuálně určené věci v penězích. Nepřihlíží se přitom k odkazu určité věci, která v době zřízení odkazu náležela odkazníkovi. V případě, že byla věc bezplatně převedena po zřízení odkazu na odkazníka, platí odkaz za odvolaný. Pokud k převodu věci na odkazníka dojde úplatně, má odkazník právo na výplatu peněžité náhrady od obtížené osoby.

K odkazu individuálně určené věci cizí se nepřihlíží. Odkaz se však může týkat podílu zůstavitele, dědice, nebo odkazníka. V takovém případě se postupuje podle shora

²²¹ Jedná se o projev ústavně zaručeného práva vlastnit majetek.

uvedených ustanovení obdobně vždy, vzhledem k předmětnému spoluvlastnickému podílu. Zůstavitel však může stanovit, že odkazníkovi má být zakoupena z pozůstalostních prostředků určitá věc, která je ve vlastnictví třetí osoby. Pokud ji třetí osoba odmítá převést za obvyklou cenu, vyplatí se odkazníkovi tato obvyklá cena, místo vydání zakoupené věci²²².

Shora uvedená ustanovení navazují na právní úpravu obsaženou v ABGB²²³.

Pokud zůstavitel zřídí odkaz pohledávky, kterou má za třetí osobou jako dlužníkem, má odkazník nárok na její postoupení od obtížené osoby, a to včetně veškerého příslušenství a zajištění. Ustanovení § 1613 nového občanského zákoníku upravuje výkladové pravidlo, co se rozumí veškerými pohledávkami.

Odkaz pohledávky, kterou má zůstavitel za odkazníkem, zavazuje obtíženou osobu, aby vydala odkazníkovi dlužní úpis, případně vystavila kvitanci.

Myslitelná je rovněž situace, kdy zůstavitel promine odkazníkovi jeho dluhy vůči své osobě, pokud nestanoví v odkazu jinak, platí, že prominutí dluhu se nevztahuje na dluhy vzniklé po zřízení odkazu. Prominutí zajištění v sobě nezahrnuje prominutí samotného dluhu a prodloužení lhůty k plnění v sobě samo o sobě nezahrnuje prominutí úroků za dobu od původní do prodloužené splatnosti, a to ani úroků smluvních, ani úroků z prodlení, jak je nutno dovodit jazykovým výkladem.

Zůstavitel je rovněž oprávněn zanechat odkazníkovi odkaz dluhu, který vůči němu zůstavitel má. V takovém případě jsou obtížené osoby povinny uznat zůstavitelem specifikovaný, nebo odkazníkem doložený, dluh zůstavitele a splnit jej ve lhůtě pro splnění odkazů, tedy v zásadě ihned po nabytí odkazu, který se zásadně nabývá smrtí zůstavitele, nebyla-li stanovena podmínka, nebo doložení času. Zároveň může zůstavitel určit odkazníkovi právo na zajištění.

Další tradiční výkladové pravidlo vycházející rovněž z ustanovení ABGB stanoví, že odkáže-li zůstavitel odkazníkovi stejnou částku, jakou je mu dlužen, nemá v úmyslu, není-li patrná jeho jiná vůle, závazek splnit odkazem. Odkazníkovi se vydá peněžitá část jako předmět odkazu a jednak bude splněn jeho dluh za zůstavitelem.

²²² Ust. § 1610 odst. 2 NObčZ.

²²³ Nad rámec předmětu této práce je vhodné pro úplnost uvést, že s předmětem odkazu přecházejí na odkazníka i jeho právní vady, tedy např. zástavní práva, věcná břemena apod.

Nic nebrání tomu, aby zůstavitel zavázal obtíženou osobu odkazem i k výplatě opakujících se dávek, např. výživného, přestože to nový občanský zákoník výslovně neuvádí a pouze v ustanovení § 1626 upravuje nabytí a splatnost takových odkazů.

Díl třetí

Dědická smlouva podle nového občanského zákoníku

Dědická smlouva je v novém občanském zákoníku pojata výrazně širěji, než tomu bylo v ustanoveních ABGB, který umožňoval uzavření dědické smlouvy pouze mezi manžely, resp. snoubenci, jejichž právní úkon se stal perfektním až uzavřením manželství.

Ustanovení § 1582 a následujících umožňuje jakýmkoli dvěma osobám upravit jejich vzájemná dědická práva dědickou smlouvou, a to dokonce ve vztahu k třetí osobě. Zvláštní ustanovení o dědické smlouvě uzavírané mezi manžely pak obsahuje ustanovení § 1592 nového občanského zákoníku, které vychází ze shora zmíněné úpravy ABGB. Vzhledem ke koncepci dědické smlouvy zavedené novým civilním kodexem, je taková právní úprava zbytečná. To se ovšem netýká zvláštních ustanovení o zrušení dědické smlouvy uzavřené mezi manžely, o kterých bude pojednáno dále.

Právě vzhledem k povaze dědické smlouvy jako dvoustranného právního úkonu, musí každá dědická smlouva splňovat podstatné náležitosti, které jsou obecně kladeny na smlouvy. Uzavření dědické smlouvy vyžaduje formu veřejné listiny. Platně může dědickou smlouvu uzavřít jen osoba zcela svéprávná, nebo osoba, jejíž svéprávnost byla omezena, která je takového právního úkonu schopna, avšak pouze se souhlasem opatrovníka. Kdo byl však ve svéprávnosti omezen z důvodu své závislosti na návykových látkách, nebo pro chorobnou hráčskou vášeň, může platně uzavřít dědickou smlouvou jen o polovině svého majetku, z této části je pak počítána část, o které není možné dědickou smlouvu uzavřít obecně, viz. dále. To však neplatí, pokud by byl jediným zákonným dědicem takové osoby pouze stát²²⁴. Tím je zaručeno, aby zákonným dědicům po osobách s omezenou svéprávností z takto stanovených důvodů, byly zachovány stejné nároky jako při pořízení závětí, a to za současného zachování

²²⁴ K tomu ust. § 1585 odst. 2 NObčZ ve spojení s ust. § 1528 NObčZ.

obdobných práv těchto zůstavitelů. Zastoupení při uzavírání dědické smlouvy je vyloučeno²²⁵.

Dědickou smlouvou nelze však platně pořídit o celé pozůstalosti, a to s ohledem na ustanovení § 1585 nového občanského zákoníku, které stanoví, že ¼ pozůstalosti musí zůstat volná, aby o ní mohl zůstavitel pořídit. Je však výslovně dovoleno, aby zůstavitel i zbylou část pozůstalosti zanechal závětí smluvnímu dědici²²⁶.

Nabytí dědictví ze smlouvy je možné vázat na podmínky, o nichž platí ustanovení nového občanského zákoníku o smluvních podmínkách obdobně. Ta však obsahují pouze tradiční dělení podmínek na rozvazovací a odkládací a stanoví právní následky obdobné podmínkám v závěti. Následky zmaření splnění podmínek se nikterak neliší od stávající právní úpravy. Jelikož se jedná o smluvní podmínky, není je nutno opakovat po smrti zůstavitele. Postačí, že jsou splněny jen jednou, a to za života zůstavitele.

Vzhledem k celkovému pojetí, které zavádí nový občanský zákoník, není vyloučeno zejména s ohledem na ustanovení 1494 odst. 2 nového občanského zákoníku, aby dědickou smlouvou byl uložen příkaz, nebo sjednáno doložení času.

Uzavření dědické smlouvy zůstaviteli nikterak nebrání, aby se svým majetkem naložil dle libosti za svého života. Zůstavitel však nesmí v rozporu s dědickou smlouvou převést bezúplatně svůj majetek, nebo o něm pořídit, tak, že závěť se stane s dědickou smlouvou neslučitelnou. V těchto případech by se mohl smluvní dědic, nebo odkazník, domáhat neúčinnosti takového právního jednání. Může se jednat ku příkladu o situaci, kdy se zůstavitel zaváže, že na dědice po jeho smrti přejde určitá nemovitost. Zůstaviteli nelze zakázat, aby ji prodal, ale v případě, že ji daruje, nebo o ní pořídí závěť, může se domáhat smluvní dědic neúčinnosti takového právního jednání. Otázkou v současné době zůstává, jakých nároků se bude moci zejména za života zůstavitele smluvní dědic domáhat.

Strana oprávněná podle smlouvy nabýt dědictví, nebo odkaz, není oprávněna převést svá práva ze smlouvy na třetí osobu, není-li dohodnuto jinak. Pokud to však není dědickou smlouvou vyloučeno, může dědictví, nebo odkaz odmítnout.

Smluvní strany se po uzavření dědické smlouvy mohou rovněž dohodnout, že zůstavitel převede svůj majetek na smluvního dědice ještě za svého života. V takovém

²²⁵ Ust. § 1584 odst. 2 NObčZ.

²²⁶ Ust. § 1585 odst. 1 věta poslední.

případě mohou převáděný majetek sepsat ve formě veřejné listiny. Je-li soupis pořízen a není-li ujednáno jinak, nepřevede-li zůstavitel všechny svůj majetek, nebo nabude-li po takovém převodu další majetek, vztahuje se dědická smlouva pouze na majetek zahrnutý do shora uvedeného soupisu.²²⁷

Pokud smluvní dědic zemřel před zůstavitelem, přecházejí jeho práva a povinnosti z dědické smlouvy na jeho dědice na základě univerzální sukcese, ledaže bylo ujednáno v dědické smlouvě jinak, zejména pokud byl takový přechod vyloučen²²⁸. To je však nutno dovodit pouze teleologickým výkladem ustanovení § 1589 odst. 2 nového občanského zákoníku, vzhledem k tomu, že hypotéza příslušného zákonného ustanovení vykazuje dle mého názoru legislativní chybu, která není v souladu s odůvodněním tohoto ustanovení a záměrem zákonodárce²²⁹ uvedeným v důvodové zprávě, když doslova stanoví, že „Uskutečnilo-li se odevzdání ještě za života, přecházejí práva a povinnosti z dědické smlouvy na dědice smluvního dědice, ledaže bylo stanoveno něco jiného“. Toto ustanovení považuji téměř za protismyslné. Na rozdíl od JUDr. Martina Šešiny, který se tomuto ustanovení věnuje ve svém článku Pořízení po případ smrti podle nového občanského zákoníku²³⁰ a zastává rovněž názor, že předmětné ustanovení je legislativně vadné, se domnívám, že kromě vložení tímto autorem zmíněných slov „smluvního dědice“ za slova „za života“ by mělo předmětné ustanovení znít doslova takto: „Neuskutečnilo-li se odevzdání ještě za života smluvního dědice, ...“. Mám za to, že ustanovení § 1589 odst. 2 nového občanského zákoníku se nemá za cíl, dle úmyslu zákonodárce, jak je tento naznačen v důvodové zprávě, vztahovat pouze k prvnímu odstavci téhož paragrafu²³¹, ale má být obecně platné. Stejně jako doktor Šešina, s jehož názorem o legislativní chybě předmětného ustanovení plně souhlasím, uvádím, že mnou podaný výklad předmětného ustanovení je pouze jedním z možných výkladů. Výklad relevantní pro právní praxi bude muset přinést zejména soudní judikatura.

Dle mého názoru není v novém kodexu zcela dořešeno právní postavení třetí osoby ve vztahu k dědění ze smlouvy. Vzhledem k tomu, že dle ustanovení § 1582

²²⁷ K tomu ust. § 1589 odst. 1 NObčZ.

²²⁸ Ust. § 1589 odst. 2 NObčZ.

²²⁹ Který je logický sám o sobě.

²³⁰ Šešina, M.: Pořízení po případ smrti podle nového občanského zákoníku. In. Ad Notam 3/2012, s. 3 n.

²³¹ Kdyby tomu tak nebylo, bylo by nutné dle mého názoru na předchozí odstavec odkázat, aby bylo zřejmé, jaké konkrétní odevzdání pozůstalosti, když ne obecné, je předmětem této právní úpravy.

nového občanského zákoníku: „Dědickou smlouvou povolává zůstavitel druhou smluvní stranu nebo třetí osobu za dědice nebo odkazníka a druhá smluvní strana to přijímá.“ Třetí osoba se svým povoláním smluvním dědicem však nemůže pojmově vyslovit souhlas, kdyby tak učinila, stane se smluvní stranou. Nový občanský zákoník však s vícestrannou dědickou smlouvou vůbec nepočítá. Zároveň ustanovení § 1485 nového občanského zákoníku stanoví, že smluvní dědic může odmítnout dědictví pouze v případě, že to nevyklučuje ujednání dědické smlouvy. V případě, že by to dědická smlouva stanovila ve vztahu k třetí osobě, bylo by dle mého názoru toto ujednání nutno považovat pouze za proklamaci²³² bez právního významu, vzhledem k tomu, že třetí strana s takovým ujednáním nevyslovila souhlas.

Ve vztahu k třetí osobě bude pravděpodobně nutno dědickou smlouvu jako právní důvod dědění posuzovat jako závěť svého druhu, která však byla jaksi odsouhlasena druhou smluvní stranou²³³, např. zákonným dědicem, což zaručuje vysokou míru právní jistoty dědice, či odkazníka, který není stranou smlouvy²³⁴, co se týká rizika popření platnosti tohoto dědického titulu jeho smluvní stranou. Bude se jednat tedy o jakýsi hybridní dědický titul, kterým dědická smlouva je v podstatě i sama o sobě, když balancuje na pomezí mezi smlouvou a závětí. Samozřejmě právní praxe inspirovaná životními situacemi může přinést ještě jiné případy, ve kterých bude možno toto ustanovení, které není pro právní úpravu dědické smlouvy v našem právu typické, využít, a které si netroufám v žádném případě předjímat.

V literatuře se vyskytly rovněž protichůdné názory týkající rozsahu přípustnosti dědické smlouvy, zejména s ohledem na náležitosti osob smluvních stran. Již několikrát citovaný a zmiňovaný doktor Šešina v roce 2004 ve svém článku Úvaha nad návrhem úpravy dědění v novém občanském zákoníku volal po širším uplatnění dědické smlouvy²³⁵, a to oproti tehdejšímu návrhu, který stejně jako ABGB počítal jen s dědickou smlouvou mezi manžely. Tomuto názoru se v této chvíli platná nová právní úprava přibližuje a ve formě možnosti pořídit dědickou smlouvou i ve prospěch třetí

²³² Ve smyslu, že si zůstavitel nepřeje, aby smluvní dědic odmítl dědictví.

²³³ Tento útvar by mohl svým způsobem vzdáleně připomínat závěť více osob, kterou však NOBČZ nepřipouští, srov. ust. § 1496 věta druhá NOBČZ.

²³⁴ Správnost tohoto výkladu naznačuje i ustanovení § 1586, případně i ustanovení § 1591 NOBČZ. K tomu obdobně Šešina, M.: Pořízení po případ smrti podle nového občanského zákoníku. In. Ad Notam 3/2012, s. 4.

²³⁵ Šešina, M.: Úvaha nad návrhem úpravy dědění v novém občanském zákoníku. In. Ad Notam 2/2004, s. 47.

osoby jej podle mě dokonce překonává. Mgr. Petr Elšík naproti tomu ve svém článku Několik úvah k dědické smlouvě obsažené ve vládním návrhu nového občanského zákoníku publikovaném o 7 let později vyslovil názor, že dědická smlouva „patří pouze do okruhu rodiny“. S tím, že autor považuje za nejvhodnější vrátit se pouze k dědické smlouvě mezi manžely, tak jak bylo i původně navrhováno. Touto koncepcí by byl ovšem fakticky velmi omezen okruh případů, v nichž by bylo možno smlouvu uzavřít, jak uvádí i JUDr. Šešina, s jehož názorem se v této otázce plně ztotožňuji. Právní úprava v novém občanském zákoníku jde však z mého pohledu až zbytečně daleko a umožňuje uzavřít dědickou smlouvu ve prospěch třetího. To přináší mimo jiné shora naznačené zbytečné interpretační problémy a vzhledem k tomu, že se stejně jedná o závěť a ingerence druhé smluvní strany v takovém vztahu se mi jeví jako dosti problematická, považuji uvedenou možnost za nadbytečnou. Podle mého názoru by ideální možností bylo zavedení institutu dědické smlouvy jako striktně dvou, ale možná i vícestranného právního úkonu, kterým smluvní strany vzájemně, ať již jednostranně či vzájemně, upravují svá dědická práva. Právní úpravu dědické smlouvy ve prospěch třetího nepovažuji za vhodnou i z toho důvodu, že je v jistém rozporu se zákazem společné závěti více zůstavitelů.

Mgr. Elšík rovněž ve shora citovaném článku vyslovil obavu, že dědické smlouvy v rozsahu, jaký je nyní platným, mohou být potenciálním nástrojem pro zneužívání tísně seniorů trpících finančními problémy. Takový názor však není opodstatněný. V případě, že příslušná dědická smlouva bude nevyvážená natolik, že se její obsah bude přičít dobrým mravům, bude stižena neplatností²³⁶. Pokud smlouva bude kritériím dobrých mravů vyhovovat, není podle mého názoru záhodno s odvoláním na ochranu zájmu slabší smluvní strany omezovat okruh osob, které mohou dědickou smlouvu uzavřít, a tím ve svém důsledku i smluvní volnost²³⁷. Naopak případné uzavření vyvážené dědické smlouvy může být pro řadu seniorů, kteří nechtějí prodávat svůj majetek, vhodnou formou úniku z hmotné nouze za situace, kdy tito nemají potomky, nebo kdy jejich potomci nejsou schopni, nebo ochotni jim finančně vypomoci. Druhou smluvní stranou pak nemusí být jen osoba specializovaná na takové situace, ale i blízký přítel, nebo majetný soused smluvní strany. Navíc se domnívám, že

²³⁶ Ust. § 580 odst. 1 NObčZ.

²³⁷ Právě za účelem ochrany slabší smluvní strany by bylo navíc myslitelné nad rámec uvedeného např. zavést ustanovení o zákazu zneužívajících klauzulí, které by bylo dostačující.

s ohledem na náročnost vedení následného dědického řízení, včetně případných sporů se zákonnými, nebo dokonce nepominutelnými dědici nepůjde o časté případy, takže dědické smlouvy budou pravděpodobně uzavírány stejně zejména mezi rodinnými příslušníky, případně osobami blízkými, či dobrými známými a k jejich hromadnému zneužívání nebude podle mého názoru docházet.

Jelikož nový občanský zákoník upravuje vyjma institutu odmítnutí dědictví i právní institut zřeknutí se dědického práva, a to ještě za života zůstavitele ve formě smluvního vztahu²³⁸, kdy bychom mohli říct, že se jedná o jakousi negativní dědickou smlouvu²³⁹, upravuje ustanovení § 1586, které navazuje systematicky na ustanovení § 1484 odst. 2 nového občanského zákoníku, případ, kdy je uzavřena dědická smlouva, ve které se zároveň ostatní dědicové zřeknou svého dědického práva. Podle příslušné právní úpravy totiž zřeknutí se pozbývá platnosti, pokud osoba, v jejíž prospěch bylo zřeknutí se dědického práva učiněno, z nějakého důvodu nedědí.

Dědickou smlouvu nelze zrušit jednostranným právním úkonem, pouze disolucí v obecném režimu smluvního práva²⁴⁰, nebo pořízením závěti, která je s dědickou smlouvou neslučitelná, avšak pouze za současného souhlasu smluvního dědice učiněného ve formě veřejné listiny. Zvláštní ustanovení platí o zrušení dědické smlouvy uzavřené mezi manžely. Dědická smlouva se jejich rozvodem neruší, ledaže je to v dědické smlouvě ujednáno. Každá ze smluvních stran je však po rozvodu manželství oprávněna domáhat se zrušení dědické smlouvy. Prohlášením manželství za neplatné se však dědická smlouva ruší, a to vzhledem k tomu, že se vlastně nikdy nestala perfektní; to však neplatí, pokud manželství zaniklo před pravomocným rozhodnutím o prohlášení neplatnosti smrtí jednoho z manželů. V tom případě je dědická smlouva platným dědickým titulem.

Pokud je dědická smlouva neplatná pro nedostatek formy, nebo nedostatek náležitostí osoby zůstavitele, případně pro překročení rozsahu, o kterém byla uzavřena, může být dle výslovného ustanovení § 1591 nového občanského zákoníku s cílem zajištění alespoň částečného respektování vůle zůstavitele, posouzena jako závěť, pokud

²³⁸ Na rozdíl právě od odmítnutí dědictví, které je jednostranným právním úkonem a nelze jej činit před smrtí zůstavitele. Tím se také nová právní úprava výrazně liší od stávající, která by takový právní úkon považovala za neplatné vzdání se práva, které má teprve vzniknout, srov. ust. § 574 odst. 2 ObčZ.

²³⁹ Tento institut je upraven obecně v ustanovení § 1484 NObčZ. K platnosti smlouvy se vyžaduje forma veřejné listiny, avšak k jejímu zrušení postačí disoluce v písemné formě.

²⁴⁰ A to ve formě veřejné listiny. K tomu ustanovení § 564 NObčZ ve spojení s ust. § 1582 odst. 2 NObčZ.

jinak splňuje náležitosti závěti. Typicky se bude jednat o situaci, kdy bude dědická smlouva napsána zůstavitelem, jenž bude jednou ze smluvních stran, vlastní rukou a jím vlastní rukou podepsána, však nebude mít předepsanou formu veřejné listiny. Z toho mimo jiné plyne, že každé ujednání dědické smlouvy, ve kterém bude překročen zákonem umožněný rozsah pozůstalosti, o kterém je možné uzavřít dědickou smlouvu, bude automaticky posuzováno jako závěť, pokud bude zejména dodržena forma veřejné listiny. To bude jistě i v souladu s tím, čeho chtěl zůstavitel skutečně dosáhnout. Ustanovení pak bude z největší pravděpodobností fakticky realizováno, pouze z jiného právního důvodu²⁴¹.

Díl čtvrtý

Darování pro případ smrti podle nového občanského zákoníku

Darování pro případ smrti se děje smlouvou uzavřenou mezi dárce a obdarovaným, kterou se dárce zavazuje, že obdarovanému bude převedena do vlastnictví věc s doložením času smrti zůstavitele²⁴², a to za podmínky, že dárce se vzdá práva dar odvolat a obdarovaný dar přijme. O vzdání se práva dar odvolat vydá dárce obdarovanému listinu.

Mgr. Šimon Klein v souvislosti s darováním pro případ smrti rozlišuje ve svém článku Odkaz a dědění konkrétně určených věcí v NOZ²⁴³ dvě podoby darování pro případ smrti, a to darování pro případ smrti ve formě odkaz, v podobě naznačené shora²⁴⁴, a v podobě smlouvy. Rozdíl spatřuje v možnosti dar odvolat, resp. se jej vzdát. Autor pak dovozuje, že pro darování pro případ smrti v podobě odkazu je zapotřebí forma, kterou vyžaduje dovětek. Dle mého názoru nemá takové teoretické dělení oporu ani v ustanoveních ABGB ani v ustanoveních nového občanského zákoníku, která Mgr. Klein považuje za obdobná. Darování pro případ smrti je pouze jedno a vždy musí jít o závazkově právní vztah ze smlouvy, což plyne jednak z výkladu pojmu darování, resp. darovací smlouva, a jednak ze systematického výkladu nového občanského zákoníku, kde je darování pro případ smrti zařazeno do Části IV Hlavy II Závazky z právních

²⁴¹ K tomu ust. § 1591 ve spojení s ust. § 1585 odst. 1 NObčZ.

²⁴² V této souvislosti ve smyslu ust. § 550 NObčZ.

²⁴³ Klein, Š.: Odkaz a dědění konkrétně určených věcí v NOZ. In. : Ad Notam 2/2013, s. 14, resp. 15.

²⁴⁴ Viz. Díl druhý této Kapitoly této práce, s. 107.

jednání. Darování pro případ smrti se pak vyznačuje, jak naznačeno shora, vzdáním se práva dar odvolat dárce a přijetím daru obdarovaným. V případě, že tyto podmínky nejsou splněny, půjde zpravidla o odkaz, případně neplatný právní úkon, a to zejména pro nedostatek formy. Mgr. Kleinem zmíněná první věta ustanovení § 2063 nového občanského zákoníku upravuje pouze výkladové pravidlo, jak má být posouzen právní úkon, který nedosahuje obsahových náležitostí darování pro případ smrti. Nejedná se o zvláštní druh, nebo podobu darování pro případ smrti ve formě odkazu²⁴⁵. Pak odpadá i potřeba složitě dovozovat, jaké formální náležitosti je nutno na „darování pro případ smrti v podobě odkazu“ klást. Vzhledem k tomu, že se jedná o čistý odkaz, musí splňovat právní náležitosti pro zřízení odkazu, ať již v podobě testamentárního nebo intestátního kodiceilu. To plyne i z formulace a systematického zařazení „dvojčete“ tohoto výkladového pravidla obsaženého v ustanovení § 1594 odst. 2 nového občanského zákoníku, které Mgr. Klein rovněž zmiňuje.

Mgr. Klein ve shora citovaném článku rovněž uvádí, že nový občanský zákoník pro jazykem tohoto autora řečeno „smluvní darování pro případ smrti“ vyžaduje písemnou formu. Dle mého názoru tomu tak není. Ustanovení § 2063 nového občanského zákoníku hovoří pouze o listině o vzdání se práva dar odvolat, kterou je pro perfekci darování pro případ smrti povinen dárce vydat obdarovanému. Žádné jiné formální náležitosti není třeba splnit. Pro platné darování pro případ smrti dle mého názoru postačí ústní darovací smlouva stvrzená shora uvedenou listinou, tedy jednostranným písemným právním jednáním. V praxi však lze vřele doporučit minimálně písemnou darovací smlouvu, lépe pak smlouvu sepsanou ve formě notářského zápisu, a to s ohledem na možnost zpochybnění platnosti takového právního jednání ze strany dědiců. Písemná darovací smlouva je však zákonem vyžadována, jak uvedeno již shora pro případ, že jejím předmětem bude věc podléhající evidenci ve veřejném seznamu. To plyne z ustanovení § 2057 odst. 1 nového občanského zákoníku. Na rozdíl od ustanovení § 2057 odst. 1 nového občanského zákoníku je dle mého názoru třeba ustanovení § 2057 odst. 2 nového občanského zákoníku nutno chápat jako obecné ustanovení a jeho ustanovení § 2063 ve vztahu k formě právního jednání, při kterém nedojde k předání daru, jako ustanovení speciální. Navíc není vyloučeno, aby i v případě darování pro případ smrti byl předmět daru odevzdán již zároveň s projevem

²⁴⁵ O odkazech blíže v Díle druhém této Kapitoly této práce.

vůle darovat a přijmout dar. Není však zcela jasné, zda by se v takovém případě jednalo o právní úkon *inter vivos*, nebo *per mortis causa*, a to zejména vzhledem k vzdání se práva dar odvolat a okolnostem konkrétního případu, zejména společně s darem vydané listině. Ani judikatura soudů k ABGB nebyla v tomto ohledu jednotná. Tato v podstatě téměř dokonalá neformálnost tohoto právního úkonu je kritizována Mgr. Šimonem Kleinem²⁴⁶, a to zejména z toho důvodu, že i darování pro případ smrti může mít dalekosáhlé důsledky a může se týkat i rozsáhlých majetkových souborů, přičemž se do značné míry rovněž podobá dědické smlouvě, na kterou jsou kladena významná formální a obsahová omezení. S tímto názorem lze souhlasit. I darování pro případ smrti by lépe vyhovovala forma veřejné listiny, nebo alespoň forma, která je vyžadována pro poslední pořízení. To vše s cílem zachovat potřebnou míru právní jistoty nezbytnou pro právní jednání *per mortis causa*.

Darování pro případ smrti je nutno odlišit nejen od odkazu, ale i od dědické smlouvy. Klíčový rozdíl samozřejmě spočívá v tom, že dědickou smlouvou je možné povolat druhou smluvní stranu, nebo třetí osobu, za dědice, což v případě darování pro případ smrti není možné. Mezi dědickou smlouvou, kterou se zřizuje odkaz, a darováním pro případ smrti, pokud bude mít formu notářského zápisu, budou však dle mého názoru ve většině případů jen formální rozdíly, a to konkrétně v označení účastníků a formulace vlastního odkazu, resp. závazku. Darování pro případ smrti však přináší řadu otázek, které bude muset s konečnou platností vyřešit buď zákonodárce novelizací právní úpravy, které však nejsem příznivcem, za situace, kdy zde máme prozatím konzistentní nový právní předpis, a považuji ji za nejzazší řešení²⁴⁷, nebo rozhodovací praxe soudů, zejména vyšších stupňů.

Zejména není zcela zřejmé, zda bude možné za pomoci darování pro případ smrti převést na obdarovaného veškerý majetek zůstavitele (v tomto případě dárce). O budoucím majetku totiž může dárce uzavřít darovací smlouvu jen co do poloviny jeho hodnoty, jak je uvedeno v ustanovení § 2058 odst. 1 nového občanského zákoníku, které rozlišuje přítomný a budoucí majetek zůstavitele. Úmyslem zákonodárce však bylo, jak napovídá důvodová zpráva k novému občanskému zákoníku, posuzovat stav majetku ke dni účinnosti smlouvy. Účinnost darování pro případ smrti nastane však až smrtí dárce. Osobně se domnívám, že obecně by bylo vhodnější jako rozhodný okamžik

²⁴⁶ Klein, Š.: Odkaz a dědění konkrétně určených věcí v NOZ. In. : Ad Notam 2/2013, s. 17.

²⁴⁷ Někdy ovšem nevyhnutelné, např. zjevný legislativní lapsus v ust. § 2072 odst. 2 NObčZ.

pro rozlišení přítomného a budoucího majetku dárce stanovit, a to nejlépe výslovně, okamžik platnosti smlouvy, tedy okamžik kdy dojde k akceptaci návrhu. Samotný text zákona v tomto není zcela zřejmý a připouští obojí výklad, přičemž shora uvedenou variantu výkladu preferující jako rozhodující okamžik platnosti smlouvy považují za logicky správnější, avšak pravděpodobně jdoucí proti naznačenému záměru zákonodárce, když důvodová zpráva k návrhu nového občanského zákoníku v této souvislosti zmiňuje účinnost smlouvy. Podle tohoto výkladu by ovšem bylo možno uzavřít darovací smlouvu pro případ smrti o veškerém majetku dárce, který by mu patřil ke dni jeho smrti, a to vzhledem k tomu, že tento majetek by právě byl jeho přítomným majetkem. To však dle mého názoru nebylo úmyslem zákonodárce, když toto pojetí by vedlo k absurdním závěrům a širokým možnostem obcházení zákona v oblasti omezení rozsahu majetku, o kterém lze pořídit dědickou smlouvou²⁴⁸, resp. jaký lze zatížit odkazem²⁴⁹, a dalších.

V případě darování konkrétních věcí, kterého se dle mého názoru má darovací smlouva pro případ smrti týkat nejčastěji, je ustanoveno, že darování věci, kterou dárce nemá, je platné pouze, zaváže-li se ji nabýt. To platí obecně pro jakékoli darování. V našem případě právního jednání pro případ smrti, pokud by svůj závazek pořídit věc nesplnil zůstavitel sám, přešel by tento závazek na dědice, kteří by byli povinni věc opatřit a převést k ní vlastnické právo na obdarovaného, a to podle analogie k ustanovením o odkazu věci, a to s rozlišením, zda jde o věc genericky²⁵⁰, nebo individuálně určenou²⁵¹.

Rozsah majetku, který přejde na obdarovaného, by měl být dle mého názoru rovněž modifikován právy nepominutelných dědiců. Nový občanský zákoník však nepřináší na rozdíl od ABGB²⁵² návod, jak v takových případech postupovat. Určitý náznak nalezneme pouze v možnosti osob odkázaných na zůstavitele výživou domáhat se doplnění toho, co potřebují, a to v ustanoveních o odvolání daru pro nouzi²⁵³. Naopak ustanovení § 1653 nového občanského zákoníku se o přispění dárce k dorovnání povinného dílu vůbec nezmiňuje. Zdá se, že na tuto problematiku se v nového

²⁴⁸ Zejména ust. § 1585 odst. 1 NObčZ.

²⁴⁹ Zejména ust. § 1598 NObčZ.

²⁵⁰ K tomu zejména ust. § 1605 odst. 2 NObčZ.

²⁵¹ K tomu zejména ust. § 1610 odst. 2 NObčZ.

²⁵² K tomu srov. ust. § 951 ABGB.

²⁵³ Ust. § 2070 NObčZ.

občanském zákoníku zapomnělo, nebo že zákonodárce měl v úmyslu umožnit zůstaviteli převést veškerý jeho majetek prostřednictvím daru pro případ smrti bez jakýchkoli omezení podobně jako v případě darování inter vivos, a to zejména za situace, kdy obdarovaným je osoba odlišná od dědice, neboť problematika kolace je samozřejmě řešena v novém občanském zákoníku podrobně. Upravena je pouze problematika rozporu pořízení pro případ smrti a jakékoli darovací smlouvy s uzavřenou dědickou smlouvou. Tento rozpor je řešen neúčinností právního úkonu²⁵⁴.

Takto kusé řešení celé problematiky nepovažuji za příliš šťastné, vzhledem k tomu, že darování pro případ smrti má jistě svá neodmyslitelná specifika oproti darování mezi živými, kdy k odevzdání daru dochází většinou bezprostředně, vždy však za života zůstavitele. V případě darování pro případ smrti se jedná v podstatě o formu posledního pořízení sui generis, která by měla být, pokud je žádána, upravena podrobněji.

S ohledem na pojetí dědické smlouvy v novém občanském zákoníku, která již není nadále vyhrazena jen manželům, resp. snoubencům, jako tomu bylo v ustanoveních ABGB, z něhož je právní úprava darování pro případ smrti přejata²⁵⁵, lze pochybovat o tom, zda tento právní institut má ještě v našem právním řádu místo a zda je potřebné jej upravovat. Osobně jej v komplexu právní úpravy považuji za nadbytečný a zbytečně komplikující relativně jasnou právní úpravu přílišnou stručností a nerozpracováním některých nezbytných odchylek oproti darování mezi živými.

Závěr

Shora provedenou analýzou vývoje právní úpravy dědického práva zaměřenou na autonomii vůle zůstavitele a její omezení bylo jednoznačně zjištěno, že možnosti projevu vůle zůstavitele posledním pořízením prodělaly v uplynulých přibližně 100 letech dramatickou proměnu. V období První Československé republiky, resp. ještě dříve v období Habsburské monarchie na našem území, byla pořizovací autonomie zůstavitele velmi široká. Zůstavitel byl oprávněn nejen ustanovit dědice a určit jejich podíly na pozůstalosti, včetně určení konkrétních věcí, které mají jeho právním

²⁵⁴ Srov. ust. § 1588 odst. 2 NObčZ.

²⁵⁵ I když samozřejmě kořeny tohoto institutu sahají až do dob římského práva.

nástupcům připadnout, ale i vázat nabytí dědictví na podmínky, omezit práva doložením času, stejně jako ukládat příkazy. Zůstavitel mohl rovněž využít možnosti zanechat někomu věc, nebo právo prostřednictvím odkazu na principu singulární sukcese, čímž vyloučil odpovědnost obmyšlené osoby za pozůstalostní dluhy. Závěť či dovětek nebyly navíc jedinými nástroji vyjádření právně závazné vůle zůstavitele, ale manželům, resp. snoubencům, bylo umožněno upravit svá vzájemná dědická práva v dědické smlouvě. Zároveň byla právně upravena možnost darování pro případ smrti. I podle příslušných ustanovení Obecného občanského zákoníku, který byl klíčovým pramenem nejen dědického práva v tomto období, tedy až do roku 1950, byla autonomie vůle zůstavitele omezena právy nepominutelných dědiců, kteří měli nárok na povinný dědický díl. Kromě potomků to byli tehdy i rodiče zůstavitele. Rozsah povinného dílu byl stanoven ve výši jedné poloviny pro potomky, přičemž se nerozlišovali zletilí a nezletilí, a ve výši jedné třetiny pro rodiče²⁵⁶.

Převzetí moci Komunistickou stranou Československa v únoru 1948 a následná právní dvoutletka znamenaly pro české dědické právo zásadní ránu. V důsledku společenskopolitických, jakož i hospodářských změn, které si postupně vyžádaly i kategorizaci vlastnického práva zahrnutou do civilních kodexů, bylo dědické právo odsunuto na okraj zájmu právní úpravy. Závěť, jakož i související právní instituty sloužící k naplnění vůle zůstavitele a respektující princip její autonomie, musely ustoupit v lepším případě principu familiarizace, v horším případě snaze o zestátnění co největší masy velkých majetkových souborů, a to i za pomoci institutu odúmrti. Postupně byl na našem území zrušen institut svěření, odkazu, dále smluvní nástroje, a to dědická smlouva a darování pro případ smrti. Posílena byla naopak práva nepominutelných dědiců. Ta byla nově postavena na jiné koncepci, než je čistý systém povinného dílu vypláceného v penězích. Tento systém byl nahrazen neplatností závěti pro rozpor s donucujícím ustanovení zákona o právech nepominutelných dědiců. Jednalo se tedy terminologií nového občanského zákoníku řečeno o právo na povinný podíl, nikoli díl. Dědic, který se úspěšně domohl proti závětnímu dědici práva na svůj povinný podíl, byl určen dědicem ze zákona a vstoupil do práv a povinností zůstavitele jako další univerzální sukcesor. Tato koncepce je účinná dodnes. Podle občanského zákoníku 1950 se ještě mohla prosadit vůle zůstavitele alespoň prostřednictvím institutu

²⁵⁶ Tento rozsah je dnes reflektován v ustanovení NObčZ v rámci práva rodičů na zaopatření.

vydědění. To bylo a je možno považovat za spravedlivé vzhledem k tomu, že institut vydědění spolu s ochranou nepominutelných dědiců zajišťuje rovnováhu mezi využíváním a zneužíváním autonomie vůle zůstavitele. Z právního řádu se rovněž zcela vytratila možnost připojit k závěti vedlejší doložky, tedy ustanovení o příkazech, podmínkách a doloženích času. Veškeré takové doložky byly prohlášeny za neplatné. Dědic, který se úspěšně domohl neplatnosti svého vydědění měl nárok na povinný podíl (částečná nebo úplná neplatnost závěti). Občanský zákoník 1950 přitom zavedl rozlišení mezi nezletilými potomky a ostatními nepominutelnými dědici, tedy tehdy ještě za stanovených podmínek rodiči a dokonce prarodiči zůstavitele. Nezletilým potomkům se muselo dostat tolik, kolik činil jejich dědický podíl ze zákona a ostatním nepominutelným dědicům tři čtvrtiny tohoto podílu. Dodnes je však mnoho dědiců, kteří se mimo neplatnosti vydědění, často jen ze ziskuchtivosti a nerespektující náležitě projevenou vůli zůstavitele, domáhají i neplatnosti závěti, kterou byl ustanoven závětní dědic, aby získali celý svůj zákonný dědický podíl a ne jen jeho část²⁵⁷. Soudní judikatura nedává sice těmto žalobám takový prostor, jaký je dáván žalobám na neplatnost listiny o vydědění, ale přesto jsou často dědicové úspěšní, pokud se rozhodnou nerespektovat závěť neplatnou pro nedostatek formy, např. za situace, kdy svědkem byla osoba nezpůsobilá být svědkem závěti²⁵⁸. Důvody vydědění byly stanoveny obdobně jako v současnosti, ale chyběl důvod vydědění podle ustanovení § 469a odst. 1 písm. b) občanského zákoníku, tedy tzv. vydědění pro nezájem, které bylo do našeho právního řádu naprosto nově začleněno až v roce 1991²⁵⁹. Zásadní omezení v tzv. středním občanském zákoníku lze rovněž spatřovat v tom, že důsledky vydědění nemohl zůstavitel přenést na potomky vyděděného, kteří zásadně dědili na místo vyděděného.

Definitivní tečku za autonomií vůle zůstavitele znamenalo přijetí zákona č. 40/1964 Sb., občanského zákoníku. Tento kodex ve své původní podobě zrušil možnost nepominutelné dědice vydědit, čímž degradoval snahy zůstavitele o projev jeho poslední vůle v závěti. To již nelze považovat za únosné a už vůbec ne spravedlivé. Občanský zákoník tak potvrdil trend, který se projevil již v občanském zákoníku 1950,

²⁵⁷ Pro nezletilé dědice je tato možno irelevantní, vzhledem k tomu, že jejich povinný podíl náleží v rozsahu zákonného podílu. To se však od 1. 1. 2014 změní a i tito dědicové se budou pravděpodobně snažit napadnout platnost samotné závěti v řízení před soudem.

²⁵⁸ Zejména osoba blízká závětnímu dědici.

²⁵⁹ Zák. č. 509/1991 Sb. s účinností od 1. 1. 1992.

a sice preferenci zákonné dědické posloupnosti oproti testamentární ze strany státu, tedy zákonodárce. Definitivně bylo rovněž zneplatněno zřízené svěřenství jako neplatný příkaz. Mlčky dovoleno bylo pouze obecné náhradnictví. Toto období lze dle mého názoru bez nadsázky považovat za období úpadku českého dědického práva.

Ačkoli se dílčí novely občanského zákoníku snažily nežádoucí stav odstranit, podařilo se to pouze částečně. A to i vzhledem k tomu, že nejprve chyběla k zásadnějším změnám jakákoli politická vůle a po roce 1989 se následně opět projevilo, jak je v podmínkách západní demokracie složité nalézt politický konsensus ohledně právních pravidel, které mají regulovat chování lidí v běžných životních situacích. I přesto se poměry postupně uvolňovaly a do našeho právního řádu se v roce 1983 vrátil alespoň institut vydědění.

V 90. letech 20. století se pak nejen s rozvojem tržní ekonomiky projevila nutnost přizpůsobení právního řádu novému přístupu. To se týkalo samozřejmě i dědického práva. V roce 1991 byla přijata zásadní novela občanského zákoníku, která je přirovnávána k malé rekonstrukci soukromého práva. Ta, co se týká dědického práva, zavedla zejména další 3 důvody vydědění, z nichž jeden se v našem právním řádu objevil zcela nově²⁶⁰, a snížila rozsah povinného podílu zákonných potomků. Tato nejnutnější opatření znamenala odstranění nejzásadnějších reliktních reliktních minulosti, které omezovaly autonomii vůle zůstavitele. Stále se však nedařilo vylepšit celkovou koncepci právní úpravy, která stále ve značné míře chrání, a to i v současné době dědice, na úkor svobodného projevu vůle zůstavitele. I rozhodovací praxe soudů se dle mého názoru přiklonila spíše k ochraně nepominutelných dědiců, a to např. ve věcech týkajících rozhodování o platnosti vydědění z důvodu uvedeného v ustanovení § 469a odst. 1 písm. b) občanského zákoníku, který je do značné míry podle mého názoru nutno posuzovat i ze subjektivního pohledu zůstavitele, a to na rozdíl od důvodu vydědění pro neposkytnutí pomoci podle ustanovení § 469a odst. 1 písm. a) občanského zákoníku, který byl měl být naplněn judikaturou dotvořenou objektivní kategorií. Některá rozhodnutí včetně rozhodnutí odvolacích soudů tak dle mého názoru vytvářejí až nespravedlivé uspořádání právních vztahů k pozůstalosti. Naštěstí se tak neděje příliš často. Posun v tomto ohledu pravděpodobně nepřinese ani nový občanský zákoník, který naopak některé důvody vydědění formuluje abstraktněji, konkrétně jde zvláště o

²⁶⁰ Jedná se o vydědění pro nezáměr, jak bylo již uvedeno výše.

skutkovou podstatu vydědění pro spáchání trestného činu, čímž dává žalobcům v případných sporech další možnosti ke zpochybnění vůle zůstavitele. V těchto případech bude jedině na soudcích, aby jejich rozhodovací praxe přispěla k zachování co největšího respektu k vůli zůstavitele. I přesto jde dle mého názoru o krok správným směrem.

Nový občanský zákoník však obecně přináší mnoho pozitivního pro autonomii vůle zůstavitele. Pokud zůstaneme ještě chvíli u vydědění, opouští nový kodex formální požadavek uvedení důvodu vydědění v příslušné listině o vydědění pod sankcí neplatnosti. Neuvedení důvodu vydědění pouze otáčí důkazní břemeno z vydědění osoby na závětního, nebo zákonného dědice, jehož dědické právo se v této chvíli jeví slabší. Nicméně je ponechán prostor pro nalezení pravé vůle zůstavitele. Celá řada ustanovení nového občanského zákoníku pak staví vůli zůstavitele nad zájmy dědiců, což je jedna z nejzásadnějších změn v českém dědickém právu od roku 1950. Základní výkladovou právní normu v této otázce přináší zejména ustanovení § 1494 odst. 2 nového občanského zákoníku. Do našeho právního řádu se, jak bylo podrobně popsáno výše, vrací řada institutů, které byly na našem území již zapomenuty a které naprosto radikálně rozšiřují možnosti, jakými může zůstavitel projevit svou poslední vůli. Předně se jedná o návrat institutu odkazu a podstatně modifikované a rozšířené právní úpravy dědické smlouvy i oproti ustanovením ABGB. Dále se do našeho práva s účinností opět po 1. 1. 2014 vrátí vedlejší doložky závěti.

Nový občanský zákoník se vrací k pravému modelu povinného dílu. Pokud byl nepominutelný dědic opomenut v posledním pořízení zůstavitelem, aniž by byl ze zákonného důvodu vyděděn, náleží mu právo na výplatu povinného dílu v penězích. Tak tomu bylo i podle ABGB. To zajišťuje, mimo jiné, přesnější dodržení vůle zůstavitele bez toho, aniž by byly omezeny oprávněné zájmy nepominutelných dědiců. Ti se nestanou dědici v pravém slova smyslu, jelikož neodpovídají za dluhy pozůstalosti. Mají „pouze“ nárok na peněžité plnění z čisté hodnoty pozůstalosti. I zavedení pojmu pozůstalosti předznamenává změnu směru, kterým se chce nový kodex ubírat, tedy spíše od principu familiarizace k upřednostnění principu autonomie vůle zůstavitele. Snížena je proti stávající právní úpravě hodnota povinného dílu, který má dědici připadnout, a to na $\frac{3}{4}$ zákonného dědického podílu u nezletilých potomků a $\frac{1}{4}$ u zletilých. Proti ustanovením ABGB dojde k nárůstu u nezletilých potomků a k snížení u

zletilých. Relativně významným, avšak sociálně pochopitelným, omezením autonomie vůle zůstavitele představují ustanovení nového občanského zákoníku o povinném zaopatření vybraných osob. To se však vztahuje pouze na osoby, které toto zaopatření skutečně potřebují, nejsou schopny si jej samy opatřit, a to ještě pouze za stanovených podmínek.

Obecně řečeno nový občanský zákoník na úroveň u nás dlouho nepoznanou vrací možnosti projevů poslední vůle zůstavitele. Bude jen na zůstavitelích samotných, aby tuto příležitost náležitě využili a na soudech, aby zajistily řádně projevené vůli zůstavitele náležitou ochranu. Stejně tak by bylo záhodno, aby si sami dědicové uvědomili, že dědické právo je tu nejen k jejich majetkovému prospěchu, ale zejména proto, aby byla zajištěna majetková kontinuita, stabilita právních vztahů, právní jistota a zároveň náležitě stimulována ekonomická aktivita zůstavitele. K tomu je potřeba, aby si byl zůstavitel jist, že s jeho majetkem bude naloženo po jeho smrti v co největším rozsahu podle jeho přání. Ustanovení nového občanského zákoníku k tomu jistě poskytují, až na drobné nesrovnalosti naznačené shora, ten správný pozitivně právní základ.

R e s u m é

Cílem této práce je rozebrat možnosti projevů autonomie vůle zůstavitele v historickém vývoji českého dědického práva.

Text je rozdělen do devíti kapitol, včetně úvodu a závěru. V úvodu je vymezen předmět práce. V první kapitole najdou čtenáři rozbor pojmu dědického práva z různých úhlů pohledu a v rozdílných významech. Dále jsou zmíněny základní zásady dědického práva s ohledem na dané téma. Následuje stručná rekapitulace pramenů dědického práva na území nynější České republiky od roku 1811 do současnosti, a to v posledním dílu této kapitoly.

Nejzásadnější možné způsoby, jak může zůstavitel vyjádřit svou vůli, jsou obecně popsány a definovány v kapitole druhé. Zmíněny jsou zde právní i konkrétní nástroje projevu zůstavitelovy vůle, zejména závěť, odkaz, dědická smlouva, dědická substituce, darování pro případ smrti, vydědění, podmínky, příkazy atd. Principy a podstata shora uvedených právních institutů je rozebrána rovněž, ale nejvíce v dalších kapitolách, kde je popsána právní úprava jednotlivých právních nástrojů v dějinném kontextu.

Následujících pět kapitol podává kompletní informaci o tom, jak byl upraven každý z institutů důležitých pro možnosti projevu vůle zůstavitele v každém jednotlivém období vývoje českého právního řádu.

Třetí kapitola je zaměřena na současnou právní úpravu. Čtvrtá se zabývá možnými projevy zůstavitelovy vůle přibližně v období od první Československé republiky do roku 1950. V páté kapitole je poskytnut srovnávací pohled na občanský zákoník z roku 1950.

Další kapitola, šestá v pořadí, popisuje vybrané rozdíly mezi ABGB, stávající verzí občanského zákoníku a zněním jeho jednotlivých ustanovení ve vybraných etapách vývoje právní úpravy v období vlády komunismu, a to samozřejmě s ohledem na zvolené téma práce. Prvním zvoleným úsekem je období od 1. 4. 1964 do 31. 3. 1983. Ve druhém díle této kapitoly je zmapováno období od 1. 4. 1983 do 31. 12. 1991. Poslední třetí díl této kapitoly se zaměřuje na období od 1. 1. 1992 do 31. 12. 1993.

Sedmá kapitola detailně popisuje, jak bude moci zůstavitel projevit svoji vůli podle nového občanského zákoníku, který nabude účinnosti dne 1. 1. 2014.

Závěr shrnuje výsledky analýzy, která byla provedena s ohledem na dané téma ve shora zmíněných kapitolách.

S u m m a r y

The goal of this thesis is to analyse the autonomy of the testator's will in the development of the Czech law of inheritance.

The text is divided into nine chapters including introduction and conclusion. In the introduction there is defined the subject of the paper. In the first chapter readers may find the definition of the law of inheritance from different points of view and in different meanings. The basic legal principles of the law of inheritance are enumerated and described in respect of the topic. Then there is a brief recapitulation of the sources of the law of inheritance in the area of the present Czech Republic from 1811 until present in the last section of this chapter.

All possible ways, how the testator can express his will, are generally described in the second chapter. There are mentioned legal tools of the testator's will for example testament, legacy, contract of inheritance, donation by cause of death, disinheritance, succession, conditions, directions etc. The principles and base of the above mentioned tools are given, as well, but mostly in the next chapters, where is described legal regulation of particular legal institutions in historical context.

The following five chapters provide complete information about how every institute of the law of inheritance worked important for testator's will in each period of the development of Czech legal order.

The third chapter is focused on the current legal regulation. The fourth chapter deals with the testator's will expression methods from approximately the first Czechoslovakian Republic until 1950. In fifth chapter there is given a comparative look on the civil code from 1950.

The next chapter, sixth in the row, describes the differences between ABGB, current version of civil code and its wordings in chosen periods of legal regulation development, of course in respect of the topic, i. e. the autonomy of the testator's will and above mentioned legal institutes. At first the period between 1st April 1964 and 31st March 1983 is described in the first part of the chapter then the second part focuses on the legal regulation between 1st April 1983 and 31st December 1991. Finally the last part of this chapter deals with the period from 1st January 1992 to 31st December 1993.

The seventh chapter describes in detail how the testator will be able to express his will according to the new civil code, which is going to enter into force on 1st January 2014.

The conclusion mentions mostly the results of the analysis, which was made according to the topic in above specified chapters.

Seznam použitých pramenů

Literatura:

1. Bednaříková, B.: Svěřenské fondy. Institut pro uchování a převody rodinného majetku. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012.
2. Bělohávek, A. J. a kol.: Nový občanský zákoník. Srovnání dosavadní a nové občanskoprávní úpravy včetně předpisů souvisejících. Plzeň: Aleš Čeněk, 2012.
3. Důvodová zpráva k návrhu nového občanského zákoníku, který byl vyhlášen ve Sbírce zákonů pod č. 89/2012 Sb.
4. Eliáš, K.: Privilegované závěti a osnova nového občanského zákoníku. In: Ad Notam 2/2009, s. 41 n.
5. Elšík, P.: Několik úvah k dědické smlouvě obsažené ve vládním návrhu nového občanského zákoníku. In.: Ad Notam 5/2011, s. 7 n.
6. Friedman, L., M.: Dead Hands : A Social History of Wills, Trusts, and Inheritance Law. Stanford University Press. Palo Alto, CA, USA, 2009.
7. Houfek, I.: Trusty v rekonstrukci soukromého práva. In.: Bulletin advokacie 5/2013, s. 70 n.
8. Karhanová, M.: Dědická nezpůsobilost a vydědění vs. přečiny a zločiny. In.: Ad Notam 4/2011, s. 7 n.
9. Karhanová, M.: Závěť v návrhu nového kodexu občanského práva. Několik poznámek k dědické smlouvě. In.: Právní rozhledy 5/2007, s. 157 n.
10. Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M.: Římské právo. 1 vydání. C. H. Beck. Praha, 1995.
11. Kittel, D.: Neopomenutelný dědic není dědic. In.: Ad Notam 2/2011, s. 14 n.
12. Klega, L.: Práva, která smrtí přecházejí jinak než děděním, In.: Bulletin advokacie 7-8/2009, s. 16 n.
13. Klein, Š.: Dědická smlouva a darování pro případ smrti. In. : Ad Notam 4/2013, s. 14 n.
14. Klein, Š.: Odkaz a dědění konkrétně určených věcí v NOZ. In. : Ad Notam 2/2013, s. 5 n.
15. Klein, Š.: Okamžik přechodu vlastnického práva k pozůstalosti v NOZ. In. : Ad Notam 3/2013, s. 5 n.

16. Knappová M., Švestka J., Dvořák, J. a kol.: Občanské právo hmotné III. svazek. 4. vydání. ASPI. Praha 2007.
17. Kouba, V.: Ještě jednou k obnově některých institutů dědického práva a dědického řízení. In.: Ad Notam 5/2005, s. 157 n.
18. Kožušníková, V.: Porovnání a výklad některých ustanovení nového občanského zákoníku a obecného zákoníku občanského týkajících se závěti. In. Ad Notam 2/2013, s. 3 n.
19. Krčmář, J.: Právo občanské. V, Právo dědické. Všehrd. Praha, 1937.
20. Marcel, J. Stát a dědické řízení. In.: Ad Notam 4/2010, s. 22 n.
21. Medunová, R.: Dědic, který nesmí být opomenut. In: Ad Notam 5/2009, s. 169 n.
22. Mikeš, J.: Dědické právo. 1. vydání. Panorama. Praha, 1981.
23. Mikeš, J., Muzikář, L.: Dědické právo v teorii a praxi. Leges. Praha, 2011.
24. Mikeš, J.: O fideikomisární substituci (Výklad problematiky). In.: Ad Notam 3/2005, s. 92 n.
25. Pěcha, F.: Závěť bez data? To bych nedoporučoval! In.: Ad Notam 1/2013, s. 14.
26. Pichrt, J.: Zanikají smrtí zaměstnance pohledávky na náhradu za bolest a ztížení společenského uplatnění? In.: Bulletin advokacie 7-8/2009, s. 56 a násl.
27. Říha, M.: K pojmu odkázanost výživou na zůstavitele dle § 474 ObčZ. In.: Právní rozhledy 21/2008, s. 794 n.
28. Říha, M., Šolcová, P.: Povinný podíl potomka podle § 479 občanského zákoníku. In.: Ad Notam 2/2011, s. 7 n.
29. Schmoeckel, M.: Erbrecht. 1. vydání. Nomos. Baden-Baden, 2006.
30. Schrotz, K., Andres, B., Fajnor, V, Záturecký, A., Hartmann, A., Rouček, F., a Sedláček, J.: *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*. Repr. pův. vyd. z r. 1936. Praha: Codex Bohemia, 1998.
31. Smutný, L.: Ještě k diskusi: zanikají smrtí zaměstnance pohledávky na náhradu za bolest a za ztížení společenského uplatnění? In.: Bulletin advokacie 1-2/2012, s. 36 a násl.
32. Svoboda, E.: Dědické právo. 3. vydání. Československý Kompas. Praha, 1946.

33. Šešina, M.: Pořízení po případ smrti podle nového občanského zákoníku. In: Ad Notam 3/2012, s. 3 n.
34. Šešina, M.: Úvaha nad návrhem úpravy dědění v novém občanském zákoníku. In: Ad Notam 2/2004, s. 45 n.
35. Šešina, M.: Zamyšlení nad úlevami při pořizování závěti v novém občanském zákoníku. In: Ad Notam 2/2009, s. 56 n.
36. Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kol.: Občanský zákoník I a II. Komentář. 2. vydání. C. H. Beck. Praha, 2009.
37. Tichá, J.: Několik poznámek k návrhu občanského zákoníku – III. části. In: Ad Notam 1/2006, s. 17 n.
38. Tilsch, E.: Dědické právo rakouské ze stanoviska srovnávací vědy právní. Bursík a Kohout. Praha, 1905.
39. Tlášková, Š.: Aktuálně k návrhu nového občanského zákoníku a zákona o obchodních korporacích. In.: Ad Notam 2/2011, s. 3 n.
40. Wawerka, K.: Jaké dědické právo? In.: Ad Notam 2/2004, s. 39 n.

Právní předpisy:

1. císařský patent č. 946/1811 Sb. z.s., Obecný zákoník občanský, ve znění předpisů jej měnících a doplňujících ke dni 15. 14. 1928
2. zák. č. 141/1950 Sb., občanský zákoník
3. zák. č. 94/1963 Sb., o rodině, v platném znění
4. zák. č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, v platném znění
5. zák. č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění platném do 31. 3. 1983
6. zák. č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění platném do 31. 12. 1991
7. zák. č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, v platném znění
8. zák. č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy, v platném znění
9. zák. č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník, v platném znění
10. zák. č. 527/1991 Sb., o vynálezech a zlepšovacích návrzích, v platném znění
11. zák. č. 529/1991 Sb., o ochraně topografií polovodičových výrobků, v platném znění

12. zák. č. 358/1992 Sb., o notářích a jejich činnosti (notářský řád)
13. zák. č. 478/1992 Sb., o užitných vzorech, v platném znění
14. zák. č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, v platném znění
15. zák. č. 227/1997 Sb., o nadacích a nadačních fondech
16. zák. č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským (autorský zákon), v platném znění
17. zák. č. 128/2000 Sb., o obcích (obecní zřízení) v platném znění
18. zák. č. 131/2000 Sb., o hlavním městě Praze, v platném znění
19. zák. č. 207/2000 Sb., o ochraně průmyslových vzorů v platném znění
20. zák. č. 441/2003 Sb., o ochranných známkách, v platném znění
21. zák. č. 182/2006 Sb., o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon) v platném znění
22. zák. č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, v platném znění
23. zák. č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

Klíčová slova: dědické právo, závěť, vydědění.

Key words: law of inheritance, will, disinheritance.